

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний лінгвістичний університет
Кафедра східної і слов'янської філології

Кваліфікаційна робота магістра з
польської філології

на тему:

**МОВНО-КУЛЬТУРНА ТРАДИЦІЯ ГРОШОВИХ ВІДНОСИН
ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ)**

Студентки групи Мпол58-22

факультету східної і слов'янської філології
денної форми навчання

Освітньої програми

Сучасні філологічні студії (польська мова і друга
іноземна мова): лінгвістика і перекладознавство

Спеціальності 035 Філологія

Спеціалізації 035.033 Слов'янські мови та
літератури (переклад включно),

перша – польська

Охріменко Тетяни Володимирівни

Науковий керівник:

докт. філол. наук, доц. Палатовська О. В.

Допущена до захисту

« ___ » _____ 2024 року

Завідувач кафедри

(підпис)

(ПІБ)

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади вивчення концептосфери грошових відносин у слов'янській лінгвокультурології.....	9
1.1. Загальнотеоретичне підґрунтя дослідження мовної і концептуальної картини світу поляка і українця.....	9
1.2. Концептуалізація, вербалізація і фразеологізація дійсності в мовній картині світу.....	13
1.3. Універсальні семантичні зв'язки між мовно-ментальними елементами концептів у межах національно-специфічних мовних картин світу.....	15
1.4. Спільне мовно-історичне підґрунтя та точки перетину польської та української мовних картин світу.....	17
1.5. Методологія та методика лінгвокультурологічних досліджень у зіставному аспекті.....	20
Висновки до розділу 1.....	21
Розділ 2. Лінгвосоціокультурні детермінанти ставлення до грошей в польській та українській картинах світу.....	23
2.1. Лінгвосоціокультурний феномен грошових відносин в польській (традиційній та актуальній) картині світу.....	23
2.2. Грошові відносини в українській (традиційній та сучасній) картині світу.....	33
2.3. Лінгвосоціокультурний феномен грошових відносин у фразеологічній картині світу поляка і українця.....	43
Висновки до розділу 2.....	52
Розділ 3. Фразеологічні паралелі концептуалізації та семантична лакунарність концептосфери грошових відносин в мовних картинах світу поляка і українця.....	56
3.1. Міжмовні фразеологічні паралелі концептуалізації грошових	

відносин – тематичні групи розподілу еквівалентів і аналогів....	56
3.2. Образно-оцінний, тропеїчний та міфопоетичний потенціал міжмовних фразеологічних паралелей концептуалізації грошових відносин у польській та українській картинах світу...	71
3.3. Безеквівалентні одиниці як національно-специфічні мовно-ментальні виразники грошової концептосфери в польській та українській картинах світу.....	87
Висновки до розділу 3.....	93
Висновки.....	97
Резюме.....	100
Список використаних джерел.....	103
Список джерел ілюстративного матеріалу.....	110

ВСТУП

Актуальність теми. У широкому колі крос-дисциплінарних об'єктів дослідження сучасної глобалізованої науки знаходиться особливий вид суспільних відносин, що спирається на унікальний для розвитку людства феномен грошей та, разом з тим, універсальний закон грошового обігу як сутності споживацького суспільства. Цей феномен знаходить стабільне віддзеркалення у просторі мови і культури (на думку В. Ющенко, Г. Шкрєбця, А. Мазаракі, Г. Яроцької, Б. Райзберга, О. Стародубцевої, А. Азриліяна, В. Радецької, З. Тростюк).

Актуальний культурний простір змінюється внаслідок глобалізації і комерціалізації культури (Голубовська, 2011, с. 122) відповідно до вимог зазначеної сутності споживацького суспільства. Гроші як знаки вартості, що при купівлі-продажу виконують роль загального еквівалента товарів, споживчих послуг (Русанівський, 2014, с. 802) та, ширше, як виразник ціннісної складової об'єктів матеріального світу, як елемент задавненої і сучасної (глобалізованої, комерціалізованої, споживацької, ринкової) культури, утворюють ґрунт для унікального лінгвокультурного феномену, який відображає специфіку світосприйняття носіїв мови і визначає національні, зокрема слов'янські, традиції грошових відносин (Охріменко, 2019). Відповідно до інтегрованих ланок культури (Селіванова, 2008, с. 253), такий лінгвокультурний феномен найповніше реалізується в лексико-семантичній і фразеологічній системах організації мови в межах мовної картини світу (МКС). Як зазначають сучасні вітчизняні мовознавці, "фразеологізми ...беруть участь у створенні національної мовної картини світу й, позначаючи певний фрагмент дійсності, є своєрідним показником його місця в системі цінностей народу" (Корнева, 2015, с. 86).

В різних царинах сучасної глобалізованої науки акцентується увага на відповідних аспектах дослідження лінгвокультурного феномену грошей та грошових відносин: в економіці гроші аналізуються як особливий вид універсального товару, який є носієм абстрактної цінності й багатства суспільства, має загальну споживну цінність, може обмінюватися на будь-який інший товар; в

соціології гроші розглядаються як засіб задоволення потреб суспільства, соціальних груп та особистості у відносинах соціально-економічного обміну; в психології гроші характеризуються в контексті сприйняття їх людиною як "символу і блага", в світлі формування певного "ставлення до грошей" (Опаєць, 2022, с. 64). Гроші аналізуються і як певний образ в межах науки психології грошей, який "виступає одночасно й дискретно (як річ), й безперервно (як символ і думка)" (Карамушка, 2020, с. 49); гроші описуються крізь призму "опрацьованості / неопрацьованості регуляторів соціоекономічних відносин, регуляторів поведінки в цілому та фінансової зокрема" (Зубіашвілі, 2013, с. 1). Отже, відзначається соціопсихокультурна і ментально-знакова, семіокультурософська природа грошей. Відповідно до таких крос-дисциплінарних, глобальних характеристик феномен грошових відносин розглядається вченими як "поліфункціональний інститут", який здійснює економічні, соціальні, загалом культурні функції, що часто мають протилежну спрямованість (Безпрозванна, 2020, с. 153-159).

Дослідження польських і українських фразеологічних одиниць, що демонструють крос-дисциплінарний феномен грошових відносин та його вербалізацію у мовно-культурній традиції Польщі і України, стає актуальним внаслідок посилення глобалізаційних процесів у суспільстві та тісних взаємовідносин між державами Європи.

Метою даного дослідження є аналіз особливостей вербалізації, концептуалізації та фразеологізації грошових відносин в польській та українській мовних картинах світу з опертям на лексикографічні джерела та матеріали електронних корпусів української і польської мов.

Відповідно до мети дослідження формуємо такі **завдання**:

1. Обґрунтувати теоретико-методологічні засади вивчення концептосфери грошових відносин у слов'янській лінгвокультурі.

2. Сформулювати загальнотеоретичні основи дослідження мовної і концептуальної картини світу поляка і українця.

3. Описати шляхи концептуалізації і фразеологізації дійсності в мовній картині світу.

4. З'ясувати характер універсальних семантичних зв'язків між мовно-ментальними елементами концептів у межах національно-специфічних мовних картин світу.

5. Дослідити спільне мовно-історичне підґрунтя та точки перетину польської та української мовних картин світу.

6. Виокремити лінгвосоціокультурні детермінанти ставлення до грошей в польській і українській картинах світу – традиційній та актуальній.

7. Описати лінгвосоціокультурні особливості феномену грошових відносин у фразеологічній картині світу поляка і українця.

8. Проаналізувати міжмовні фразеологічні паралелі концептуалізації грошових відносин із розподілом на тематичні групи.

9. Дати образно-оцінну, тропеїчну та міфопоетичну характеристику міжмовних фразеологічних паралелей концептуалізації грошових відносин у польській та українській картинах світу.

10. Описати лексико-граматичні та образно-оцінні особливості вербалізації безеквівалентних одиниць фразеологічного фонду сфери грошових відносин як національно-специфічних лінгвокультурних елементів.

11. Дійти висновків про мовно-культурну традицію грошових відносин Польщі та України.

Об'єкт дослідження – корпус польських і українських фразеологічних одиниць з будь-яким лексичним компонентом, дотичним до сфери грошових відносин.

Предмет дослідження – структурно-семантичні, образно-оцінні, тропеїчні, міфопоетичні і лінгвосоціокультурні особливості польських і українських фразеологізмів.

Матеріал дослідження. Аналіз мовно-культурної традиції грошових відносин Польщі та України на матеріалі фразеологізмів передбачає звернення не лише до власне "нумізматичних фразеологічних одиниць" з компонентами – назвами грошових одиниць (Крайчинська, 2004; Унук, 2000; Корнева, 2015). Для аналізу концептосфери грошових відносин потребуємо ширшого корпусу фразеологічних

одиниць – як із видовими назвами грошових одиниць, із родовим поняттям грошей, так й інших дотичних груп лексики сфери грошових відносин, із врахуванням матеріалу сучасної "активної фразеології" та традиційної, унормованої. Загальна кількість досліджених фразеологічних одиниць – близько 400 в українській та польській мовах.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети та розв'язання завдань передбачають звернення до структуральних та лінгвосеміотичних методів пошуку міжмовних фразеологічних паралелей – "від значення до форми" і "від форми до значення"; використання тематичного принципу розподілу мовного матеріалу за тематичними групами (ТГ) відповідно до структурно-семантичної побудови мови; залучення методу компонентного аналізу лексичного значення та членування семантичної структури слів; врахування методу історичної ретроспективи, принципу співвіднесення картини світу і лексичної семантики, внутрішньої форми слова задля реконструкції мовної та міфопоетичної картини світу, задля побудови лінгвокультурної моделі концептосфери грошових відносин в рамках мовної картини світу – традиційної та сучасної, з виділенням ядра та периферії концептосфери, з розподілом за шкалою високої-невисокої, продуктивної-непродуктивної фразеологічної активності.

Наукова новизна одержаних результатів. В даному дослідженні вперше одержано результати вербалізації, концептуалізації і фразеологізації феномену грошових відносин при зіставленні мовних картин світу поляка і українця з урахуванням міждисциплінарного підходу до вивчення мови – урахувано здобутки соціології, психології, педагогіки і освіти, історії і економіки, логіки і філософії, семіотики і культури. Дістала подальший розвиток теорія структурно-семантичного упорядкування мовних явищ в межах мовних картин світу, зокрема структурно-польової організації концептосфери з її семною видозміною та деформацією. Удосконалено методику перекладацького аналізу фразеологізмів "від значення до форми" та "від форми до значення". Здобуло підтвердження наукове положення про метонімічно-метафоричну організацію семантичної структури народно- і міфопоетичної КС слов'ян, відображеної у фразеологічному фонді. Введено термін

“прагмаконцепт” на позначення особливих мовно-ментальних утворень, які інтерпретують у свідомості людини сучасні глобалізовані і комерціалізовані феномени, зокрема пов’язані із феноменом грошових відносин.

Практичне значення одержаних результатів. У результаті вивчення предмету дослідження було одержано результати, які можуть бути використаними у загальній теорії перекладу та при викладанні практичного курсу перекладу у вищій школі, зокрема при перекладацькому аналізі тексту, у лінгвокультурологічному та міфопоетичному аспектах вивчення польської мови. Також зроблено внесок у зіставне мовознавство та у глоттодидактику – методику навчання польської та української мов як іноземних.

Апробація результатів дослідження. Результати кваліфікаційної роботи апробовані на Міжнародній науково-практичній відеоконференції “Наративи сучасної України у світовій геополітиці” (Київський національний лінгвістичний університет, Київ, 18-19 травня 2023 р.) та Міжнародній науковій конференції “Мовна політика й міжмовні відносини в умовах війни” (Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, 9 листопада 2023 р.).

Основні положення роботи висвітлені в публікаціях:

Охріменко, Т. В. (2023). Концептосфера фразеологізмів грошових відносин в українській та польській лінгвокультурах. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*, 26. (1), 104-116.

Охріменко, Т. В. (2023). Польсько-українські паралелі концептуалізації грошових відносин (на матеріалі паремій). *Ad Orbem Per Linguas. До світу через мови*. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 224-226.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного із них, висновків до всієї роботи, резюме, списку використаних джерел, списку джерел ілюстративного матеріалу.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЙНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ ГРОШОВИХ ВІДНОСИН У СЛОВ'ЯНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

1.1. Загальнотеоретичне підґрунтя дослідження мовної і концептуальної картини світу поляка і українця

Серед актуальних проблем дослідження слов'янської картини світу можна відзначити питання вивчення лінгвоміфопоетичної картини світу, зокрема східних та західних слов'ян, а також етно- та соціолінгвістичного аспекту дослідження мовного простору (С. Толстая, С. Єрмоленко, Н. Слухай, Н. Сологуб, Л. Ставицька, В. Жайворонок, Є. Степанов, Н. Zoll-Adamikowa, A. Gieysztor), національно-специфічних особливостей лексико-семантичного та концептуального виміру (О. Тараненко, О. Селіванова, Л. Лисиченко, Т. Радзієвська, Л. Шевченко, І. Голубовська, Б. Серебреников, О. Кубрякова, A. Wieźbicka, J. Anusiewicz, J. Bartmiński та ін.).

Традиційним вважається розрізнення концептуальної картини світу (ККС), пов'язаної з усім континуумом знань людини про світ, і мовної картини світу (МКС) як засобу експлікації цих гуманітарних знань (Серебреников, 1988). Сталою традицією сучасного слов'янського мовознавства можна вважати і антропоцентричний підхід до мовнокультурних явищ, який передбачає, що в центрі МКС стоїть людина, тому що концептуальна і мовна картини світу – це "інтерпретація світу людиною" (Лисиченко, 2009, с. 12). Як "інтерпретація дійсності, що міститься у мові і передає комплекс суджень про світ" описується МКС і польськими лінгвокультурологами (Bartmiński, 1990, с. 110). При цьому в науковій літературі часто вживають в якості синонімічних терміни "мовна модель світу", "мовна картина світу" і "мовний образ світу", однак можна погодитися із думкою українських вчених стосовно того, що із погляду структури МКС вони відрізняються: "мовна модель – це логічний конструкт, мовна картина – це її

лінгвальний еквівалент, збагачений за рахунок різноманітних зв'язків явищ у світі, мовний образ – це індивідуальна естетична сутність, що виявляється в індивідуальній картині світу..." (Лисиченко, 2009, с. 13).

Елементами МКС як лінгвосеміокультурософського явища є знакові одиниці – для української і типологічно подібних мов це морфеми, слова, стійкі словосполучення. При цьому для МКС суттєвою є система значень, семантичне наповнення мовного знака. Бо ж відомо, що в різних мовах можуть існувати знаки із тотожним або близьким звуковим складом (планом вираження), але із різним значенням (планом змісту). Зокрема, ця особливість має братися до уваги в рамках науки глоттодидактики – в царині навчання польської мови українців. Однак мовна картина світу – це "не лише мовна система, а й пов'язані із нею складні психо- і логіко-ментальні асоціації людини" (там само, с. 184), що черговий раз підкреслює антропоцентричність МКС.

Як відзначають дослідники, відмінності між різними МКС зумовлюються передусім відмінностями в системі значень мовних знакових одиниць, оскільки поза цією системою відмінності можуть бути непомітними, через що МКС і ККС не завжди чітко розрізняють (там само, с. 13). Тому в даному дослідженні нас цікавить пошукування спільного та відмінного у системі значень української та польської МКС, а саме в рамках стійкої фразеологічної семантики, що демонструватиме лінгвокультурний феномен грошових відносин в КС поляка і українця.

Відповідно до лінгвокультурософського визначення картини світу (КС) фразеологізми та фразеологічні одиниці (ФО) як стабільні елементи МКС також можуть розглядатися вченими в рамках лінгвосеміотичного феномену, який "в усталеній формі зберігає і транслює уявлення етносу про світ, представляє культурну й історико-міфологічну інтеріоризацію дійсності та рефлексивного досвіду народу" (Селіванова, 2004, с. 11). Фразеологічні мікротексти розміщують на межі між "первинною моделюючою системою", якою є мова та до якої вони належать в рамках лексико-фразеологічної системи, перехідної між лексикою та синтаксисом, і різноманітними "вторинними семіотичними системами" й породжуваними ними культурними текстами (Єрмоленко, 2007, с. 246).

А. Пясецька та І. Блюменталь, авторки сучасного Польсько-українського фразеологічного словника (Piasecka, Tulina-Blumental 2016), розуміють фразеологію у широкому сенсі, включаючи до аналізованого корпусу ідіоми й усі відтворювальні одиниці, які "відзначаються стабільним характером семантично-синтаксичних зв'язків між їх компонентами" та такі, що "відтворюються і функціонують у мові в постійній, майже незмінній формі" (Пясецька, 2015, с. 239).

Таким широким розумінням фразеології послуговуються почасти і в сучасній термінології українського мовознавства. Так, в енциклопедії "Українська мова" та тлумачному словнику лінгвістичних термінів зазначається, що прислів'я, приказки, приповідки, крилаті вислови, які традиційно належать до паремій, долучаються до окремих груп "фразеологічних утворень", "фразеологічних виразів", різновидів "фразеологічних одиниць" (Русанівський, 2004, с. 770-772; Єрмоленко, 2001, с. 194). У вітчизнному мовознавстві використовують як синонімічні терміни "фразеологічна одиниця", "фразеологізм", "фразеологічний зворот" і трактують їх "у широкому розумінні... як сталі словосполучення, так і паремії" (Корнева, 2015, с. 86), надають широкого тлумачення "загальноприйнятих мовленнєвим формулам із закріпленою семантикою" та "ідіоматичним виразам ... у широкому смислі", куди долучають не лише ідіоми (прислів'я, приказки, афоризми, пісенні рядки, популярні цитати тощо), а й "фразеологізми та мовленнєві стереотипи узагальненої образної семантики, експлікатори етнопсихологічних стереотипів поведінки, результат освоєння дійсності попередніми поколіннями ... результат колективної наївної КС, інтерпретованої через власний досвід" (Синица, 2006, с. 266-268).

Отже, у даному дослідженні при аналізі матеріалу польської та української мов послуговуватимемося терміном "фразеологізм" у широкому значенні, позначаючи ним усталені звороти та вислови, які виступають семантично цілісним, синтаксично неподільним і семіотично навантаженим мовним знаком та які регулярно відтворюються у мові, демонструючи національну культуру в якості фразеологічної одиниці (ФО) в рамках функціонування мовно-етнічної КС, зокрема МКС поляка та українця.

При описі МКС мовознавці та перекладачі завжди виявляють семантичні лакуни, не заповнені мовними одиницями. Такі лакуни особливо помітні при зіставленні МКС різних, навіть близькоспоріднених, мов зі своєрідним, національно-специфічним баченням світу. Таке особливе світосприйняття дослідники пояснюють тим, що для носіїв однієї МКС назви явищ, які заповнюють ці лакуни, є суттєвими, а для інших – ні (Лисиченко, 2009, с. 13-14).

Саме в МКС виявляється своєрідність членування ККС у різних народів і націй. У науковій літературі справедливо відзначається, що за допомоги мови практичні знання, одержані окремими індивідуумами, перетворюються в "колективне надбання", "колективний досвід" (Серебренников, 1988, с. 116) та демонструють етнічну маркованість МКС. Наприклад, одне позамовне явище в різних мовах може йменуватися за різними ознаками, ілюстрацією чого є назви циклічних відрізків часу (Лисиченко, 2009, с. 16) та загалом календар слов'ян.

ККС є підґрунтям МКС, однак у порівнянні із останньою концептуальна картина більш універсальна і є спільною для народів з однаковим рівнем знань про світ, у той час як мова відображає досвід кожного народу і виявляє не тільки спільні знання, а й своєрідність бачення світу, що без сучасних термінів, але ґрунтовно на прикладах різних європейських мов, у співвідношенні ментальної і лінгвальної сутності мови підтверджував акад. О. О. Потебня (Потебня, 1958, с. 139).

ККС багатша за МКС, бо, на думку лінгвокультурологів, включає в себе і "домовні знання" ("превербальні", де містяться елементи образного мислення із індивідуальними й соціальними особливостями світобачення) (Серебренников, 1988, с. 6). Відповідно до цього в структурі МКС виділяють три рівні: ментальний (домовний), логічний (концептуальний, рівень понять і узагальнень) і власне лінгвальний. Трьом названим рівням відповідають три пов'язані між собою, але відмінні в силу належності до різних рівнів МКС одиниці: концепт як "явище ментальне домовне", поняття як "логічне явище" ККС і значення як "власне лінгвальне" (Лисиченко, 2009, с. 20). Отже, концепт і поняття – категорії ментальні, мисленнєві, а значення – мовленнєва категорія. Погодимося, що зміни в "домовній картині" відбиваються в концептуальній картині і призводять до відповідних змін у

МКС (там само, с. 21), про що здогадуємося найперше з лексико-семантичного мовного рівня.

1.2. Концептуалізація, вербалізація і фразеологізація дійсності в мовній картині світу

Сучасні лінгвокультурологи та етнологи В. В. Жайворонок і Ю. С. Степанов вважають, що за концептом стоїть не стільки лінгвальна, скільки лінгвосеміокультурна інформація: якщо "за поняттям стоїть реалія, предмет, субстанція", то "за концептом – не лише предметний смисл, а й слово-ім'я реалії, слово-знак як певна інтелектуальна осмислена сутність, знак смислу" (Жайворонок, 2004, с. 25). Відомими у слов'янській лінгвокультурології є протилежні думки стосовно концептів – з одного боку, про незалежність концептів як одиниць свідомості та об'єктів зі світу ідеального від вербалізації (Вежбицкая, 2001, с. 23), з другого боку, про обов'язкову вербалізацію у мові найважливіших концептів і необов'язкову – концептів, представлених іншими ментальними репрезентаціями – образами, схемами, картинами тощо (Кубрякова, 2001, с. 4-10). Можна погодитися із компромісним, заснованим на досвіді з лінгвістики тексту, твердженням вітчизняної школи лінгвокультурології про концепт як конфігурацію смислів, яка стоїть за мовною одиницею і відповідає обсягу знань, представленому мовною свідомістю та культурною пам'яттю (Радзієвська, 2010, с. 8).

У свою чергу, із психокогнітивної та етнокультурної точок зору семантику фразеологізма також пов'язують із концептуальною структурою, яка є одиницею свідомості та поєднує вербальну та невербальну інформацію (Селіванова, 2004, с. 19). Згадаємо, що у рамках когнітивної лінгвістики "лексичне значення ... отримало статус концепту, зв'язаного знаком", та "стало трактуватися як результат концептуалізації дійсності носіями національної мови" (Голубовська, 2011, с. 101).

З огляду на прийняття нами поняття "концептуальне поле" як мовно-ментальної побудови, паралельної до структури семантичного поля, існуючої відповідно до польових структур із онтологічно притаманним мовним одиницям

засобом існування (там само, с. 109), концептуалізацію можна розглядати як мовно-ментальну інтерпретацію дійсності із вибірковою, культурно-селективною польовою структурацією та семіотизацією етнічної картини світу.

Концепт як мовно-ментальна одиниця МКС є складним явищем, що містить цілу низку елементів смислу, які розташовуються за певним місцем у концепті, конкретизуються у сполученні з ключовим словом концепту і на ментальному рівні можуть відбивати фрейми як мисленнєві елементи концепту. Таким одиницям ментального рівня відповідають у семантичній структурі лексичного значення семи як його складники. Елементи смислу концепта можуть визначатися із різним ступенем абстрагування, тому в низці новітніх робіт замість фреймів вводиться поняття "лексико-семантичної групи", а фрейм розглядають як "елемент значення" (Лисиченко, 2009, с. 22-23). Однак слід зауважити про традиційне розуміння фрейму (термін відомий у мовознавстві із 70-хх рр. ХХ ст.) як структурного компоненту концептосфери, що репрезентує "стереотипні, типізовані ситуації у свідомості людини і призначений для ідентифікації нової ситуації, яка ґрунтується на такому ж ситуативному шаблоні" (Кочерган, 2010, с. 154-155). Значення слова усвідомлюють як певну "константу людської свідомості, яка закріплена суспільною практикою за певним звукокомплексом" (Голубовська, 2011, с. 101).

На концептуальному рівні відбувається не тільки узагальнення явищ предметного світу, а й складний процес формування абстрактних понять, що не сприймаються чуттєво, а тільки через їх вербалізацію у мові. Саме за допомоги МКС і спонтанного визначення місця в ній абстрактних понять і абстрактної лексики, як твердять дослідники, людина може осягнути свій внутрішній світ, національні та міжлюдські цінності (Лисиченко, 2009, с. 24), до числа яких можна віднести і грошові відносини як суттєву частину соціальної взаємодії – духовні цінності, не суто матеріальні.

У свою чергу, деформація семантичної структури слова зі зміною домінантної ознаки (архісеми) впливає на ціннісні установки суспільства та на реорганізацію концептуальної сфери. Наприклад, дослідники відзначають, що основною семантичною ознакою сучасної жінки (із позитивною оцінкою) стала

"сексуальність" і "еротичність" (що, в свою чергу, пов'язано з деформацією значення лексеми *любов* і концепту ЛЮБОВ). Тому при характеристиці жіночої вроди рідко вживаються традиційні літературні епітети *красива, вродлива, горда, розумна, добра, шляхетна, лагідна, ніжна, дбайлива* та інший ряд ознак, які завжди були пов'язані в ментальності слов'янського народу з концептом ЖІНКА (там само, с. 28). Така переінтеграції лексичних шарів свідчить про важливий факт: що стає домінуючим в МКС, стає домінуючим і в ментальності, і в духовному житті народу, і навпаки – те, що згортає свої функції в МКС, поступово анулюється у ментальності, втрачає свою актуальність (там само, с. 38).

Подібні паралелі можна провести і до реорганізації концепту ГРОШІ та всієї концептосери грошових відносин під впливом глобальної ринково-споживчої культури сучасності – із деформацією семантичної структури, зі зміною домінінтної та диференційних ознак, із впливом на ціннісні установки суспільства та на переорієнтацію слов'янської МКС.

1.3. Універсальні семантичні зв'язки між мовно-ментальними елементами концептів у межах національно-специфічних мовних картин світу

Вище зазначалося про динамізм МКС та можливість реорганізації смислових елементів концептів, деформації всієї концептосфери, наслідки чого вчені вбачають у наступних семантичних перетвореннях: ущільнення значення окремих концептів за рахунок виділення деяких ознак в окремі мовні одиниці, наповнення існуючих одиниць МКС додатковими семами, переінтеграції ознак у лексичних значеннях за рахунок багатозначності, що є "одним із фундаментальних явищ лінгвального рівня", "провідною характеристикою системно-структурної організації лексики" та "абсолютною семантичною універсалією" (Голубовська, 2011, с. 106, 113). Полісемія демонструє стійкі семантичні відношення між елементами МКС, бо ж значна частина відношень, зв'язків концепту може виражатися одним звуковим комплексом – тобто словом, яке стає багатозначним (Лисиченко, 2009, с. 61). В свою чергу, багатозначність ґрунтується на тих асоціаціях, що виникають у ментальному

світі людини між окремими явищами. Такими асоціаціями вважаються два основні види: метафоричні (за подібністю) та метонімічні (за різними типами суміжності, за емоційним враженням) (там само, с. 160).

У сучасному науковому просторі, зокрема у когнітивній лінгвістиці, метафора – це спосіб мислення людини (Ричардс, 1990, с. 47), знаряддя мислення, за допомоги якого "можливо досягти віддалених куточків концептуального поля людини", умова формування нової категоризації дійсності (Ортега-и-Гассет, 1990, с. 72), знаряддя поповнення знакових ресурсів повсякденної мови та засіб буття людини (Lakoff, 1980). Тому і в українській мовознавчій традиції метафора вважається не лише найпродуктивнішим креативним засобом збагачення мови та виявом мовної економії, а й культурним феноменом мови, глобальною семіотичною закономірністю, що проявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, уподібненої в певному відношенні, а також потужним пізнавальним знаряддям у взаємодії людини, етносу та навколишнього світу (Селіванова, 2008, с. 97, 103).

В лінгвокультурології існує низка досліджень, в яких когнітивним підґрунтям метафори вбачають метонімічне перенесення. Наприклад, в орієнтаційних метафорах просторовий вектор *униз* стосовно тіла людини в наївній КС поєднується з печаллю, горем, виражається в опущених плечах, пониклих м'язах обличчя, нахилений голові, що свідчить про базову метонімію (Barselona, 2000, с. 42). Стверджується метонімічна база широкого ряду метафор на позначення емоцій (Lakoff, 1987), розглядаються випадки фізіологічної кореляції між відчуттям холоду та емоціями страху як метонімічне підґрунтя концептуальної метафори СТРАХ – ЦЕ ХОЛОД, вбачають метонімічні зв'язки між світлом і щастям тощо (Apresjan, 1997).

В україністиці існують подібні думки. Так, вважається, що метонімічні відношення як один із найпродуктивніших типів смислових зв'язків "значно перевершує метафоричні зв'язки функціональної подібності за кількістю охоплюваного лексичного матеріалу" (Лисиченко, 2009, с. 177). У міфопоетичних розвідках серед багатого образного матеріалу фольклорного мовлення знаходять

метафоричні переосмислення, які тільки в єдності із метонімічними тропами здатні формувати давній тип художньо-стилістичного синкретизму (Охрименко, 2009, с. 136-139).

Продуктивний тип метонімічних відношень посідає значне місце в багатьох мовах, що важко пояснити лише історичним розвитком слова: "...сміслові метонімічні відношення є не стільки способом перенесення назв, скільки раціональним способом організації номінативних одиниць для називання явищ і їх організації у МКС... у метонімічних зв'язках значень особливо повно виявляються складні асоціативні зв'язки і процеси, що відбиваються на ментальному домовному рівні МКС у результаті безпосереднього спостереження явищ, узагальнення на концептуальному рівні і домінування на лінгвальному" (Лисиченко, 2009, с. 177).

1.4. Спільне мовно-історичне підґрунтя та точки перетину польської та української мовних картин світу

Традиція дослідження міжмовних контактів слов'янського світу (від класичних праць О. Потебні, П. Житецького, А. Кримського, Л. Булаховського до наукових пошуків А. Вежбицької, М. Кочергана, О. Мельничука, Г. Півторака, Т. Лукінової, В. Жайворонка, О. Ткаченка, Ф. Бацевича, Л. Ставицької, В. Манакіна, Н. Слухай, Т. Радзівської, Є. Степанова, Н. Zoll-Adamikowey, A. Gieysztor, J. Anusiewicz, J. Bartmińskiego та ін.) не переривається і до сьогодні, незважаючи на спірні питання спорідненості гілок слов'янства.

Дослідження XX-XXI ст.ст. засвідчують, по-перше, не тотожне в часі походження кожної із слов'янських гілок – східної, західної та південної груп – на ґрунті діалектів праслов'янської мови, по-друге, умовність розмежування слов'янських мов, яке раніше ґрунтувалося не стільки на лінгвістичних фактах, скільки на етнологічних, історичних, соціально-географічних та політичних засадах (Огієнко, 1995, с. 54; Кононенко, 2012, с. 17). Хоча зародження обох слов'янських мов – польської та української – пов'язують з тим самим історичним періодом – V–

VII ст. Їхньому утвердженню сприяло утворення давньослов'янських держав – Київської Русі (IX ст.) та першої польської держави (X ст.) (Кононенко, 2012, с. 31).

В історії розвитку мов відомі тісніші і віддаленіші періоди міжмовних польсько-українських відносин. Так, історики і соціологи мови уточнюють, що при історичному становленні народно-розмовної української мови в IX-XIII ст.ст. "вищою" щодо власної мови сприймалася старослов'янська (давньоболгарська), в XIV-XV ст.ст. – певною мірою старобілоруська, в XVI-XVII ст.ст. – польська, а з XVII ст. – російська (Ткаченко, 2007, с. 24). Крім цього, латинка, яка була для слов'ян мовою чужою ("жодної слов'янської мови-замінника у слов'ян-католиків не існувало"), сприяла розвитку власне національних мов, ось чому "чехи і поляки мають починаючи вже із XIII-XIV ст.ст. цінні пам'ятки чеської і польської мов". Натомість "найдавніші пам'ятки східно- і південно-слов'янських народів демонструють примхливу суміш із старослов'янськими мовними елементами" (там само, с. 24-25). В українській мові новітнього часу – XIX – поч. XX ст.ст. – для відтворення тогочасної концептуальної картини світу використовувалась на Лівобережжі російська мова, а на Правобережжі України польська мова і переймалась відповідна МКС, українська ж мова "вважалася здатною виражати тільки архаїчну ККС, що відбивала сприймання світу неписьменним селянином або міщанином, у яких і виробництво і побут були законсервовані протягом століть" (Лисиченко, 2009, с. 31-32).

Спільні джерела формування та періоди тісної взаємодії польської та української МКС сприяли тому, що поруч із універсальними засобами збагачення МКС виникали суто слов'янські, зумовлені типологічними й структурними особливостями мов. Наприклад, ті елементи картини світу, які в українській та інших слов'янських мовах передаються словотвірними афіксами, в німецькій виражаються основоскладанням, а в англійській – здебільшого за рахунок ускладнення структури багатозначного слова (там само, с. 30). Загалом, мовно-культурні явища української та польської мов (зокрема, деякі однакові слова-символи, ключові слова, концепти, одиниці лексики та фразеології) свідчать, на думку лінгвокультурологів, про значною мірою спільну домінанту світосприйняття

слов'ян та дають змогу виділити інваріантну частину слов'янської картини світу. Серед прикладів наводять вирази типу: *слов'янська зовнішність // słowiańska uroda*, *слов'янська гостинність // słowiańska gościnność*, *слов'янська душа // słowiańska dusza* (Кононенко, 2012, с. 54). Хоча у сучасному світі з'являються нові, як національні, так й інтернаціональні, символічні предмети та їхні назви, пор., напр.: *оксамитний, Solidarność, джинси // džinsy, гамбургер // hamburger, зірка // gwiazda*, вказують на "високий ступінь сталості слов'янської національно-мовної картини світу, психоповедінкового національного інваріанта, незважаючи на агресивність техногенного, віртуального та медіального тиску на свідомість людини" (там само, с. 79-80).

Лінгвокультурологи відзначають мовно-ментальні одиниці, причетні до формування традиційних МКС поляків та українців. Так, спокій та мрійництво українців, пасивне споглядання і терпіння (Зеров, 1977, с. 177) певною мірою відбиваються у тяжінні до описовості мовно-стилістичними засобами української мови (пор.: *той, що греблю рве*), проте українська мова допускає і компресивні лексеми (*бабусине село, вишневий садок*) (Кононенко, 2012, с. 72). Характерними для польської МКС є широке використання концептуального елементу PAN, що має здебільшого позитивну оцінку, пор.: *Serce nie sługa, nie zna, co to pany. Ten pan, zdaniem moim, kto przestał na swoim. Jaki pan, taki kram. Każdy w swym domu pan. Znać pana po cholewach. Każdy pan na swoich śmieciach*. Навпаки, в українській народній традиції компонент ПАН у складі звороту звичайно надавав йому негативного або іронічного забарвлення: *Пан з паном, а Іван з Іваном. Пани б'ються, а в мужиків чуби тріщать. Пани – на двох одні штани. Не буде з Івана пана. Не всякого пана пізнаєш без жупана. Убрався в жупан і думає, що пан. Пани однакові, що в нас, що в Кракові. З паном не братайся* (там само, с. 349).

У сучасній українській МКС на рівні аксеології продовжують відбуватися негативні явища в питаннях гендерного визначення. З одного боку, в суспільному мовленні стали актуальними та поширеними номінації *пани, пані, панночки*, а з другого, перші два слова найчастіше вживаються у звертаннях, а замість слів *чоловік і жінка* подекуди у повсякденному мовленні продовжують вживатися *мужик і баба*

– "згрубілі, зневажливі еквіваленти назв людей за статтю" (Лисиченко, 2009, 38-39). Із сленгу переходять у норму "образливі назви для дівчат, наприклад, *тьолка*" (там само). У зв'язку із входженням у нашу ментальність образу супермена в якості номінації для такого чоловіка вживається запозичене слово *мачо*, яке, на відміну від названих вище слів (*мужик* і *баба*), позначене позитивною оцінкою, хоч зберігає відтінок жартівливості та фіксує втрату внутрішньої форми (там само).

1.5. Методологія та методика лінгвокультурологічних досліджень у зіставному аспекті

Методологія дослідження лінгвосоціокультурних явищ, зокрема феномену грошових відносин, передбачає міждисциплінарний підхід до аналізу вербалізації таких феноменів у межах мовної картини світу: врахування результатів соціопитування громадян Польщі та України, основних висновків психологічних досліджень з теми, логіко-філософських уможлядних тверджень про характерні риси феномену грошових відносин, педагогіко-освітнянських рішень щодо навчання конструктивної монетарної поведінки та попередження наслідків грошового фетишизму людей різного віку та гендерного спрямування, історичних фактів щодо розвитку феномену грошей на теренах України та Польщі.

Власне мовознавчий аспект методології передбачає звернення до структуральних та лінгвосеміотичних методів пошуку міжмовних фразеологічних паралелей – "від значення до форми" і "від форми до значення"; використання тематичного принципу розподілу мовного матеріалу за тематичними групами (ТГ) відповідно до структурно-семантичної побудови мови; залучення методу компонентного аналізу лексичного значення та членування семантичної структури слів; врахування принципу співвіднесення картини світу і лексичної семантики, внутрішньої форми слова задля реконструкції мовної та міфопоетичної картини світу, задля побудови лінгвокультурної моделі концептосфери грошових відносин в рамках мовної картини світу, з виділенням ядра і периферії концептосфери, з

розподілом за шкалою високої-невисокої, продуктивної-непродуктивної фразеологічної активності.

Висновки до розділу 1

При аналізі мовної картини світу (МКС) суттєвим бачимо дослідження розвою системи значень, семантичного наповнення мовного знака, зокрема фразеологічної одиниці (ФО) як стабільної, відтворюваної одиниці МКС. У даному дослідженні при аналізі матеріалу польської та української мов послуговуватимемося терміном "фразеологізм" у широкому значенні, позначаючи ним усталені звороти та вислови, які виступають семантично цілісним, синтаксично неподільним і семіотично навантаженим мовним знаком та які регулярно відтворюються у мові, демонструючи національну культуру в якості фразеологічної одиниці (ФО) в рамках функціонування мовно-етнічної КС, зокрема МКС поляка та українця.

При аналізі МКС поляка та українця, представленої у фразеологічному фонді, нас цікавитимуть три пов'язані між собою структурні одиниці рівнів МКС: 1) концепт як "явище ментальне домовне", за яким розташована не стільки лінгвальна, скільки лінгвосеміокультурна інформація у вигляді певного концептуального поля, в основних рисах уподібненого до структури семантичної польової структури, 2) поняття як "логічне явище" концептуальної картини світу (ККС) і 3) значення як "власне лінгвальне". Концептуалізацію відповідно до антропоцентричного підходу опису мовної картини світу розглядатимемо як мовно-ментальну інтерпретацію дійсності із вибірковою, культурно-селективною польовою структурацією та семіотизацією етнічної картини світу. Саме на концептуальному рівні відбувається формування та узагальнення явищ предметного світу і складний процес формування абстрактних понять, до числа яких віднесемо і явище грошових відносин як суттєву частину соціальної взаємодії.

У межах МКС відзначаємо можливість деформації семантичної структури лексем зі зміною домінантної ознаки (архісеми), що впливає на реорганізацію концептуальної сфери та, відповідно, на ціннісні установки суспільства. Подібну паралель проводимо до реорганізації концепту ГРОШІ та всієї концептосери

грошових відносин під впливом глобальної ринково-споживчої культури сучасності – із деформацією семантичної структури, зі зміною домінуючої та диференційних ознак, із впливом на ціннісні установки суспільства та на часткову переорієнтацію слов'янської МКС.

Серед провідних характеристик системно-структурної організації лексики та в колі універсальних семантичних зв'язків між мовно-ментальними елементами концептів у межах національно-специфічних мовних картин світу зазначаємо процеси багатозначності, метафоризації та метонімізації значень.

Пошуки спільного мовно-історичне підґрунтя та точок перетину польської та української мовних картин світу вказують на єдиний період зародження обох слов'янських мов, який пов'язують з V–VII ст. Спільні мовно-культурні явища української та польської мов (зокрема, низка однакових слів-символів, ключових слів, концептів, одиниць лексики та фразеології) свідчать про наявність спільної доміючої світосприйняття слов'ян та психоповедінкового національного інваріанта, особливостей спільної монетарної поведінки.

У подальшому дослідженні спробуємо виділити аксіологічно марковану доміючу слов'янського ставлення / сприйняття грошей та національно-специфічні мовно-ментальні особливості в межах традиційної та актуальної МКС поляка та українця.

РОЗДІЛ 2

ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СТАВЛЕННЯ ДО ГРОШЕЙ В ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ КАРТИНАХ СВІТУ

2.1. Лінгвосоціокультурний феномен грошових відносин в польській (традиційній та актуальній) картині світу

Завдяки існуючій соціологічній шкалі ставлення поляків до грошей (в розрізі щорічних досліджень економічної психології мешканців Польщі) (Gašiorowska, 2013, с. 20, 32) можна виділити такі мовно-ментальні елементи концептуального поля феномену грошових відносин в МКС поляка: меліоративної конотації – фінансовий контроль (із семами "особисті відкладення на майбутнє, заощадження" та "контроль за бізнес-справами"), пейоративної конотації – фінансова тривога (із семами "страх і підозра", "гроші як джерело провини"), неприйняття зобов'язань (із семою "відмова від зобов'язань"), гроші як джерело зла (із семами "гроші як засіб", "значення грошей для окремої людини" із очікуваними негативними кореляціями; відомо, що спільним для всіх культур є сприйняття грошей та пов'язаної з ними фінансової поведінки в контексті етичних категорій ДОБРА і ЗЛА (Зубіашвілі, 2013, с. 3)) та дуалістичної, подвійної конотації – грошова влада (із семами "сила грошей", "особистий престиж", "значення грошей для окремої людини", "гроші і матеріалізм", бо ж "розміри ставлення до грошей корелюють задовільно високо з розмірами інших шкал вимірювання подібних конструктів, тобто ставленням до матеріальних благ і матеріальних цінностей" (Gašiorowska, 2013, с. 36), захоплення нагодою розбагатіти (із семами "використання можливостей", "експлуатація можливостей" і "позичання грошей заради прибутку"), перевага готівки (можливо, ґрунтується на первинному сприйнятті людьми грошей як блискучих дзвінких монет чи, згодом, паперових грошей; крім того, на початку ХХ ст. поляки вважали, що використання готівки дає їм більше контролю над витратами, які можуть бути втрачені в разі карткових платежів, мали страх використовувати безготівкову форму оплати, страх нових

технологій і відсутності довіри фінансовим установам, тому перевага готівці була пов'язана з високим рівнем тривожності як стану (там само, с. 33-34). Бачимо перевагу пейоративної та змішаної оцінки феномену грошових відносин в МКС поляків.

Мовно-ментальними рисами не лише національно-специфічної, а й інтернаціональної ККС вважаємо розглянуті соціологами одиниці психологічного рівня характеристичні: "екстравертність / інтровертність" із суміжними "безтурботність / сумлінність", "неконтрольованість, непередбачуваність / самоконтроль, передбачуваність, порядок", "ліберальність / консерватизм", "невротизм", "відчуття страху". Так, в соціологічному аналізі різних аспектів ставлення до грошей – від емоційних через когнітивні до поведінкових – підтверджено, що ставлення до грошей досить сильно пов'язане з рисами особистості, особливо з нейротизмом, екстраверсією, згодливістю і сумлінністю, переживанням страху і локусом контролю, а також потребою когнітивного закриття та його компонентів (там само, с. 36). Висновки соціологів наступні: екстраверти відкриті, безтурботні та розкуті, коли справа доходить до грошей, і менш схильні контролювати фінанси, заощадження та планування, і більшою мірою схильні до боргів. Екстраверти вважають гроші менш важливими у своєму житті порівняно з інтровертами. Сумлінність підтверджена як риса інтровертної особистості, яка, за визначенням, пов'язана з фінансовим самоконтролем. Сумлінні, швидше за все, будуть контролювати бюджетування та планування власних фінансів, а також вони є консервативними, віддають перевагу порядку і передбачуваності, відчувають потребу в когнітивному завершенні (підхід до грошей, протилежний "безтурботності"). Схильність відчувати провину в ситуаціях витрачання грошей пов'язане з інтроверсією, адаптивним когнітивним стилем, що проявляється у надмірній увазі до деталей і роботою в рутині. Люди, які в економічних ситуаціях невпевнені, підозрілі та бояться, характеризуються високим рівнем страху, є високими невротиками і менш емоційно стабільні, а причини подій бачать скоріше у вчинках інших людей, ніж у собі. Люди з високим рівнем тривожності можуть мати

проблеми з організацією свого бюджету, що призводить до надмірної та неконтрольованої заборгованості (там само, с. 32-33).

Як свідчать подальші соціологічні дослідження, за останнє десятиріччя відбулося багато змін, які вплинули на рівень економічних знань поляків та ставлення нації до грошей. Ці зміни стосуються двох основних сфер – перша пов'язана з фінансовим становищем і збагаченням суспільства, а друга – з цифровізацією та мобільними технологіями (Badania wiedzy ekonomicznej Polaków, 2020, с. 75).

Зростання добробуту поляків, окрім природного економічного процесу, пов'язаного зі збільшенням ВВП, є похідним державних соціальних програм (500+, 300+, 13 пенсія), збільшення розміру мінімальної заробітної плати. Однак "благополуччя залежить не лише від намірів держави та органів державної влади, а й від волі особистості". Тож вищі доходи поляків також пов'язані, як зазначають соціологічні дослідження, із "підвищеною схильністю поляків до заощаджень" (там само), що можна віднести до спільних концептуальних рис слов'янської КС (згадаймо прислів'я "*Копійка до копійки*", "*Копієчка рубль береже*").

Ментальними рисами сучасної глобалізованої ККС вважаємо широке прогресуюче користування цифровими- та інтернет-технологіями, зокрема у грошових відносинах, що можна частково віднести до пізнавальної активності, потягу до знань, "любознання" як спільнослов'янської концептуальної характеристики (пам'ятаємо Шевченкові слова "*Чужому навчайтесь...*"). Так, згідно з соціологічним опитуванням, 80% людей від усього населення Польщі користуються Інтернетом, у порівнянні з 66% п'ять років тому. Широкий доступ до Інтернету тепер можливий завдяки мобільним пристроям, тож смартфонами володіють понад 3/4 поляків, а у 2015 році було 43%. Соціальними мережами користуються майже 3/4 поляків (у тому числі Facebook – 62%). З розвитком мобільних технологій змінилося й використання банківських послуг, в тому числі з власних смартфонів. Банки Польщі конкурують у тому, щоб зробити цю форму доступу до особистих рахунків більш привабливою (там само).

Цікавим є помічений соціологами факт – при анкетуванні більшість опитаних поляків правильно відповіли на 24 із 41 запитання тесту стосовно власне економічних знань, не суто пов'язаних із цифровими технологіями (низькі та дуже низькі знання мають 14% поляків, середні – 33%, високі та дуже високі – 52%, а серед останніх – 7% респондентів мають дуже високий індекс знань, тобто 33 і більше правильних відповідей) (там само).

Помічено, що рівень економічних знань і ставлення до грошей залежить від сімейного середовища, віку, психологічних установок та освіти респондентів. Так, чим вища освіта, тим краща самооцінка економічних знань та об'єктивний показник знань. Наймолодші за віком респонденти (до 24 років) і найстарші (понад 55 років) мають значно нижчий рівень економічних знань. Вік також пов'язаний із співвідношенням економічних знань і професійної діяльності людей, тобто люди 25-54 років та професійно активні люди мають вищий рівень знань. Вищий рівень економічних знань мають і ті люди, які в дитинстві спілкувалися вдома з батьками про фінансові питання, брали участь в економічних заняттях у школі, а також вивчали економіку та фінанси поза нею. Ті респонденти, хто краще оцінює свої економічні знання і отримує вищі бали в тесті, більшою мірою бачать необхідність і корисність економіки в повсякденному житті, що формує психологічну установку особистості та соціуму (там само, с. 76).

На формування концептуальних ознак феномену грошових відносин актуальної польської картини світу впливає ментальний світ людей різного вікового цензу. Так, молодь Польщі віком до 25 років активно використовує джерела економічних знань, які включають Інтернет (портали та форуми, соціальні мережі), друзів і сім'ю, знання, отримані переважно зі школи, але й короткі навчальні вебінари, практичні вправи з інвестування, насичені елементами гейміфікації. 60% наймолодших респондентів хотіли б створити власну компанію (там само, с. 78). Тобто молодь, яка швидко навчається цифровим технологіям безготівкових грошових відносин, не боїться ризиків, сприймає життєві проблеми крізь призму гри та розваги, має підприємницький хист, прагне швидкого збагачення, в інвестиційних проектах орієнтується на сімейні традиції та довіряє досвіду близьких людей.

У зазначеному соціологічному дослідженні продемонстровано, що люди похилого віку – старше 55 років – негативно ставляться до економічних знань і сприймають ці знання як непотрібні. Вони вчаться лише на власному досвіді, у друзів і родини, іноді – через медіа-засоби, із популярних серіалів (теленовел). Інтернетом користується половина опитаних, смартфоном – 48%, соціальними мережами – 40%. Важка сімейна ситуація чи взяття позики можуть спонукати їх до розширення своїх економічних знань. Наприклад, охоче навчаються управлінню домашнім бюджетом, формуванню домашньої міні-бухгалтерії (там само, с. 79). Отже, люди похилого віку із негативною оцінкою економічних знань як непотрібних, обманних або таких, що не відповідають основному сенсу життя (*"Не в грошах щастя"*), у питаннях грошових відносин замкнені, довіряють обмеженому колу близьких осіб або відомих особистостей (популярних кіноакторів), згодні ризикувати лише заради родини.

Так званий "середній клас" – професійно активні люди віком від 25 до 55 років, із вищою освітою, частіше мешканці великих міст – частіше бачать потребу в економічних знаннях у повсякденному житті та вважають їх легкими для отримання і розуміння. Вони оцінюють свої знання як середні та отримують високі бали в тесті. Є широкий спектр тем, у яких вони хотіли б розширити свої знання: заощадження та інвестиції, підприємництво, використання кредитів, система оподаткування, страхування, управління домашнім бюджетом. Цю групу теж часто цікавлять макроекономічні теми – монетарна політика, державний бюджет, завдання центрального банку, ринкова економіка, механізми інфляції, ситуації на міжнародних ринках. Оскільки Інтернет є середовищем, у якому вони вільно пересуваються, то люблять навчання та семінари привабливих форм електронного навчання, з елементами гейміфікації та розваг, анімацією, інфографікою та сценами. Важливим джерелом інформування та навчання цієї групи також є соціальні мережі, Facebook (там само, с. 80). Отже, люди у віці від 25 до 55 років, з позитивним, відповідальним та професійно орієнтованим ставленням до грошових відносин, зацікавленні в подальшій економічній освіті за інтернет-технологіями ("освіта

впродовж життя"), відкриті міжнародним спільнотам, активні у спілкуванні та пізнанні світу.

Результати соціологічного дослідження свідчать і про наявні в польському суспільстві диспропорції між самооцінкою економічних знань в окремих галузях, незалежно від віку, і фактичний рівень цих знань, отриманий в результаті тесту. Це може свідчити про те, що суспільство подекуди іще має міцне, застаріле переконання в тому, що знання в галузі економіки та фінансів є складними, нецікавими чи навіть зайвими. Більшість опитаних поляків хочуть розширити свої знання лише в тематичних сферах, які їм близькі і в яких ці знання вже є відносно високими. Часто відкидають "важкі" для них теми – макроекономіку, держбюджет чи світове господарство (там само, с. 76). Доречно згадати усталені народні вислови *"Не бачити далі свого носа"*, *"Моя хата з краю"* та *"Якось воно буде"* – спільнослов'янська характеристика одноосібності, замкненості (подекуди обмеженості), недалекоглядності, легкодухості.

"Якось воно буде" – й у підзаголовку минулорічного інтернет-дослідження з питань необхідності економічних знань для сучасних поляків, які успадкували слов'янську традицію сподіватися на краще, покладатися на Бога і не робити власних кроків уперед: *"Jakoś to będzie"* – polski sposób na walkę z kryzysem. "To taki nasz pozytywistyczny mit" (Rogojsz, 2022). Таку усталену світоглядну позицію пояснюють, по-перше, з опертям на слов'янський традиційний концепт ЛІНОЩІ та похідних від нього концептів, а саме актуального метафоризованого концепту невдумливої праці РОБИТИ АВТОМАТИЧНО / НА АВТОМАТИ / АВТОМАТИЗМ та концепту-фрейму відповідно до прогресивного закону економії ресурсів МАКСИМАЛЬНИЙ ЕФЕКТ ПРИ МІНІМАЛЬНИМ ВИТРАТАХ: *Spójrzmy na poziom indywidualny. Jesteśmy ludźmi, a ludzie jako gatunek są stworzeniami dość leniwymi, więc jeśli mają do wyboru podjąć wysiłek albo go nie podjąć – niezależnie, czy jest to wysiłek intelektualny, czy fizyczny – to, niestety, raczej w większości przypadków skłaniamy się do działania na automatycznym pilocie, a nie do podejmowania wysiłku. Każde oszczędzanie, uczenie się czegoś nowego, zmienianie swoich nawyków to podejmowanie wysiłku. Ludzie – zresztą nie tylko ludzie, bo jest to mechanizm właściwy dla wszystkich stworzeń – dążą*

do osiągnięcia maksymalnego efektu przy minimalnym wysiłku. Dążą do automatyzacji i redukcji wysiłku (Rogojsz, 2022).

По-друге, окрім задавнених ЛІНОЦІВ та спровокованої сучасної концептосфери АВТОМАТИЗМУ, ЗАКОНУ ЕКОНОМІЇ РЕСУРСІВ, МАКСИМАЛЬНОГО ЕФЕКТУ ПРИ МІНІМАЛЬНИМ ВИТРАТАХ, соціологи зазначають про нестачу або небажання економічного досвіду, про відсутність СУСПІЛЬНОГО / СІМЕЙНОГО ЗРАЗКА (моделі) ЕКОНОМІЧНОГО ДОСВІДУ – схему долучання дітей до планування сімейного бюджету, що мало бути закладено у свідомості та культурно-побутовій, родинній традиції поляків ще від діда-прадіда: *Dziedziczymy społecznie brak wiedzy ekonomicznej, bo nie ma modelu społecznego w poprzednich pokoleniach, że tę wiedzę ekonomiczną się buduje. Brak wiedzy ekonomicznej Polaków jest dziedzicznym bagażem przekazywanym z pokolenia na pokolenie. Nie ma modelu społecznego, że rodzice siedzą z kartką i zastanawiają się, jak zaplanować wydatki w danym miesiącu, ile przeznaczyć na to, a ile na tamto. Nie ma modelu, w którym rodzice włączają dzieci w planowanie budżetu domowego. Podstawową edukację ekonomiczną wynosimy z domu, a nie ze szkoły. Uczyć się oszczędzania powinniśmy zacząć jeszcze zanim naprawdę nauczymy się liczyć. 5- czy 6-letnie dziecko można już zacząć uczyć oszczędzania, mimo że ono nie do końca zdaje sobie jeszcze sprawę z wartości pieniędzy, bo nie potrafi liczyć... W Polsce od dawien dawna funkcjonuje pozytywistyczny mit, że my sobie damy radę, że "jakoś to będzie"* (там само).

Відсутність СУСПІЛЬНОГО / СІМЕЙНОГО ЗРАЗКА ЕКОНОМІЧНОГО ДОСВІДУ у культурно-побутовій традиції поляків можна пояснити з огляду на католицьку традицію віросповідання, в якій, на відміну від протестантської віри, потужно лідирували концептуальні метафори НАКОПИЧЕННЯ ГРОШЕЙ, БАГАТСТВО – ЦЕ СОРОМНО, ПРАЦЯ ЗАРАДИ БАГАТСТВА – ЦЕ СОРОМНО (з опертям на окремі біблійні вислови, н., *Скоріше верблюд пройде крізь вухо голки, ніж багатий увійде у Царство Боже*, але не звертаючи уваги на інші біблійні вислови – притчу про панів розумних і дурних, притчу про мудре використання монет-талантів). Цікаво, що концептуальні метафори католицизму прижилися навіть у Польській Народній Республіці (попри заборону вірування) поруч із

концептуальною метафорою БАГАТСТВО – ЦЕ РЕЗУЛЬТАТ НЕЧЕСНОЇ ПРАЦІ / ОБМАНУ, ХИТРОЩІВ, ЗДИРНИЦТВА: *My w Polsce żyjemy w kręgu tradycji katolickiej, który, niestety, czasami rodzi w nas wyrzuty sumienia czy nawet poczucie wstydu, jeśli zajmujemy się swoimi finansami. Prędzej wielbłąd przejdzie przez ucho igielne, niż bogaty wejdzie do królestwa niebieskiego, prawda? To jest ta myśl, która nam przyświeca, a nie przypowieść o talentach czy o pannach głupich i pannach roztropnych, chociaż to wszystko jest w tej samej Biblii. A jednak w kręgu tradycji protestanckiej i w protestanckim etosie pracy te same treści czytane są zupełnie inaczej niż w tradycji katolickiej, w której w ogóle nie mówi się o etosie pracy. To drugi element, który nas bardzo mocno różnicuje. Jeśli jeszcze dołożymy do tego konotacje, które mamy z PRL-u – osoby zamożne to takie, które najprawdopodobniej nakombinowały i z całą pewnością nie doszły do zamożności ciężką, uczciwą pracą, bo to niemożliwe – to naprawdę nie dziwmy się, że mamy efekt końcowy, jaki mamy (там само).*

У працях з психології грошей протиставлення католицької і протестантської грошової традиції іще розглядають під кутом зору антиномії ПРОТЕСТАНТСЬКА ТРУДОВА ЕТИКА (з концептуальною метафорою БАГАТСТВО – ЦЕ БОГООБРАНІСТЬ, ІНДИВІДУАЛІЗМ) vs. КОЛЕКТИВІСТСЬКА КУЛЬТУРА, зокрема в традиційному слов'янському соціумі (з концептуальною метафорою ДОПОМОГА КОЛЕКТИВУ – ЦЕ РЕАЛЬНА ЦІННІСТЬ): "В країнах з індивідуалістичною культурою, в основу якої закладена протестантська трудова етика, багатство є показником індивідуальних досягнень та богообраності. В колективістських культурах значимість грошей для особистості є значно нижчою, тому що реальна їх цінність визначається можливістю забезпечити благополуччя та розвиток всього суспільства, але зробити це лише за допомогою грошей – дуже складно" (Зубіашвілі, 2013, с. 3). Подібні думки про задоволення життям у співдружньому колективі (з орієнтацією на концептуальну загальногуманістичну метафору ОСОБИСТЕ ЩАСТЯ В ЩЕДРОСТІ ДО ІНШИХ та похідну ОСОБИСТЕ ЩАСТЯ В ДУХОВНИХ ЦІННОСТЯХ) розвивають і сучасні соціологи: *Mój ulubiony przykład dotyczy tego, jak powinniśmy wydawać pieniądze, żeby być szczęśliwymi. Kiedy w badaniach pytamy o to ludzi, w większości przypadków są*

przekonani, że szczęśliwsi będą, gdy pieniądze będą wydawać na siebie, a najlepiej na przedmioty materialne. Z kolei w badaniach, w których manipuluje się tym, czy ludzie wydają pieniądze na swoje potrzeby, na potrzeby innych, jakie są to wydatki etc., okazuje się, że w pierwszej kolejności poczucie szczęścia podnosi nam wydawanie pieniędzy na innych, a nie na samych siebie. A jeśli już na samych siebie, to nie na rzeczy materialne, tylko na doświadczenia, a więc coś ulotnego (Rogojsz, 2022).

Соціологи відзначають, що до сих пір католицько-радянська-антикапіталістична суміш традицій, незважаючи на сучасні ринкові відносини в Польщі і ЄС, сильно впливає на світогляд, а отже на мовно-ментальні стереотипи поляків, що знаходить яскраве відображення на вербальному рівні у безособових предикатах польської мови по типу *udało się / udało* на позначення позалюдської (можливо, "нечистої") сили впливу на грошові стосунки. Бо ж грошові відносини не мисляться як дія людського фактору, для людини ГРОШІ – ЦЕ ЗЛО: *Bardzo często właśnie przez ten miks peerelowsko-katolicko-antykapitalistyczny mamy poczucie, że jeśli będziemy zajmować się pieniędzmi, to będzie złe, bo same pieniądze są złe. Nasza wiedza ekonomiczna kończy się na tym, jak wypłacić pieniądze z bankomatu i jak zrobić zakupy w sklepie. Pojęcia takie jak "inflacja" to dla nas kompletna abstrakcja. Dla porównania, wiara protestancka jest bardzo mocno nastawiona na kontrolę nad własnym życiem. Proszę zauważyć, że u nas to przekonanie o zewnątrzsterowności jest tak silne, że przeszło do naszego języka, a my nawet nie zdajemy sobie sprawy, jak mocno interpretujemy otaczającą nas rzeczywistość właśnie jako sterowaną przez jakieś zewnętrzne siły. Słynne "udało się" i tego typu zwroty. Czyli prawdopodobnie również z tym kryzysem jakoś nam się uda (там само).*

Потужна інфляційна криза початку другого тисячоліття не примусила поляків "вчитися на чужих помилках", тобто негативному економічному досвіді всієї Європи, який оминув Польщу і спровокував міф про країну як ЗЕЛЕНИЙ ОСТРІВ, на якому поляки не мають "затягувати нас" (польське мовлення характеризується багатством усталених народних та образних висловів): *Polacy uwielbiają przysłowia i mądrości ludowe, a jednym z nich jest, że najlepiej uczyć się na cudzych błędach. W latach*

2008-09 mieliśmy okazję uczyć się na błędach w zasadzie całej Europy, całego Zachodu. Dlaczego nie skorzystaliśmy?

Ostatniego kryzysu inflacyjnego Polacy w dużej mierze nie doświadczyli, a już na pewno nie doświadczyli dotkliwie... Niestety z tego kryzysu lat 2008-09 niewiele się nauczyliśmy. Mit "zielonej wyspy" i towarzyszący mu optymistyczny mit, że sobie radzimy, więc nie musimy zaciskać pasa, na dłuższą metę nam pewnie zaszkodził (там само).

КУЛЬТУРА СКАРГ, НАРІКАНЬ, як називають польську традиційну культуру (згадаймо відповідні мотиви і в українській культурі – ми весь час маємо бути чимось незадоволені, нарікати на щось чи когось – О.Т.) має аксіологічно-протилежну концептуальну сторону – в кінці кінців ЯКОСЬ-ТО БУДЕ і ВСЕ БУДЕ ДОБРЕ / ГАРАЗД, зазначено у висновках соціологічних досліджень: *Jesteśmy społeczeństwem, które dużo narzeka – o polskiej kulturze zwykło się mówić, że to kultura narzekania – to jednocześnie w tej kulturze narzekania jest właśnie ten element "jakoś to będzie". Tu się zasadzi pietruszkę, tam się pójdzie pożyczyć od sąsiadów, potem może coś się dorobi, coś sprzeda. I koniec końców, będzie dobrze (там само).*

На традиційному концептуальному протиставленні БАГАТИЙ (заможний) vs. БІДНИЙ (незаможний) побудовано соціологічну модель актуального польського суспільства, де БАГАТИЙ не конче потребує заощаджень, бо завжди має "залишкові" кошти, які "самозаощаджуються", а от БІДНИЙ (продукт багаторічної католицько-радянської ідеології) мусить навчитися заощаджувати, бо потребує запасів – "фінансової подушки": *...Teoretycznie powinniśmy nauczyć się z tego kryzysu, że trzeba oszczędzać, że trzeba ostrożniej podchodzić do swojego domowego budżetu, że wymiana smartfona czy samochodu co dwa lata niekoniecznie przynosi nam szczęście, że oszczędzanie potrzebne jest zwłaszcza mało zamożnym osobom, bo one bardziej od wysoko zamożnych ludzi potrzebują tzw. poduszki finansowej. Bardziej zamożnym ludziom "poduszki finansowe" się zdarzają, ale często oszczędzanie takie nie ma charakteru świadomego, to jest tzw. oszczędzanie resztowe, czyli samo się oszczędza (там само).*

Концептуальна характеристика БІДНИЙ (відповідно до статистичної більшості народонаселення та традиційної ідеології Польщі) передбачає сильну валентність до певного обсягу економічних знань, зокрема до грошових

концептуалізованих понять ЗАОЩАДЖЕННЯ / ФІНАНСОВА ПОДУШКА, ДОМАШНІЙ БЮДЖЕТ, КРЕДИТ / УМОВИ КРЕДИТУ, БОРГ / СПЛАТА БОРГУ, РАХУНОК / СПЛАТА РАХУНКУ, ФІНАНСОВЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ / СПЛАТА ФІНАНСОВОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ: *Nasz styl zarządzania finansami wcale się nie zmienił. Zwłaszcza, jeżeli miarą poprawy miałyby być wiedza ekonomiczna, oszczędzanie, brak zadłużania się, gdzie przez zadłużanie rozumiem nie branie kredytów – to samo w sobie nie jest złe – ale niesplacanie tych kredytów, nieplacenie rachunków i innych zobowiązań finansowych. Pewną lekcję jednak mogliśmy potencjalnie wyciągnąć z kwestii kredytów frankowych. Przekonaliśmy się, że umowy kredytowe mogą być dla nas niekorzystne, że mogą mieć tzw. klauzule abuzywne, że warto je czytać przed podpisaniem. Myślę, że przynajmniej u części osób, które od tamtej chwili zaciągały kredyty, pojawiła się refleksja, żeby podchodzić do sprawy ostrożniej* (там само).

ЗАОЩАДЖЕННЯ мають стати позитивно маркованою константою сучасної польської матеріальної культури і корпоративної, колективної спільнослов'янської культури, ключовим словом сучасного повноцінного життя (для всіх рівнів заможності), життєво необхідною навичкою, яку маємо виховувати з дитинства попри НАЯВНІСТЬ / ВІДСУТНІСТЬ СУМИ ГРОШЕЙ (а також попри успадковану спільнослов'янську традицію пасивного очікування кращої долі або відцурання від грошей як хтонічного зла – О.Т.): *Oszczędzanie to taki sam nawyk jak mycie zębów, ćwiczenia czy utrzymywanie zdrowej diety. My w Polsce myślimy o oszczędzaniu w bardzo dziwnych kategoriach – że musimy mieć pieniądze, żeby umieć oszczędzać. Nic bardziej mylnego. Oszczędzanie to nawyk jak każdy inny. Musimy go sobie wyrobić* (там само).

2.2. Грошові відносини в українській (традиційній та сучасній) картині світу

Відповідно до західноєвропейської традиції, на яку спираються у дослідженнях українського феномену грошових відносин (в запозичених соціо- і психологічних термінах "грошова установка" або "ставлення до грошей"), грошові відносини розглядаються компонентом економічної свідомості, яка формує грошові

типи особистості, та предметом економічної психології, що дозволяє вивчати психічні розлади, пов'язані з грошима (Furnham, 1998).

В українській традиції дослідження феномену грошових відносин (із використанням синонімічних термінів "монетарні настанови", "монетарні установки", "монетарні цінності", "матеріальні цінності", "монетарні мотиви", "ставлення до грошей") здійснюється в рамках глобальних соціальних настанов (царина соціальної психології) та процесу економічної соціалізації, зокрема молоді, відзначається виникнення неконструктивного / конструктивного ставлення до грошей (Нікітіна, 2010, с. 175). Педагоги-психологи наполягають, що гроші досі є закритою темою для суспільства, тому для вивчення ставлення до грошей доцільно використовувати проєктивні та асоціативні методики зі шкалою оцінювання (Зубіашвілі, 2013, с. 6).

В сучасній економічній психології України також застосовується поняття "монетарності" – психологічний зміст монетарності розглядається як "система монетарних цінностей і норм поведінки, монетарних соціальних установок і стереотипів особистості" (Шамне, 2018, с. 189-195), що вводить аксіологічно марковане економіко-психологічне явище монетарності та вище зазначені соціально-психологічні явища монетарних і матеріальних цінностей в коло лінгвосоціокультурних констант феномену грошових відносин в рамках КС українця.

Українські дослідники з психології підприємництва в психологічний аспект феномену грошей включають вплив грошей на людину, її ставлення до них та відносини з іншими людьми, які пов'язані з грошима. Стверджують, що без грошей людина не може встановити ефективні відносини з оточуючими, а гроші без людини не мають цінності (Гусєва, 2019). Отже, і тут підходимо до формулювання поняття грошей як ефективних соціальних відносин.

Цікаво відмітити, що у сфері психології грошей знаходимо вітчизняне трактування феномену "гроші" як певного образу в людських уявленнях; актуальними в цій сфері є дослідження психологічних (та водночас концептуальних) феноменів, суміжних із поняттям "гроші" (ЖАДІБНІСТЬ, ЩЕДРІСТЬ,

БАГАТСТВО, БІДНІСТЬ тощо); встановлення зв'язку грошей з психічним здоров'ям особистості; побудова монетарних типологій; аналіз монетарної поведінки як різновиду економічної поведінки; розробка діагностичного інструментарію для дослідження психології грошей; а також виявлення змісту та детермінант ставлення особистості до грошей (Опаєць, 2022, с. 64).

Поняття "ставлення" є міждисциплінарним, воно досліджується в багатьох наукових сферах: економіці (як частина господарського механізму), філософії (як спосіб буття суспільства), соціології (соціальна взаємодія) і психології. У вітчизняній психології поняття «ставлення» є одним із центральних, воно розробляється Г. Андреєвою, Б. Ломовим, В. Мясичевим, К. Платоновим, А. Петровським та ін. Близькі поняття вивчалися Л. Божович, В. Ядовим, особливо у стосунку до феномену грошей, соціоекономічний зміст якого перетинається з психологічним. Серед актуальних психологічних визначень "ставлення до грошей" – усвідомлене і суб'єктивно-відбіркове уявлення про гроші, яке проявляється в грошовій поведінці та здатне змінюватися в процесі розвитку особистості (Зубіашвілі, 2013, с. 2). Розуміння ставлення до грошей як суб'єктивного "відображення" явища грошей у свідомості особистості з подальшим формуванням його образу та відповідної економічної поведінки (Опаєць, 2022, с. 7) вважаємо менш коректним з огляду на сучасне, антропоцентричне розуміння КС як "інтерпретації", "осмислення", а не чіткого "відображення" дійсності, зокрема вербальними засобами. Отже, феномен ставлення до грошей можна розглядати як суб'єктивно-селективне інтерпретування соціального явища грошових відносин (із подальшим формуванням та зміною уявлення про гроші у свідомості, із динамікою його мовної об'єктивації та соціопсихологічного прояву у грошовій поведінці).

Структура ставлення людини до грошей включає такі основні елементи: а) загальне ставлення до грошей; б) ставлення до грошей як засобу задоволення основних потреб у процесі життєдіяльності; в) ставлення до способів отримання грошей; г) ставлення до видів діяльності для заробляння грошей (там само, с. 64-65). У психології стверджується, що ставлення до грошей включає в себе пізнавальний, емоційний і мотиваційно-вольовий компоненти, супроводжує соціальний обмін і

виконує компенсаторно-терапевтичну функцію. Педагоги-психологи та психологи-економісти зауважують, що ставлення до грошей є системою взаємопов'язаних компонентів: пізнавально-ціннісний (когнітивний), оцінково-афективний (афективний) та мотиваційно-поведінковий (конативний); ставлення до грошей має ієрархічну структуру та через домінування одного з її компонентів визначаються особливості функціонування в процесі економічної соціалізації особистості. Визначними напрямками психологічного ставлення до грошей вважають сакральний і профанний, загальними аспектами ставлення до грошей називають культурний, етичний і релігійний (Бутко, 2016), що в черговий раз підкреслює концептуальну роль феномену грошових відносин, зокрема ставлення до грошей, у формуванні КС нації.

Феномен грошей як економіко-психологічне явище, як соціальне уявлення, вербалізований продукт і сакральний символ – суперечливі і багатолікі, як зазначають психологи. У свідомості українських респондентів ставлення до грошей є морально-суперечливим (гроші оцінюються як ДОБРО і як ЗЛО) (Зубіашвілі, 2013, с. 12-13), що може відповідати характеру загальній ККС людства. Так, психологами відстежено протиріччя в системі цінностей і норм поведінки особистості, які є джерелом конфліктів, пов'язаних з грошима: протиріччя між існуючими в суспільній свідомості соціальними уявленнями про гроші та цінністю грошей для особистості; протиріччя в самій системі значень та змістів, якими особистість наділяє гроші – як результат виникає непослідовна економічна поведінка, коли періоди орієнтації на заробіток та накопичення змінюється періодами витрат та зневаги до грошей; протиріччя між змістами, які приписуються грошам, та реальними можливостями грошей – за гроші неможливо придбати значущі цінності морального характеру, н., любов; протиріччя між значущістю грошей та суб'єктивною оцінкою їх досягнення – невпевненість у своїх можливостях досягнути бажаного рівня добробуту може призвести до тривожності, відмови від грошей або до скнарості; протиріччя між ставленням особистості до різних рівнів матеріального становища – у значної кількості людей позитивне ставлення до матеріального добробуту поєднується з негативною оцінкою великих фінансових

статків, які належать конкретним людям; протиріччя між значущістю грошей та аморальністю способів їх отримання – в складних економічних умовах найбільш доступні джерела грошей і види економічної активності вважаться аморальними (хабарництво, торгівля зброєю або наркотиками, проституція) (там само, с. 12).

Як показали результати соціопсихологічних досліджень ставлення до грошей молоді України (Шамне, 2018), по-перше, монетарним настановам належить значне місце у структурі базових переконань особистості, по-друге, спрямованість сучасної особистості українського соціуму на матеріальні досягнення, орієнтацію на зовнішні мотиватори активності та атрибути привабливості, перевагу практичних та матеріальних досягнень над духовними цінностями (такими, як гуманне суспільство, творча самореалізація, пізнавальний інтерес), меркантильний інтерес, прагматизм, орієнтацію на утилітарність – прагнення мати користь, вигоду (там само), що відповідає загальним принципам глобалізованого ринково-споживацького суспільства та сучасної ККС.

Зазначається, що матеріальні винагороди мотивують молодих людей, коли вони відчувають, що їх поведінка призводить до деяких зовнішніх результатів, таких як гроші, подарунки, матеріальні заохочення (в економічній психології з цього приводу використовуються терміни "зовнішня мотивація", "матеріальні спонуки", "відчужена" і "обачлива включеність", "легальна слухняність", "потреба сили" та "потреба безпеки") (там само). Це прагнення української молоді до кар'єри та матеріального забезпечення є своєрідною відповіддю на зниження рівня життя, зростання соціальної нерівності; обмеження можливостей соціального просування і самореалізації (Шамне 2018), а отже, може формувати й національно-специфічні концептуальні прикмети сучасної КС українця.

Водночас педагоги-психологи за результатами спілкування із широкою студентською аудиторією відмічають й інший факт: в українському суспільстві (подібно до католицького середовища Польщі та спільнослов'янської сакралізованої традиції – О.Т.) прагнення особистості до покращення матеріального становища нерідко супроводжується почуттям провини та сорому перед людьми (БАГАТСТВО – ЦЕ СОРОМНО), які оточують і розділяють уявлення ГРОШІ – ЦЕ МОРАЛЬНЕ

ЗЛО (Зубіашвілі, 2013, с. 4). Таке сприйняття можна віднести до домінант спільнослов'янського ставлення до грошей. Як відзначають психологи, негативним наслідком цього протиріччя є пасивна економічна поведінка. Вважають, що лише особистість зі стійкими моральними принципами може продемонструвати свідому позицію надання переваги етичним нормам як орієнтирам своєї поведінки в ситуації конфлікту економічних та моральних інтересів (там само).

У вітчизняних дослідженнях прикмети "особистості зі стійкими моральними принципами" у грошових відносинах описано на основі західноєвропейського "критерію особистісної зрілості": особистість можна назвати зрілою, якщо вона здатна встановлювати свій "поріг" задоволеності матеріальними потребами і розглядає їх як одне з умов життя, спрямовуючи свої життєві сили на інші цілі; для особистісно зрілих людей гроші є периферічним фактором життя, її інструментальною стороною, засобом, а не метою; у незрілих людей гроші частіше є головним фактором та умовою життя (Lynn, 1991, с. 438-448).

Стійкість моральних принципів зрілої особистості з орієнтацією на слов'янську КС (ГРОШІ – ЦЕ ЗАСІБ, ІНСТРУМЕНТ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ (не соціального статусу), СОЦІАЛЬНИХ СТОСУНКІВ, ДОПОМОГИ КОЛЕКТИВУ) підтверджено за результатами вітчизняних досліджень. Так, досліджувані, що мають більш низький рівень грошових домагань, продемонстрували більшу задоволеність життям та нижчий рівень стресу. Люди, у яких зовнішні прагнення до грошей, слави і привабливої зовнішності переважають над цілями особистісного зростання (самоактуалізації), міжособистісних стосунків і допомоги людям, відрізняються меншим психологічним благополуччям, ніж люди, у яких внутрішні цілі переважають над зовнішніми (Шамне, 2018).

Детермінантою монетарної мотивації української молоді також вважають вплив умов та традицій сімейного середовища (там само), що ми бачимо у високому ступені прояву і за результатами соціологічних досліджень сучасної польської аудиторії, а отже обидві тенденції приналежать до слов'янської КС. Подібним чином факт вітчизняного ставлення до грошей зі схильністю діяти індивідуально, із замкненістю, неприйняттям групових норм ("обережний індивідуалізм"),

характерний для частини української молоді (там само), певним чином пов'язаний із замкненістю частини польського суспільства по відношенню до економічних знань, норм сучасного спілкування й актуальних грошових відносин.

За зразком побудови конотативної схеми впорядкування мовно-ментальних елементів концептуального поля феномену грошових відносин в МКС поляка (див. попередній підрозділ), відповідно до результатів соціологічного дослідження різних вікових верств України, проведеного Соціологічною групою "Рейтинг" у лютому 2017 року (Особливості ставлення українців до грошей, 2017), можна також сформулювати конотативно-концептуальну частотну схему розміщення мовно-ментальних елементів (в тому числі концептуальних метафор та фреймів-стереотипів ставлення до грошей) феномену грошових відносин в МКС українця. Меліоративної конотації стосуються індексовані "Рейтингом" такі концептуальні утворення: ГРОШІ – ЦЕ СВОБОДА І БЕЗПЕКА (індекс 1,9), ГРОШІ – ЦЕ СТАТУС І ВЛАДА (індекс 1,7), ГРОШІ ВИМАГАЮТЬ КОНТРОЛЮ І ЕКОНОМІЇ (індекс 1,4), ГРОШІ – ЦЕ ІМІДЖ І ПОВАГА (індекс 0,5, причому третина респондентів не згодні з цим твердженням). За відсотковими показниками "Рейтингу" меліоративна конотація стосується таких концептуальних одиниць: ГРОШІ – ЦЕ ВАЖЛИВО (90%), ЗАОЩАДЖЕННЯ – ЦЕ БЕЗПЕКА (87%), ГРОШІ – ЦЕ ДОБРЕ (85%), ГРОШІ – ЦЕ СТАТУС (82%), ГРОШІ – ЦЕ ВЛАДА (80%), ГРОШІ – ЦЕ СВОБОДА І НЕЗАЛЕЖНІСТЬ (79%), ГРОШІ – ЦЕ МОЖЛИВОСТІ (71%), ЧАС – ЦЕ ГРОШІ (64%), ГРОШІ – ЦЕ НАЙГОЛОВНІШЕ В ЖИТТІ (46%, і майже стільки ж – 41% – не визнають цю тезу), ГРОШІ ДОПОМАГАЮТЬ У ДРУЖБІ (40%, однак 43% у це не вірять). Цікаво, що у порівнянні із попередніми соціологічними дослідженнями польської та української аудиторії актуальне опитування демонструє, що респонденти у більшості не згодні із тезою ГРОШІ – ЦЕ ЗЛО (індекс -0,8). Пейоративної конотації: ГРОШІ – ЦЕ КОРІННЯ УСІХ БІД (32%, при цьому 48% не згодні з даним твердженням), ГРОШІ – ЦЕ ЗЛО (27%, тоді як 52% не погодились з цим), ГРОШІ – ЦЕ НЕПРИСТОЙНО (16%, водночас 68% так не думають) (там само, с. 3-4).

На перший погляд, за даними "Рейтингу" можемо констатувати високопозитивну аксіологію феномену грошових відносин в КС українця, однак за результатами опитування молоді України знаходимо мовно-ментальні елементи подвійної, змішаної конотації та яскраво-пейоративного оцінювання феномену грошових відносин (як у випадку із польською аудиторією). Так, виявлено такі типи моральної оцінки грошей студентами: тип 1 – ГРОШІ – ЦЕ ДОБРО ТА ВОЛЯ; тип 2 – ГРОШІ – ЦЕ ЗЛО ТА ВОЛЯ; тип 3 – ГРОШІ – ЦЕ ЗЛО, ВОЛЯ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ; тип 4 – ГРОШІ – ЦЕ НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ ТА ЗАЛЕЖНІСТЬ; тип 5 – Морально-конфліктна оцінка грошей; тип 6 – Морально-невизначена оцінка грошей; тип 7 – Морально-індеферентна оцінка грошей, тобто гроші у свідомості опитуваних не пов'язані з етичними категоріями (Зубіашвілі, 2013, с. 12).

Географічний, регіональний розподіл ставлення до грошей українців, окреслений за результатами "Рейтингу", можна вважати національно-специфічною особливістю схеми розміщення мовно-ментальних елементів феномену грошових відносин в МКС українця. Так, думку, що гроші – це статус і влада, найбільше підтримують на Сході України, найменше – на Заході. Мешканцям Сходу та Центру України більш близька ідея про те, що гроші слід економити і контролювати. Цікаво, що на Заході найменше підтримують думку про те, що гроші – це свобода і відчуття безпеки, а також імідж і повага; в той самий час, тут найменше незгодних з тим, що гроші – це зло. На Сході країни найбільше підтримують тези про те, що бідним бути соромно, а багатим – не соромно (Особливості ставлення українців до грошей, 2017, с. 3). Найменше бажаючих здаватися багатими на Сході, проте і тих, що не визначились, там найбільше (третина). На Сході та Заході найбільше тих, хто вважають, що багаті люди можуть бути успішними та ефективними політиками (61% та 58% відповідно), на Півдні – найменше (43%). Жителям Сходу менш комфортно спілкуватися з людьми нижчого та вищого достатку у порівнянні з мешканцями інших регіонів. В той же час, у Центрі люди найбільш спокійно ставляться до спілкування із більш заможними. На Заході країни дещо більше людей, яким достатньо зароблених грошей у порівнянні з іншими регіонами. Тих, хто підтримує коротший робочий день (6-7 годин), більше на Заході та у Центрі

країни. Найбільше тих, хто готовий працювати більше часу задля додаткового заробітку, на Заході, найменше – на Сході (там само, с. 4).

Отже, з такого географічного розподілу ставлення українців до грошей можна дійти висновку, що на Заході України найбільше дотримуються архаїчної спільнослов'янської КС із уявленням про гроші як хтонічне зло, поневолення і небезпеку і розглядають працю (в тому числі додаткову) як джерело чесного надходження коштів. На Сході України гроші найчастіше вважаються показником статусу і влади (можливо, за відсутності інших впливових показників індивідуального та соціального росту), багатим бути не соромно, а бідним – соромно (хоча додаткового заробітку не шукають), і саме на Сході проживає більше заощадливих людей та таких, яким зручно спілкуватися із людьми подібного до себе достатку. Натомість у Центрі України звикли спілкуватися із більш заможними (поблизу столиці та центральної влади), не люблять забагато працювати. На Півдні України не асоціюють гроші із успішною та ефективною політикою (можливо, через нестійкість місцевої влади).

Віковий розподіл ставлення до грошей українців має свої відповідники в КС поляка: молодші мешканці України, порівняно зі старшими, втричі частіше поділяють думку, що гроші – це імідж і повага. Вони готові працювати понаднормово задля отримання додаткового заробітку. Молодь Польщі так само прагне швидкого збагачення і визнання. Старші українці вдвічі частіше погоджуються з тим, що гроші – це зло (близькість традиційної архаїчної та спільнослов'янської КС). Ідея про те, що гроші слід економити і контролювати, більш близька старшому поколінню. В Україні констатують великий відсоток старших респондентів, які вважають, що бідним бути соромно, а багатим бути не соромно (паралельно із українцями похилого віку архаїчного світосприйняття) – така протирічна мовно-ментальна риса відрізняє КС українця від КС поляка, який на схилі літ шукає сенсу життя, а не грошей. Однак соціологічне дослідження занотувало й іншу рису людей похилого віку – чим старші респонденти України та чим вищі їх доходи, тим більше серед них тих, яким зароблених грошей достатньо (там само, с. 3-4).

Гендерний розподіл ставлення українців до грошей має враховувати офіційну позицію вітчизняної економіко-психологічної науки про «патріархальність» економічних установок сучасного українського суспільства, що відповідає спільнослов'янській архаїчній КС. Така позиція проявляється в тому, що жінки вбачають свою економічну роль швидше не у зароблянні, а у витрачанні грошей. У свою чергу, чоловіки визнають свою роль «годувальника», тому мають, на їхню думку, перевагу та владу у розпорядженні грошима. Слід зауважити, що вищезазначені настанови однаково викликають у психологів неспокій, внутрішні та зовнішні конфлікти (Ложкін, 2014).

Однак за результатами соціальних досліджень, жінки не повністю відповідають своїй традиційно пасивній економічній ролі: вони, порівняно з чоловіками, більше схильні до думки, що гроші слід економити і контролювати. Однак думка про те, що зароблених грошей достатньо, превалює більше серед чоловіків, аніж серед жінок (Особливості ставлення українців до грошей, 2017, с. 3). У молодих жінок чим вищий рівень задоволеності змістом роботи порівняно із заробітком, тим вища їх зацікавленість професійною діяльністю, тим менш вони схильні до неадекватної поведінки стосовно грошей, краще контролюють своє фінансове становище (Опаєць, 2022, с. 65). Визначено, що показник грошових уявлень – економність – статистично вищий у групі жінок молодого віку, а показник професійної відповідальності вищий у групі чоловіків молодого віку (там само, с. 66).

Чоловіча економічна роль годувальника зберігається у загальних рисах та може змінюватися залежно від емоційного діапазону середовища: так, серед чоловіків-респондентів дещо більше тих, хто хотів би, щоб знайомі вважали їх багатими. Готовність працювати понаднормово задля отримання додаткового заробітку більша серед чоловіків, аніж серед жінок. Хоча чоловіки дещо більше у порівнянні з жінками соромляться як бідності, так і багатства (Особливості ставлення українців до грошей, 2017, с. 3). Чим вищий у чоловіків молодого віку рівень високої самооцінки, тим вищий рівень грошової одержимості, влади, економності та неадекватної поведінки. Однак чим вищий рівень позитивного

емоційного фону та настрою у чоловіків, тим нижча схильність до покупок непотрібних речей, до раціонального планування власних витрат, вони менше відчують провину за погіршений фінансовий стан, загалом схильні не розголошувати інформацію про власне фінансове становище та вважати, що гроші є не єдиною системою розрахунку (Опаєць, 2022, с. 65).

Розподіл ставлення до грошей та багатства матеріально забезпечених (заможних) та малозабезпечених (незаможних) українців (Особливості ставлення українців до грошей, 2017, с. 3-4) подібний до опису КС поляків із концептуальним протиставленням БАГАТИЙ vs. БІДНИЙ: так, 14% опитаних українців вважають, що їм достатньо грошей, які вони заробляють, 27% – скоріше не достатньо, більше половини (56%) – однозначно не достатньо. Абсолютна більшість опитаних (89%) хотіла б заробляти більше. Довше працювати задля додаткового заробітку готові більше половини (56%) опитаних. Чим більше забезпечені люди, тим менше вони вважають, що гроші слід економити і контролювати (доречно згадати дослідження польської КС, в якій БАГАТИЙ не конче потребує заощаджень, бо завжди має "залишкові" кошти, які "самозаощаджуються", а от БІДНИЙ мусить навчитися заощаджувати, бо потребує запасів – "фінансової подушки"). Половина опитаних українців (54%) вважають, що бідним бути не соромно, водночас третина (31%) думають навпаки. Переважна більшість опитаних (72%) вважають, що багатим бути не соромно. 40% опитаних хотіли б, щоб їх вважали багатою людиною, водночас стільки ж (41%) – не хотіли б, 19% – не визначились. Опитуваним найбільш комфортно спілкуватися з людьми приблизно однакового достатку (92%), трохи менш комфортно – із людьми нижчого достатку (84%), найменш комфортно – із людьми вищого достатку (65%) (там само, с. 3-4). Бачимо, що досі актуальним є українське прислів'я *"Водися віл з волем, а кінь з конем"*.

2.3. Лінгвосоціокультурний феномен грошових відносин у фразеологічній картині світу поляка і українця

Як зазначають лінгвокультурологи-компаративісти, український і польський фразеологічний склад "багатий численними утвореннями різної структури та

значення". Частина з них "збігається за походженням і суттєво не розрізняється у двох мовах, становлячи клас спільних висловів". Інша група фразеологізмів, яка є значно більшою за обсягом, розходиться у двох мовах або "за структурою при аналогічному наборі компонентів", або "за окремими компонентами", або "за різною внутрішньою формою", або "абсолютно розходиться" (Кононенко, 2012, с. 290). У подальшому дослідженні маємо проаналізувати фразеологічні утворення феномену грошових відносин подібної та різної структури, значення, образно-оцінного наповнення в КС поляка і українця.

Зазвичай найпершими звертають на себе увагу філологів і перекладачів спільні, подібні фразеологізми. Такі фразеологізми здатні відображати "особливості спільнослов'янського характеру, пов'язаної історії, давніх вірувань, міфопоетичних та фольклорних традицій" (там само, с. 291). Так, наприклад, численними є українські та польські фразеологізми зі словом *душа* // *dusza*, зокрема такі, що позначають кількість матеріальних цінностей, загалом багатство: *скільки душа забажає* // *ile tylko dusza zapragnie*. Кількісна характеристика численних земних благ, в тому числі грошей, представлена й у фразеологічних одиницях зі словом *мак* // *tak* (*хоч мак сій* // *jak makiem zasiał*), які відображають і спільні традиції споживання, і спільну символіку цієї рослини для українців і поляків (там само, с. 292).

Наявність спільного фонду українських і польських фразеологізмів дослідники пояснюють не лише їхнім "індоевропейським походженням та однаковими джерелами запозичень", а й "умовами спільного проживання" українців і поляків. Так, зазначають, що "в традиційно двомовному середовищі української та польської шляхти формувалися і закріплювалися фразеологічні звороти, які згодом перейшли до спільного фонду української та польської мов (н., *ніти з торбами* // *rójść z torbami*, тобто 'збідніти')" (там само, с. 299).

Дослідники відзначають активний процес "запозичення полонізмів українською мовою в часи існування Царства Польського у складі Російської імперії" (Степанов, 2022, с. 66), уточнюють про "міцне довгострокове засвоєння полонізмів соціального, цивілізаційного, господарського, народно-історичного

дискурсів в українському мовленні" (там само, с. 69). Зокрема, дослідниками наголошується на утворенні "фразеогібридів" (там само, с. 67), які позначають національні лінгвотипи. Так, укр. *фармазон* (від пол. *farmazon* < фр. *franc-maçon* 'франкмасон', 'революціонер', 'вільнодумець') набуло "лайливої конотації", ставши синонімом слів *нахаба*, *аферист*, *обманщик*, *шахрай*. Ці "значення виникли в середовищі поміщиків-поляків, які виробляли в Україні і оптом продавали на експорт зерно, шкіру, вовну через одеський порт" і багатіли "удаючись у зручних ситуаціях, за законами вільного ринку, до відвертого нахабства й шахрайства монополіста" (там само). Загалом можна відзначити шляхи запозичення фразеологізмів грошових відносин в українську та польську мови із німецької, французької, англійської мов (напр.: *золота молодь* // *złota młodzież* ← франц. *jeunesse dorée*).

Національно забарвлені сталі звороти (безеквіваленти) нерідко відображають "історичні пресупозиції", зокрема грошової політики держави, семантика яких для іноземців може бути розкрита "лише за допомогою коментарів та описово", напр., стосовно 'фінансово важкої історичної епохи періоду російсько-турецької війни, коли для обігу в Польщі російським урядом було надруковано надмірну кількість паперових, малоцінних грошей': *papierowe czasy* – 'czasy w okresie wojny tureckiej, kiedy w związku z trudnościami finansowymi rząd rosyjski puścił w obieg dużą ilość pieniędzy papierowych' (Кононенко, 2012, с. 295). У випадках безеквівалентності перекладу, виникнення явища семантичної лакуни в українській чи польській мовах, вираз може передаватися не лише описово, а й іншим усталеним виразом того самого феномену грошових відносин, напр.: *довгий карбованець* // *duży i lekki zarobek*.

Найбільш значущі фразеологізми грошових відносин популяризуються відомими майстрами слова, зокрема у творчості польського письменника Болеслава Пруса: *Rzucić stos złota! Jakie to imponujące w papierowych czasach...* (B. Prus). Фразеологізми грошових відносин літературного походження увіходять до фонду крилатих слів та демонструють вирази із творів класиків української та польської

літератури, напр., усталений вираз про недорогий, старий і вже зношений одяг, який характеризує свого носія: *tanie dranie* (J. Przybora).

Питомі фразеологічні вирази успадковані зі спільнослов'янської мови та з індоєвропейської прамови чи розвинулися на власному – українському / польському – ґрунті. Як зазначає Л. Г. Скрипник, зі спільнослов'янської мови прийшли фразеологічні звороти антропної природи, що групуються навколо назв частин людського тіла, напр.: *золоті руки* // *złote ręce* (там само, с. 298). Питомі фразеологічні звороти формуються також навколо групи слів міфопоетичної, сакральної природи, яка безпосередньо впливає на світ людей. До таких співвідносних у польській та українській мовах компонентів належить лексема *біда* // *bieda* як показник горя, нещастя і бідності, жебрацтва (*коли б тільки й біди; торба лиха і мішок біди; попастися в зуби біди; bieda z nędzą; klepać biedę; stara bieda* тощо).

Цікаво відмітити, що серед власне "нумізматичних ФО" (з компонентами-назвами грошових одиниць) української мови, семантика яких "охоплює як матеріальний бік існування, так і духовне життя", найчисленнішою групою вважають саме антропоморфічні фразеологізми – тобто такі, що характеризують людину та дають їй емоційно-образну оцінку (Корнєва, 2015, с. 88). Так, у ФО концептуального поля ГРОШІ "згадуються негативні якості людини: жадібність та скупість (*Щедрий: за копійкою трусить*); марнотратство (*Сипати грішми*), надмірна балакучість або мовчазність (*І за гроші від нього слова не виманиш*), хвалькуватість (*На копійку напився, а на руб похвалився*), дурість (*Дурному і гроші не допоможуть*), безчесність (*Не має честі ні на грейцар*") (там само, с. 88-89).

В українській і польській мовах до успадкованого з індоєвропейської прамови і часто вживаного в актуальному мовленні Європи належить вираз досліджуваного феномену грошових відносин *купувати kota в мішку* // *kupować kota w worku*, пор.: франц. *acheter chat en poche (en sac)*, рос. *купить kota в мешке*, словац. *kupovať mačky vo vreci*. Цей фразеологізм актуалізується в художньому, розмовному, інтернет-мовленні: *Споживачі не хочуть купувати kota в мішку, тому багато компаній надають деморолики або варіанти програми з обмеженими*

функціональними можливостями (з інтернету); *Poniedziałek już od wtorku poszukuje kota w worku* (J. Brzechwa). Цей фразеологізм дослідники навіть називають інтернаціональним, оскільки він присутній не тільки в більшості індоєвропейських, але й, зокрема, у китайській мові. На думку Е. Вартаньяна, фразеологізм *купувати kota в мішку* з'явився не в епоху індоєвропейської прамови, а у середньовіччі, коли шахраї намагалися продати kota замість зайця або кролика (Кононенко, 2012, с. 297). Також інтернаціональним виразом можна вважати фразеологізм *пташине молоко // ptasie mleko* (там само), який повним компонентним складом *тільки пташиного молока нема (не вистачає) кому // brakuje komu tylko (chyba) ptasiego mleka* уживається в значенні 'надмір багатства, добробуту'.

Цікавим для дослідження є аналіз взаємовпливу фразеологічного фонду польської та української мов. Перекладачі та лінгвокультурологи вказують, що фразеологізми *czyt chata bogata; moja chata z kraja; na pohybel; nie dla psa kielbasa* (пор. римований український вислів *не для пса ковбаса*) прийшли в польську мову з української (там само, с. 302). Відзначимо і зворотній процес. Перебування України під владою Польщі та Литви спричинило появу ФО зі словами *злотий* (польська золота монета, карбована у 14-15 ст., до 1917 року таку назву застосовували для 15 копійок), *шеляг* (від *шилінга* – дрібна монета), *осьмак* (польська монета в 4 копійки): *Похожий ведмідь на злотого; ні на шеляг* ('зовсім, ніскільки'); *Осьмак копи стереже* (Корнева, 2015, с. 88). Західноукраїнські землі після першого поділу Польщі 1772 року потрапили під владу Австрійської імперії. Тут в обігу були австрійські грошові одиниці, назви яких можна знайти у ФО: *талер (таляр), крейцер (грейцар): Як рак з кошеля випав, так багачеві таляр з калити; Не має честі ні на грейцар* (там само). До сих пір в "українському торговому жаргоні" уживають фразему *злот* в ситуаціях, коли йдеться про суми, зумовлені домінантною кількісною семою 'п'ятнадцять' (*15 гривень, євро, доларів*). Таке вживання полонізму *злот* зумовлене тим, що в XIX ст. на території України грошова одиниця *злотий* оцінювалася у 15 копійок (Степанов, 2022, с. 68).

Мовознавці зазначають, що фразеологізмам "з історичними назвами грошових одиниць притаманний виразний національний колорит, вони містять історію

еволюції грошей в Україні" (Корнєва, 2015, с. 88), але, додамо, і спільноєвропейську історію грошових відносин. Найбільш продуктивними називають архаїчні назви *грош (гріш)* та *шаг: Скупого душа дешевше гроша; Шаг був один – і той пропав* (там само). Ці грошові одиниці були в обігу на території України протягом декількох століть. Спершу гріш – монета зі срібла, що карбувалася у 12–16 ст. і була популярною в Європі та на Русі. Пізніше грошем стали називати монету вартістю у півкопійки, тому у ФО гріш є символом маловартісності: *за ламаний гріш купити* ('придбати дуже дешево, майже задарма'). Схоже значення має і слово шаг: *не вартий і шага* (шагом первинно називали срібну польсько-литовську монету 17-18 ст., а потім російські 2 копійки) (Корнєва, 2015, с. 88).

Компаративісти відзначають, що у фразеологічному та паремійному національно-мовних фондах концепти, що структурують колективні, зокрема слов'янські, уявлення про *щедрість-скупість, ощадність-марнотратство, багатство-бідність*, пов'язуються між собою асоціативними чи поліасоціативними зв'язками (Коцюба, 2020, с 111-112). Відповідно до типів універсальних семантичних зв'язків фразеологічного фонду, як і всієї лексичної системи в рамках МКС, маємо виокремити полісемічні звороти феномену грошових відносин, зокрема праслов'янського походження, напр.: *ставати на ноги // stawać na nogi*, в тому числі в значенні 'зміцнювати особисті статки'; *на всю губу*, в тому числі в значенні 'дуже добре, розкішно жити, бути багатим'; полісемічною може ставати компаративна частина фразеологізма, коли базове слово приєднує до себе синонімічні порівняння, н.: *почувати себе як вареник у маслі; як риба у воді // czuć się jak pączek w maśle; jak ryba w wodzie* (Кононенко, 2012, с. 315, 329).

На попередньому прикладі ми побачили утворення полісемії і водночас синонімії як системних явищ взаємодії фразеологічних одиниць. Перекладачі зауважують, що фразеологічні звороти української та польської мов здатні утворювати цілу систему подовжених синонімічних рядів, які допомагають краще зрозуміти МКС. Наприклад, серед слов'янських і західноєвропейських побутових уявлень про *щедрість-скупість* концепт **ОЩАДЛИВІСТЬ** експлікує найбільше "універсальних ідеологем", хоча "домінантну позицію" цей концепт займає лише у

свідомості германців (Коцюба, 2020, с. 112). Відповідно, значними є кількісні вербалізації концепту у фразеологічному фонді, зокрема у КС українця і поляка: *Хто хоче що мати, треба пошанувати; Відкладай копійчину на чорну годину; Шануй копійку: карбованець з копійок складається; Oszczędzaj – dłużej będzie; Oszczędź grosz, a on się w ciężkim razie od nędzy uwolni; Kto za młodu oszczędza, ten na starość nie wie co nędza; Bez grosza nie będzie dukata (złotego); Bez grajcara nie będzie szwajcara; Grosz oszczędzony przerabia się w miliony* (там само), що допомагає зрозуміти народно-побутове ставлення до грошей в традиційній КС слов'ян.

У польському і українському фразеологічному фондах спостерігається явище міжмовної омонімії. Дослідники зазначають, що "у праслов'янську давнину склалися уявлення про те, що у людини може бути *легка* (та, що приносить успіх, удачу) або *важка рука*. В міжмовних омонімічних зворотах *легка рука – lekka ręka* і *важка рука – ciężka ręka* збереглися асоціації, пов'язані з цими віруваннями. Проте у польському виразі *lekka ręka* одне зі значень – 'нерозсудливо (про розтрачування чогось, переважно грошей); не задумуючись' – має вже негативну оцінку, що говорить про суттєвий відрив від першоджерела" (Кононенко, 2012, с. 321). Як зазначається, переважна більшість фразеологізмів, що стали міжмовними омонімами, має давнє коріння (там само).

Антонімічні пари фразеологічних зворотів характеризують явища грошових відносин "у різних і водночас суміжних аспектах... контрастність визначає зіткнення значень" (*аж ребра знати >< нагуляти жир; mieć wurchaną kiesę >< mieć chudy portfel*) (там само, с. 317-318). Концептуально-семантичне протиставлення опозитів може бути "логічним і типовим для народної філософії", спиратися на "універсальну здатність фольклорного слова до суміщення протилежностей" (Коцюба, 2020, с. 114), зокрема в українській КС: *Будь добрим – бідним станеш*, звідки виникає взаємозв'язок *щедрий → дурний* (там само). Трактування скупості як ощадності (на противагу марнотратству) зумовило виникнення польської приказки *Skąpość nikogo nie krzywdzi* (там само). Найбільш різноманітними за своїми значеннями є ФО, які характеризують ставлення до грошей. Вони угруповуються в бінарні антонімічні опозиції, наприклад, 'все

купується за гроші, вони можуть все / не все купується за гроші' (*Гроші й камень кують / За гроші честі не купиш*), 'гроші – добро / гроші – зло' (*Гроші всігди хороші / Гроші то й роблять біду на світі*), 'з грошима й розуму не треба / краще бути розумним, ніж багатим' (*З грішми дурня-невігласа почитають / Що то й гроші, як чортма нічого в голові*) (Корнєва, 2015, с. 89). 'Гроші роблять людину кращою' (*Хоч у голові пусто, аби грошей густо*) – 'Гроші не можуть зробити людину кращою, вони, навпаки, псують її' (*Той п'є, в кого гроші*) (там само, с. 90). Дослідники відзначають, що ФО з компонентами-назвами грошей "малюють аж ніяк не архаїчну картину світу українців: ментальність нашого народу, принаймні у ставленні до грошей, практично не змінилася. ...Суперечлива оцінка грошей – це одна з особливостей українського характеру" (там само) і, додамо, спільнослов'янської КС.

В основу номінації низки сталих словосполучень покладений метафоричний принцип як один зі стійких структурно-семантичних, семіотичних і концептуальних зв'язків мовно-ментальних одиниць у рамках КС. Лінгвокультурологи зазначають, що часто-густо "така фразеологізована метафора сприймається як стерта ... метафоричним сталим сполученням в іншій мові може відповідати як образний, так і безобразний зворот (*szczere srebro // чисте срібло*)" (Кононенко, 2012, с. 335). Сучасні мовознавці відмічають, що у ФО лексема *гроші* часто вживається в переносному значенні: н., *знов за рибу гроші* – 'невідступно наполягати на чому-небудь, настирливо повторювати те саме' (Корнєва, 2015, с. 87). На основі порівняльного аналізу фразеологічних одиниць різних мов компаративісти-лінгвокультурологи відзначають антропоцентровану метафоризацію, тобто "метафоризацію внутрішніх і зовнішніх якостей людини" як "універсальний компонент вербалізації концепту ГРОШІ в етнокультурах" (Малиновська, 2020, с. 136). Зазначено, що, наприклад, в українській та англійській мовах для позначення грошової семантики найчастіше вживається лексема *рука* (рідше інші соматизми – *рот, пальці, шия, плечі, ноги, ніс, губи*, де "сема гроші представлена імпліцитно"), причому "в українській лінгвокультурі лексема *рука* має переважно негативне конотативне забарвлення ('жебракувати', 'злодюжка', 'шахрай' та ін.)" (там само, с.

141). "Закодована сема грошей" найчастіше реалізується і переосмислюється у номінації *хліб* у межах різних національних культур (там само, с. 136-138).

Компаративісти відзначають, що "національною особливістю українських ФО з назвами грошових одиниць, які вербалізують концепт ГРОШІ у лінгвокультурі, виступає використання національно-культурних компонентів – етнонімів (*як (мов, ніби) циган копійки*, зі сл. *не хотіти*, ірон. уживається як категоричне заперечення)" (Малиновська, 2020, с. 139). Специфічними для українських та польських фразеологізмів дослідники бачуть одиниці, що включають власні імена, які можуть належати до конкретних історичних постатей, фольклорних образів або бути іменами-символами. Як відомо, із власними іменами традиційно пов'язуються певні риси характеру, вдачі, психічні властивості (Кононенко, 2012, с. 350), зокрема пов'язані зі стереотипною грошовою поведінкою чи з національними лінгвотипами грошової культури:

Українські фразеологізми	Польські фразеологізми
<i>Пан з паном, а Іван з Іваном.</i>	<i>Jak Kuba Bogu, tak Bóg Kubie.</i>
<i>По Савці свита, бо на Савку шита.</i>	<i>Za króla Sasa jedz, pij i popuszczaj pasa.</i>
<i>Не зівай, Хомко, на те ярмарок.</i>	<i>Wolność Tomku w swoim domku.</i>
<i>Заплач, Матвійку, дам копійку.</i>	

Дослідження лінгвокультурологів свідчать, що "українська ментальність виразно виявляється у ФО, які містять парадоксальні сентенції, філософські міркування з елементами незрівнянного українського дошкільного гумору, що особливо притаманно українській етнічній свідомості (*бабин смик* – 'парубок, який одружується зі старою багатою жінкою')" (Малиновська, 2020, с. 141).

Як зазначають дослідники, у сучасному українському та польському мовленні "процес утворення прислів'їв призупинився, однак стійкі висловлювання продовжують поповнювати мовний фонд" (Кононенко, 2012, с. 351). Це вирази, запозичені із анекдотів, кінофільмів, пісень, н., вислів про працю та оплату праці: *Добре працювати в нас виходить погано, а погано заробляти добре* (із кінофільму) (там само).

У фокусі подальшого дослідження феномену грошових відносин у фразеологічній картині світу поляка і українця знаходиться аналіз традиційних та актуальних міжмовних фразеологічних паралелей та відмінностей концептуалізації грошових відносин на матеріалі лексикографічних джерел фразеологічного фонду та корпусів польської та української мов.

Висновки до 2 розділу

Міждисциплінарне поняття ставлення до грошей можна розглядати як суб'єктивно-селективне інтерпретування соціального явища грошових відносин із подальшим формуванням та зміною уявлення про гроші у свідомості, із динамікою його мовної об'єктивації та соціопсихологічного прояву у грошовій поведінці.

За результатами досліджень з економічної психології сучасних мешканців Польщі будуємо модель упорядкування мовно-ментальних елементів концептуального поля феномену грошових відносин в МКС поляка із перевагою пейоративної та змішаної оцінки феномену грошових відносин. Загалом констатуємо ставлення до грошей слов'ян як морально-суперечливе, амбівалентне – гроші оцінюються як ДОБРО і як ЗЛО.

Відзначаємо домінанти ставлення до грошей поляків і українців як спільні концептуальні риси слов'янської КС – схильність поляків та українців до заощаджень, пізнавальна активність у досягненні певного рівня економічних знань, залежність у ставленні до грошей від сімейного середовища, віку, психологічних установок та освіти, хоча фіксуємо і вплив застарілого переконання в тому, що знання в галузі економіки та фінансів є складними, нецікавими чи навіть зайвими, і спільнослов'янські риси стосовно одноосібності, замкненості, недалекоглядності, легкодухості у ставленні до грошей (з причини замкненості частини польського та українського суспільства по відношенню до економічних знань, норм сучасного спілкування й актуальних грошових відносин).

КС поляка і українця представляє низка спільних концептів: за давних ЛІНОЦІВ та спровокованих сучасним темпом життя АВТОМАТИЗМУ, ЗАКОНУ

ЕКОНОМІЇ РЕСУРСІВ, МАКСИМАЛЬНОГО ЕФЕКТУ ПРИ МІНІМАЛЬНИМ ВИТРАТАХ.

Попри суттєві зміни, які вплинули на рівень економічних знань поляків та ставлення нації до грошей, – збагачення польського суспільства та загальна цифровізація й розвиток мобільних технологій, – польську ККС характеризує відсутність СУСПІЛЬНОГО / СІМЕЙНОГО ЗРАЗКА ЕКОНОМІЧНОГО ДОСВІДУ, що у культурно-побутовій традиції поляків можна пояснити з огляду на католицьку традицію віросповідання, в якій, на відміну від протестантської віри, пріоритетними стали концептуальні метафори НАКОПИЧЕННЯ ГРОШЕЙ, БАГАТСТВО – ЦЕ СОРОМНО; ПРАЦЯ ЗАРАДИ БАГАТСТВА – ЦЕ СОРОМНО. Концептуальні метафори католицизму прижилися й у Польській Народній Республіці поруч із концептуальною метафорою БАГАТСТВО – ЦЕ РЕЗУЛЬТАТ НЕЧЕСНОЇ ПРАЦІ / ОБМАНУ, ХИТРОЦІВ, ЗДИРНИЦТВА. Як спільнослов'янська риса сприйняття грошових відносин виникає концептуальна антиномія ПРОТЕСТАНТСЬКА ТРУДОВА ЕТИКА (з концептуальною метафорою БАГАТСТВО – ЦЕ БОГООБРАНІСТЬ, ІНДИВІДУАЛІЗМ) vs. КОЛЕКТИВІСТСЬКА КУЛЬТУРА в традиційному слов'янському соціумі (з концептуальною метафорою ДОПОМОГА КОЛЕКТИВУ – ЦЕ РЕАЛЬНА ЦІННІСТЬ). Констатуємо спільне сприйняття поляками і українцями стабільного задоволення життям у співдружньому колективі (з орієнтацією на концептуальну загальногуманістичну метафору ОСОБИСТЕ ЩАСТЯ В ЩЕДРОСТІ ДО ІНШИХ та похідну ОСОБИСТЕ ЩАСТЯ В ДУХОВНИХ ЦІННОСТЯХ).

КУЛЬТУРА СКАРГ, НАРІКАНЬ, як називають польську традиційну культуру (що має деяку резонантну дію і в українській культурі), відбиває аксіологічно-протилежну концептуальну сторону – в кінці кінців ЯКОСЬ-ТО БУДЕ і ВСЕ БУДЕ ДОБРЕ / ГАРАЗД.

На традиційному концептуальному протиставленні БАГАТИЙ (заможний) vs. БІДНИЙ (незаможний) побудовано соціологічну модель актуального польського суспільства. Концептуальна характеристика БІДНИЙ передбачає сильну валентність до певного обсягу економічних знань та до грошових концептуалізованих понять

ЗАОЩАДЖЕННЯ / ФІНАНСОВА ПОДУШКА, ДОМАШНІЙ БЮДЖЕТ, КРЕДИТ / УМОВИ КРЕДИТУ, БОРГ / СПЛАТА БОРГУ, РАХУНОК / СПЛАТА РАХУНКУ, ФІНАНСОВЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ / СПЛАТА ФІНАНСОВОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ. ЗАОЩАДЖЕННЯ мають стати позитивно маркованою константою сучасної польської матеріальної культури і корпоративної, колективної спільнослов'янської культури.

За результатами педагогіко-психологічних досліджень українців та соціопсихологічних досліджень ставлення до грошей молоді України тема грошей досі є закритою для суспільства, маємо особливості у географічному, регіональному розподілі ставлення до грошей, у гендерному розподілі ставлення українців до грошей та відзначаємо такі концептуальні риси українського лінгвосоціокультурного феномену грошових відносин: монетарним настановам належить значне місце у структурі базових переконань особистості; спрямованість сучасної молоді людини на матеріальні досягнення, що відповідає, з одного боку, загальним принципам глобалізованого ринково-споживацького суспільства та сучасної деформованої ККС, а з другого, стає своєрідною відповіддю на зниження рівня життя в Україні, зростання соціальної нерівності, обмеження можливостей соціального просування і самореалізації, що здатне сформувати національно-специфічні концептуальні прикмети сучасної КС українця.

Відзначаємо, що в українському суспільстві (подібно до католицького середовища Польщі та спільнослов'янської сакралізованої традиції) прагнення особистості до покращення матеріального становища нерідко супроводжується почуттям провини та сорому перед людьми (стала концептуальна метафора БАГАТСТВО – ЦЕ СОРОМНО). Стійкість моральних принципів зрілої особистості з орієнтацією на слов'янську КС (ГРОШІ – ЦЕ ЗАСІБ, ІНСТРУМЕНТ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ (не соціального статусу), СОЦІАЛЬНИХ СТОСУНКІВ, ДОПОМОГИ КОЛЕКТИВУ). Розподіл ставлення до грошей та багатства матеріально забезпечених (заможних) та малозабезпечених (незаможних) українців подібний до опису КС поляків із концептуальним протиставленням БАГАТИЙ vs. БІДНИЙ.

Лінгвосоціокультурний феномен грошових відносин у фразеологічній картині світу поляка і українця демонструє спільність шляхів запозичення та взаємовпливу фразеологізмів грошових відносин. Національно забарвлені сталі звороти (безеквіваленти) нерідко відображають відмінні історичні пресупозиції, зокрема грошової політики держави, та залежать від літературного контексту вживання. Питомі фразеологічні вирази МКС поляка і українця часто успадковані зі спільнослов'янської мови, відзначаються антропоцентризмом і метафоричністю (характеризують людину та дають їй емоційно-оцінну й образну оцінку), розширеними рядами синонімів та багатозначністю. Однак на специфічному національно-мовному ґрунті в рамках польської та української МКС згодом розвивається міжмовна омонімія та антонімія фразеологізмів, пов'язана в тому числі і з суперечливою, традиційно-амбівалентною оцінкою грошей у слов'янській лінгвокультурі.

РОЗДІЛ 3

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ТА СЕМАНТИЧНА ЛАКУНАРНІСТЬ КОНЦЕПТОСФЕРИ ГРОШОВИХ ВІДНОСИН В МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ ПОЛЯКА І УКРАЇНЦЯ

3.1. Міжмовні фразеологічні паралелі концептуалізації грошових відносин – тематичні групи розподілу еквівалентів і аналогів

Дослідження мовно-ментальних особливостей грошової концептосфери у фразеологічному фонді польської та української мов вимагає звернення не лише до матеріалу "нумізматичних фразеологічних одиниць" (з компонентами – назвами грошових одиниць) (Крайчинська, 2004; Унук, 2000; Корнєва, 2015). Для аналізу концептосфери грошових відносин потребуємо ширшого корпусу фразеологічних одиниць – як із назвами грошових одиниць, так й інших дотичних груп лексики сфери грошових відносин із розподілом на тематичні групи (ТГ).

Оригінальною розробкою Р. Тимошука і В. Сосновського вважаємо спробу побудови електронного фразеологічного польсько-українського словника – однієї з перших у слов'янській лексикографії електронних праць з семантико-зіставного лексикону польської та української "активної" (направленої на комунікацію та живе повсякденне мовлення) фразеології, обраної за результатами анкетування та інноваційним принципом (Tymoshuk, 2017). Автори зазначають труднощі упорядкування, принципи укладання та методи групування матеріалу для "Лексикону польської та української активної фразеології", послуговуються терміном "фразеологічна культурема" з урахуванням її еволюції у сучасних мовах. Однак аналіз мовно-ментальних особливостей концептуалізації фразеологізмів царини грошових відносин в польській та українській МКС маємо здійснювати не лише на матеріалі "активної" (пропонованої вище авторами електронного "Лексикону польської та української активної фразеології"), а й традиційної, унормованої лексики, зокрема на матеріалі сучасних двомовних польсько-українських фразеологічних словників.

Лінгвоконцептуальний аналіз фразеологізмів "Польсько-українського фразеологічного словника" – "Polsko-Ukraiński słownik frazeologiczny" (Piasecka, 2016), далі PUSF, – демонструє існування цілої низки фразеологічних паралелей концептуалізації грошових відносин, що підкреслює близькостпоріднений характер МКС поляка і українця. Двомовний перекладний фразеологічний словник орієнтований на висвітлення насамперед подібних усталених висловів, паралельних ФО, а не безеквівалентної лексики, про яку мова йтиме окремо.

У сучасних перекладознавчих працях міжмовні фразеологічні паралелі, які отримують у мові перекладу абсолютний відповідник із можливістю "незначного граматичного відхилення", "збігаються за значенням, лексичним складом, образністю, стилістичним напрямком та граматичною структурою", мають назву "еквівалентів" ("повних", "неповних", "часткових") (Болотнікова, 2020, с. 20-23; Галинська, 2009). "Повними еквівалентами" називають фразеологізми, які мають "спільне значення у двох порівнюваних мовах, збігаються за складом, граматичною структурою та стилістичною приналежністю" (Болотнікова, 2020, с. 20-23), "співпадають за всіма макрокомпонентами семантичної структури фразеологізму (денотативним, граматичним, оцінним, емотивним, мотиваційним, стилістичним)" (Дмитренко, 2012, с. 292-302), "такі фразеологізми повністю збігаються в обох мовах, мають одне і те ж значення, однакові стилістичні відтінки та внутрішню форму (...) часто такі фразеологічні одиниці є інтернаціональними виразами, які походять від спільного джерела – міфів, біблії тощо" (Зелінська, 2020, с. 120). Питання повних еквівалентів залишається дискусійною темою, позаяк головною ознакою фразеологічної міжмовної еквівалентності в одних джерелах вважається лише збіг змістового боку співвідносних ФО (власне "семантична еквівалентність"), в інших джерелах під повною фразеологічною еквівалентністю розуміють "рівнозначну образність, предметно-логічний, експресивно-емоційний і функціональний зміст, а також структурно-граматичне оформлення" (Зорівчак, 1989). На наш погляд, лише "семантичної еквівалентності" недостатньо при врахуванні повної, абсолютної еквівалентності фразеологізмів мови джерела і мови перекладу.

"Частковими" фразеологічними еквівалентами називають такі фразеологізми мови джерела, які не повною мірою збігаються з фразеологізмами мови перекладу, тобто мають "лексичні, граматичні або лексико-граматичні розбіжності" (Болотнікова, 2020, с. 20-23), "незначні лексичні, граматичні й лексико-граматичні відмінності" (Дмитренко, 2012, с. 292-302), відрізняються "лексичним наповненням, семантичним забарвленням чи кількістю та порядком слів" (Хайдарі, 2018, с. 82-86), "вирази, схожі за структурою і лексичним набором" (Нагорна, 2016, с. 47).

В польській та українській мовах відзначаємо обмежену кількість повних, абсолютних відповідників-еквівалентів фразеологізмів грошових відносин, в тому числі з причин граматичних та образно-конотаційних розбіжностей мов: н., *Złoty cielec* (WSF PWN, с. 44) – *Золотий телець* (СФУМ, с.708); *Judaszowe srebrniki* (WSF PWN, с. 154) – *Іудині срібняки / срібники* (СФУМ, с. 686). Однак маємо розгалужені приклади часткових фразеологічних еквівалентів із грошової сфери: *Placić (odpłacać, odpłacić) tą samą monetą* 'odwzajemniać się komuś w taki sam sposób' – *Платити (відплатити) тим же (тією самою монетою)* (PUSF, с. 85); *Brać (wziąć, przyjąć) co za dobrą monetę* 'traktować czyjeś słowa, zamiary serio, nie dostrzegając lub nie chcąc dostrzec fałszu, ironii, podstępu' – *Брати (узяти) що за чисту монету (за щирю правду, за щире золото)* (Корпус української мови); *Biedny (ubogi) jak mysz kościelna* – *Бідний як церковна (руда) миша* (PUSF, с. 87).

Якщо фразеологічна одиниця вихідної мови лише частково подібна до фразеологізму у мові перекладу і її перекладають за допомогою варіанту, маємо "аналоги" ("близькі" і "наближені"); фразеологічний аналог "відрізняється від лексичної одиниці мови оригіналу синонімічними компонентами, незначними змінами форми, зміною синтаксичної будови тощо" (Галинська, 2009), "можуть відрізнитися від вихідної фрази деякими компонентами, зазвичай синонімічними, незначними відхиленнями в синтаксичній чи морфологічній структурі, збірністю тощо" (Зелінська, 2020, с. 120-121), "фразеологізм, аналогічний по змісту" до фразеологізму мови джерела, але "який базується на іншому образі" (Нагорна, 2016, с. 47). У зазначених визначеннях вбачаємо різне розуміння, певне змішування чи нечітке розрізнення часткових еквівалентів та аналогів. На наш погляд, широкий

синонімічний ряд фразеологічних паралелей свідчить про їхню аналоговість: *Czuć się jak pączek w maśle* ‘żyć szczęśliwie, w dobrobycie; w luksusowych warunkach; bez zmartwień’ – *Купатися, як сир у маслі; плавати, як вареник у маслі; плавати, як вареник у сметані; плавати, як пампук в олії* (PUSF, с. 97); *Mieć pieniędzy jak lodu* ‘mieć bardzo dużo pieniędzy, być bardzo bogatym’ – *Мати грошей, як сміття; (і) кури не клюють грошей у кого* (PUSF, с. 81). Зміна образного компоненту від мови джерела до мови перекладу при стабільному збереженні основного лексичного значення також може свідчити про аналоговість, а не еквівалентність фразеологізмів: *Tani jak barszcz* ‘bardzo tani’ (WSFF, с. 417) – *Дешева юшка на киселі* (Корпус української мови); *Słona cena* ‘wysoka cena’ (WSFF, с. 375) – *Ціни кусаються* (Корпус української мови).

Фразеологічна одиниця, яка не має в мові перекладу ні еквівалентів, ні аналогів, і варіанти її перекладу не наведені в словнику, а в мові перекладу вона може передаватися іншими засобами, не фразеологічними (як дослівним перекладом – калькуванням, так і описовими, вільними, вибірковими, оказіональними способами, контекстуальною заміною, перефразуванням тощо) маємо "безеквіваленти" (або говоримо про "лакунарність", "асиметрію") (Дмитренко, 2012, с. 292-302; Коваленко, 2021, с. 270). Безеквівалентна лексика, яка є наслідком суттєвої відмінності ККС і МКС (див. розділ 1) і яка не має еквівалентів і аналогів в іншій МКС, є національно-специфічною і найцікавішою з точки зору дослідження лінвокультури, н., польської, про що свідчать "Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami" (2005) A. Kłosińskiej, E. Sobol, A. Stankiewicz, далі WSF PWN, та "Współczesny słownik frazeologiczny" (2010) P. Flicińskiego, далі WSFF: *Urodzić się ze srebrną łyżką w ustach* ‘urodzić się w zamożnej rodzinie i mieć z tego powodu zapewnione szczęście w życiu’ (WSFF, с. 439); *Lepszy gość* ‘mężczyzna bogaty, hojny, stojący wysoko w hierarchii społecznej’ (WSF PWN, с. 125.); *Postawić dolary przeciwko orzechom* ‘być czegoś pewnym, być przekonanym do swojej racji’ (WSFF, с. 310); *Jak ciepłe bułki / bułeczki* ‘o czymś, co cieszy się dużym zainteresowaniem i dlatego rozchodzi się, sprzedaje się szybko’ (WSF PWN, с. 27); *Robić bokami* – 1. ‘być zmęczonym’ 2. ‘mieć kłopoty finansowe’ (WSFF, с. 347). В українській КС

безеквівалентним можна вважати такі фразеологізми, засвідчені "Словником фразеологізмів української мови" (2003) В. М. Білоноженка, І. С. Гнатюк, далі СФУМ: *Як нова копійка* – ‘чепурний, охайно вдягнений, чистий’ (СФУМ, с. 307); *Як циган копійки* – ‘не хотіти’ ірон. (СФУМ, с. 756-757); *Як мак начетверо* ‘дуже бідний’ (СФУМ, с. 364); *Торгувати зубами* – ‘усміхатися широкою усмішкою, шкірити зуби’ (СФУМ, с. 717), а також *У білий світ, як у копійку* (стріляти, відправлятися навмання), *Кропив'яне сім'я* (про чиновників-хабарників), *Пара п'ятак* (подібні один до одного, головню негативними рисами) (СФУМ, сс. 634, 651, 484).

Питання розрізнення еквівалентності / безеквівалентності має свою історію. Воно виникає із загальної "природи найменування у площині, яку давні греки пов'язували з проблемою співвідношення слова (найменування) і предмета, та з'ясування особливої ролі цього феномена для вербального кодування специфіки національного світобачення різних народів" (Манакін, 2013, с. 40). Так, Аристотель у своїх працях використовував термін *ейдос* ‘ідея’ та ставив знак тотожності між ідеєю та матерією (там само, с. 41). Фольклорна слов'янська традиція зауважує логічний механізм формування сенсу виразів народнопоетичної, наївної КС за глобальним принципом аналогії, а саме: "подібне зумовлює / породжує подібне", про що свого часу зауважував і О. Потебня (Потебня, 1926, с. 185). Подібні думки знаходимо й у сучасних дослідників лінгвокультури, які деталізують загальний принцип ознаками тотожності чи подібності, якій підпорядковується суміжність, загалом посилаються на лінгвoseміотичні відношення знакової іконічності (аналогії і подібності) та знакової індексальності (суміжність, дотичність, детермінованість), н., в українських повір'ях, згідно з якими для того, щоб викликати дрібний дощ, треба посипати до криниці маку, або ж в уявленнях про те, що насіння, зібране людиною, яка згодом тяжко захворіла, не зійде, а пропаде (Єрмоленко, 2007, с. 285, 302). Усі міфопоетичні значення поєднуються "за законом аналогії", "визначення символу завжди починають з акцентування його резонантної функції, з визначення його як фрагменту у ланцюжку відповідностей, порівняймо: вода – символ початку і кінця всього на землі (...); відповідно, занурення у воду символізує повернення до

преформального стану (символ смерті і винищення; символ відродження і відновлення); відповідно, потоп символізує примушення всіх форм повернутися до преформального стану і потім відтворитися у нових космічних поєднаннях; відповідно, вода у сновидіннях є символом плодючості і запліднення (...)" (Слухай, 1999, с. 5).

Питання еквівалентності може бути свідченням "єдності лінгво-семіотичних моделей, що покладено в основу людських мов, та підтвердженням єдності когнітивно-семантичного універсуму на ноосферному рівні". Відмінності вербалізації загальної мовної тотожності стають наслідком "особливостей лінгвокогнітивних уявлень, проявом специфіки національного світобачення" (Манакін, 2013, с. 47).

Актуальне членування міжмовних фразеологічних паралелей на еквіваленти і аналоги (у протиставленні до явища безеквівалентності) є логічним, зрозумілим і тому поширеним у сучасних перекладознавчих студіях (у роботах І. Корунця, Р. Зорівчак, О. Галинської, Н. Хайдарі, М. Нагорної, О. Коваленка, Н. Бечкало, А. Маркіної, А. Сидорової, О. Емірової, А. Сітко, А. Зелінської та ін.). Якщо мовознавча вітчизняна традиція відокремлює еквіваленти повні / неповні і аналоги (Манакін, 2004; Кочерган, 2006), то перекладознавча традиція розмежовує еквіваленти повні / неповні і так само детально аналоги повні / неповні (Корунець, 2001; Максимов, 2017), що має відповідати терміну "адекватність" при перекладі (у працях А. Федорова, В. Комісарова, С. Влахова, С. Флорина). Однак найсуттєвішим поняттям, що у перекладацькій практиці визначає характер зіставлення, є "еквівалентність, яка встановлюється у ході контрастивного аналізу на основі виявлення рис схожостей і відмінностей у порівнюваних об'єктах" (Дмитренко, 2012, с. 292-302). Кінцевою метою перекладацького аналізу тексту як багаторівневого дискурсивного процесу дослідники бачать створення "еквівалентного тексту" мовою перекладу, який мусить мати такий самий комунікативний вплив на цільового адресата, як має оригінальний текст на адресанта у мові джерела (Максимов, 2017, с. 126).

Очевидно, з вище наведеної причини про важливість явища еквівалентності при перекладі міжмовні фразеологічні паралелі можуть розглядатися у перекладацькій практиці і в рамках класифікації, спрямованої не на універсальний (задавнений, міфопоетичний) принцип аналогії, а на широке розуміння лінгвoseміотичного явища еквівалентності, яке включає в себе математично-протилежне поняття – безеквівалентність ("нульову еквівалентність" або "асиметричну еквівалентність"). Так, за типологією, наведеною у праці Добровольського-Піїрайнен (Dobrowol'skij, 2005), якої також дотримуються в "Лексиконі польської та української активної фразеології" (Тумошук, 2017) та в загальних рисах у дослідницькій перекладацькій практиці (Дмитренко, 2012, с. 292-302; Болотнікова, 2020, с. 20-23; Хмара, 2019, с. 176-179), виділяються "абсолютні еквіваленти" (наводимо авторські приклади – пол. *kropla w morzu (potrzeb)* – укр. *крапля в морі*; пол. *królik doświadczalny* – укр. *піддослідний кролик*; пол. *głodny jak wilk* – укр. *голодний як вовк*), "часткові еквіваленти" (пол. *dać w łapę* – укр. *дати на лапу*; пол. *palce lizać* – укр. *пальчики оближеш*), "паралельні еквіваленти" (пол. *buć dobrej myśli* – укр. *не падає духом*; пол. *czuć do kogoś miętę* – укр. *нерівно дихати*; пол. *bułka z masłem* – укр. *раз плюнути*), "нульові еквіваленти" (пол. *czeski błąd* – укр. описовий еквівалент: *друкарська помилка, описка*; пол. *sto lat za Murzynami* – укр. описовий еквівалент: *відсталий, малорозвинений*) (Тумошук, 2017, с. 273-274). На наш погляд, у наведеній класифікації попри прозору сутність термінів "нульові еквіваленти" (синонім до "безеквівалентів") і "часткові еквіваленти" (різняються лише окремими елементами) маємо нечітко окреслене позиціонування терміну "паралельних" еквівалентів (в тому числі образних). Тому вважаємо доцільним і логічним розподіл міжмовних фразеологізмів на еквіваленти, аналоги та безеквіваленти.

Лінгвоконцептуальний аналіз фразеологізмів словника PUSF, тобто "Польсько-українського фразеологічного словника" (Piasecka 2016), засвідчує функціонування таких фразеологічних паралелей концептуалізації грошових відносин: мовно-ментальні компоненти із назвами грошових одиниць поряд із номінаціями на позначення збірного поняття грошей утворюють

високопродуктивний шар польсько-українських фразеологічних еквівалентів та аналогів. Дослідники фразеологічного фонду польської мови відзначають "високу фразеологічну активність" родової назви грошових одиниць "pieniądze" та видової назви "grosz" (Крайчинська, 2004, 13). Такі міжмовні фразеологічні еквіваленти та аналоги відбивають концептосферу грошових відносин із родовим концептом PIENIĄDZE / ГРОШІ у кореляції з видовим концептом ДРІБНІ ПЛАТІЖНІ ЗАСОБИ. У поле останнього концепту входять численні номінації – *grosz, cent, грош, копійка, шаг, шеляг, лєнта* тощо: *Kto nie ma grosza przy duszy* ‘o kimś, kto nie ma żadnych pieniędzy, jest bez środków do życia’ – *Копійки (гроша) нема (немає) за душею у кого* (PUSF, с. 66-67); *Płacić (odpłacać, odpłacić) tą samą monetą* ‘odwzajemniać się komuś w taki sam sposób’ – *Платити (відплатити) тим же (тією самою монетою)* (PUSF, с. 85); *Rzucić pieniądze (pieniędzmi); rozrzucać, syrać pieniądze* ‘być rozrzutnym, wydawać dużo pieniędzy’ – *Сипати грішми (грошима, червінцями)* (PUSF, с. 97-98); *Wdowi grosz* ‘niewielka suma ofiarowana na wspólny cel przez osobę niezamożną kosztem wyrzeczeń, z serca’ (WSFF, с. 450) – *Лєнта вдовиці* (Корпус української мови) та ін.

Видовий концепт ДРІБНІ ПЛАТІЖНІ ЗАСОБИ вербалізується фразеологічними еквівалентами та аналогами з нумеративним кодом 1, 3 і 5: *Wtrącać (wtrącić) swoje trzy grosze* ‘odzywać się, nie będąc pytanym, wypowiedziadać niepotrzebnie swoje zdanie’ – *Додавати (докидати, додати, докинути) слівце* (PUSF, с. 66-67), напр.: *Sylwek zawsze musi wtrącić woje trzy grosze, a on akurat powinien siedzieć najciszej, bo to jego dział przyniósł największe straty* (WSFF, с. 475); Порівняйте: *Вставити / пхати своїх п’ять копійок у чужі справи; вставити якісь свої п’ять* (Корпус української мови); *Coś (jest) niewarte (nie jest warte) trzech groszy, złamanego grosza; ktoś (jest) niewart (nie jest wart) trzech groszy, złamanego grosza, szeląga* (WSF PWN, с. 132); *Kto niewart (nie jest wart) trzech groszy (złamanego grosza) ‘ktoś jest oceniany negatywnie, nie zasługuje na zaufanie’* – *Зламано́го гроша (шага, шеляга) не вартий (не варт) хто; копійки щербатої не вартий (не варт) хто; копійка (гріш) ціна кому* (PUSF, с. 89); *Ktoś (aktor, pisarz, fachowiec) za pięć groszy* ‘o ktoś (aktorze, pisarzu, fachowcu) nieudolnym, nieznającym się na swoim rzemiośle’

(WSF PWN, с. 131); [*Хоч*] по три за цибулю, перев. зі сл. *продавати* ‘дуже дешево, майже задарма’, напр.: *Сказать по щирій правді, моїх женихів хоч по сім за цибулю продавай на богуславському ярмарку, та й то ніхто не купить* (І. Нечуй-Левицький); *За п'ятак* ‘даром, марно’, напр.: *Одні невмиті ... босі й голі на смерть ідуть за п'ятака* (В. Сосюра); *На п'ятак* ‘зовсім мало, небагато’, напр.: *Придививсь пічник-мастак: Тяга йде не дуже, – Діла цього – на п'ятак, Любий ти наш друже...* (А. Малишко); *Пара п'ятак / п'ятак пара* ‘схожі між собою якимись, перев. негативними рисами, ознаками’, напр.: *Та й то сказати: п'ятак пара! либонь мають спільних секретів чимало!* (Леся Українка) (СФУМ, с. 484).

Позитивно чи зневажливо оцінювані, образно насичені, персоніфіковані, пестливі чи фамільярні народні вирази грошових номінацій малої вартості виокремлюються з-посеред назв усіх монет на території слов'янських земель та відзначаються ще у "Словарі української мови" Б. Грінченка (Грінченко, 1958, Т. 1., с. 328; Грінченко, 1958, Т. 2, с. 282). На теренах України "грош" вартував півкопійки, внаслідок чого виникали переосмислення зі значенням малого, але зрозумілого, близького для пересічної людини (укр. зменшувально-пестливе *грошик, грошики, грошенята*, пол. *groszek*) або ж утворювалися номінації за значенням чогось малосуттєвого, незначущого, дріб'язкового (укр. фамільярне *грошва*, просторічне *гроші*, пол. *grosz* – ‘drobna moneta’, *grosze* – ‘niewielka suma pieniędzy’). Сучасні перекладачі зазначають, що "поняття низької ціни, низької вартості в українській мові традиційно передається за допомогою назв найменших грошових одиниць": *гроша, щербатої копійки, шага, шеляга, мідного п'ятака* (Дмитренко, 2012, с. 292-302). З огляду на наведені приклади можна відзначити, що висновок дослідників про антропоморфність у супроводі лише пейоративності як перманентної специфічної ознаки фразеологічної семантики грошових номінацій (Унук, 2000) не завжди збігається з реальною мовною практикою, засвідченою у словниках та працях перекладачів.

За лінгвоконцептуальним аналізом грошових фразеологізмів польсько-українського словника PUSF вирізняємо фразеологічні аналоги концептосфери грошових відносин у висловах польської та української мов, які у мові перекладу

змінюють нумеративність чи позбуваються її, набувають іншої ознаки (*добрий, щирий, чистий*), метафорично переосмислюються в коді інших, нематеріальних, цінностей (*слово, правда, золото*): *Wtrącać (wtrącić) swoje trzy grosze* ‘odzywać się, nie będąc pytany, wypowiedziadać niepotrzebnie swoje zdanie’ – *Додавати (докидати, додати, докинути) слівце; Браć (wziąć, przyjąć) co za dobrą monetę* ‘traktować czyjeś słowa, zamiary serio, nie dostrzegając lub nie chcąc dostrzec fałszu, ironii, podstępu’ – *Брати (узяти) що за щиру правду (за щире золото, за чисту монету)* (PUSF).

Синонімія фразеологічних аналогів та еквівалентів утворюється також з використанням нумеративного коду, набуття нових характеристик (*зламаний, щербатий, złamany, popsowany*), а також за допомоги традиційно-народної образності, спільної для слов'янства (*lód, woda, kruga, вода, зерно, сміття, ziarno, śmieci*): *Coś (jest) niewarte (nie jest warte) trzech groszy, złamanego grosza; ktoś (jest) niewart (nie jest wart) trzech groszy, złamanego grosza, szeląga* ‘ktoś jest oceniany negatywnie, nie zasługuje na zaufanie’ – *Зламано гроша (шага, шеляга) не вартий (не варт) хто; копійки щербатої не вартий (не варт) хто; копійка (гріш) ціна кому; Mieć pieniędzy jak lodu* ‘mieć bardzo dużo pieniędzy, być bardzo bogatym’ – *Мати грошей, як сміття; (i) кури не клюють грошей у кого; Pieniądze idą (płyną) jak woda* ‘pieniądze są szybko wydawane’ – *Гроші течуть крізь пальці; гроші йдуть, як вода крізь решето* (PUSF).

До міжмовних польсько-українських фразеологічних паралелей, які потужно функціонують у рамках концептосфери грошових відносин і можуть бути відзначені високою, продуктивною фразеологічною активністю, входять не лише вислови із назвами грошових одиниць, а й фразеологічні звороти із задоволеною концептуалізацією. Так, універсальний протоконцепт БАГАТСТВО представлено, зокрема, в концептуальних опозиціях БІДНИЙ – БАГАТИЙ; БІДА, ГОРЕ, ЗЛИДНІ – БАГАТСТВО, РОЗКІШ: *Klepać biedę* ‘żyć w niedostatku, być bardzo biednym’ – *Біду тягти (терти)* (PUSF, с. 50). Історичні концепти ЗОЛОТО, СРІБЛО, МЕТАЛ демонструють силу впливу первинних дорогоцінних грошей як універсальних засобів вартості: *Obiecywać złote góry skrzydl.* ‘obiecywać wielkie korzyści materialne,

zwykle bez zamiaru spełnienia tej obietnicy’ – *Обіцяти золоті гори* крил. (PUSF, с. 91).

Слід відмітити фразеологічні еквіваленти і аналоги сфери грошових відносин із назвами супутніх економічних явищ (приміщень, процесів, інституцій грошової культури), які знаходяться на периферії концептосфери, однак у сучасному мовленні виявляють високу продуктивність, різняться за шкалою оцінювання і спроможні заступати прото- та історичні концепти. Такими є актуальні концепти БОРГ, ПОЗИКА, ЦІНА, КАПІТАЛ, СТАНОВИЩЕ, ПОЗИКА, ЯРМАРОК, БАНК, DŁUG, KREDYT, CENA, TANI – DROGI, KUPIĆ-POTARGOWAĆ, PŁACIĆ, PROCENT, RACHUNEK, KONTO, BIZNES, SKLEPY, KAPITAŁ, KOSZT, HIPOTEKA, INTERES, DOCHODY, KUPONY, TARYFA, AWANS, BANK, AKCJE, PREMIA, SUMA, HANDEL, RYNEK, TARG, HOŁD, STANOWISKO тощо: *Zadłużyć się po uszy; być (siedzieć, tkwić, tonąć) w długach* ‘bardzo się zadłużyć’ – *Влізти, залізти (влізати, залізати) в борги; загрузнути в боргах; топитися в позиках; Dawać (dać) fory* ‘wyróżniać, faworyzować kogoś, stosować wobec kogoś taryfę ulgową, zapewnić komuś uprzywilejowaną pozycję, protegować kogoś’ – *Давати (дати) фору; Za wszelką cenę; bez względu na cenę* ‘obowiązkowo, bez względu na poniesiony koszt, wysiłek, niesprzyjające okoliczności, przeszkody’ – *За всяку ціну; Kupić nie kupić, potargować można* przysł. ‘o targowaniu się dla zasady, niekoniecznie w celu nabycia danej rzeczy’ – *Купив не купив, а поторгуватися можна* присл. (PUSF).

Протоконцепт, історичні концепти та концепти на позначення супутніх грошовому обігу економічних явищ входять в якості універсальних, міжнаціональних явищ до концептосфери грошових відносин, як і до всієї КС, в якості її ядерної зони, а вже на периферії вказаної концептосфери мають розташовуватися національно-специфічні концепти, про які мова далі.

Розгалуженою у словнику Пясецької-Блюменталь є антропна концептосфера міжмовних паралельних фразеологізмів грошових відносин – тематичні групи від рис характеру людини, його зовнішнього вигляду та біологічних характеристик, найнеобхіднішого тілесно-матеріального, тобто їжі, одягу, помешкання, до духовних потреб, вірувань:

1) антропні лінгвотипи зі статусним кваліфікаційним маркуванням, з національно-специфічним, загальнослов'янським чи інтернаціональним обрисом людських характеристик (БАГАТІЙ та ЗЛИДЕНЬ у мовній картині світу поляків та українців; ЖАДІБНИЙ, СКУПИЙ; КУПЕЦЬ-ПРОДАВЕЦЬ та ін.): *Vogaty jak Krezus* ‘bardzo bogaty, zamożny’ – *Багатий, мов Крез* (PUSF, с. 77); ім'я Креза на позначення найбагатших людей світу стало загальним ще за часів Давньої Греції; *Każdy kupiec swój towar chwali; każda pliszka (liszka, sroka, srocza) swój ogonek (ogon) chwali* ‘każdy lubi się chwalić i przypisywać sobie zasługi, często bezpodstawnie’ – *Кожний купець свій товар хвалить; усяк кулик до свого болота звик; кожна жаба своє болото хвалить; кожна лисиця свій хвостик хвалить* (PUSF, с. 54); *Chytry, skąpy dwa razy traci przysł.* ‘skąpstwo nie porząca’ – *Линивий двічі робить, а скупий два рази платить* присл. (PUSF, с. 117);

2) релігійні одухотворені образи сакральної сфери: *Vogatemu (to i) diabeł dziecko kotysze przysł.* ‘człowiekowi bogatemu sprzyjają nawet takie okoliczności, które innym szkodzą’, ‘ludziom bogatym zawsze sprzyja szczęście’ – *Багатому чорт діти (дїтей) колише, а бідному то і няньки немає* присл. (PUSF, с. 50);

3) голе тіло людини, тіло з оголеною шкірою (соматичні елементи): *Drzeć (zedrzeć) skórę z kogo; obdzierać (łupić, obłupić, złupić) kogo ze skóry* ‘wyzyskiwać kogoś materialnie, brać za coś zbyt wysokie opłaty, wyznaczać zbyt wysokie ceny’ – *Обдирати (обдерти) шкуру з кого; облуплювати (облупити) як (мов, наче) липку кого; обдирати (обідрати, обібрати) до нитки (до ниточки) кого* (PUSF, с. 109);

4) анатомічні антропні складники, частини тіла людини (соматизми), функції людського тіла: *Żuć na wysokiej stopie* ‘żyć w rozkoszy, bogactwie, wydawać dużo pieniędzy na gospodarstwo domowe’ – *Жити на широку ногу* (PUSF, с. 112);

5) вмістилища грошей, антропні (*рука, лапа, жменя, пальці, рґка, лапа, garść, palce*) поруч із неатропними (*гаманець, кишеня, мішок, торба, kieszeń, kabza, torba, worek*): *Nabijać (zbijać, nabić, napęłnić) kieszenie (kabzę)* ‘zarabiać, zdobywać dużo pieniędzy’ – *Напихати (набивати, напхати, набити, напакувати) кишеню (калитку, капшук)* (PUSF, с. 71);

б) одяг людини, ткацтво, прядіння як традиційні ремесла: *Zostać w jednej koszuli* ‘znaleźć się w biedzie, stracić niemal cały dobytek’ – *Залишитися (лишитися, зостатися) в одній сорочці (без сорочки)* (PUSF, с. 75);

7) житло людини, помешкання: *Czym chata bogata (tym rada) przysł.* ‘powiedzenie zachęcające gości przy stole do jedzenia’, ‘o sytuacji, kiedy gospodarze przyjmują gości najlepiej jak potrafią’ – *Чим хата багата, тим (вітати) рада* присл. (PUSF, с. 53);

8) їжа: *Ciężki kawałek chleba* ‘zarobki, które zdobywa się ciężką pracą’ – *Тяжкий хліб* (PUSF, с. 53); *Nie samym chlebem człowiek żyje* ‘człowiek potrzebuje nie tylko rzeczy materialnych, ale i przeżyć duchowych’ skrzydl. – *Не хлібом єдиним* крил. (там само); *Brak (brakuje) komu tylko (chyba) ptasiego mleka* ‘ktoś żyje w dobrobycie, ma wszystko, czego zapragnie’ – *Тільки (хіба, лиш) пташиного молока нема (не вистачає, бракує) кому* (PUSF, с. 85).

У вище вказаному словнику виявлено й позаантропну концептосферу паралельних фразеологізмів грошових відносин, яка включає ТГ з космоцентричної характеристики всесвіту та, разом з тим, найважливіші координати світу людини – час і простір, першоелементи буття та оточуючу природу, а також переосмислення грошей, загалом матеріальних цінностей малої вартості в категоріях малого, дріб’язкового, але водночас зрозумілого, близького для пересічної людини:

1) час: *Odłożyć co na czarną godzinę* ‘zgromadzić pewną kwotę pieniędzy dla zabezpieczenia się na wypadek kłopotów materialnych’ – *На (про) чорну годину (чорний день) (відкладати) що* (PUSF, с. 65-66);

2) рух вгору – вниз, просторове місцезнаходження вверху – внизу, на дні: *Beczka, studnia, worek bez dna* ‘o kimś lub o czymś, w co wkłada się dużo pracy, pieniędzy bez widocznego efektu’ – *Бездонна бочка* (PUSF, с. 58);

3) атмосферні явища, зокрема *вітер, вода, холод, чорна діра*: *Biednemu zawsze wiatr w oczy (wieje)* przysłowie ‘człowiek biedny zawsze musi liczyć się z przeciwnościami losu, człowieka biednego zawsze spotykają niepowodzenia, człowieka biednego spotykają większe nieszczęścia niż innych ludzi, wiezie mu się gorzej niż bogatemu’ – *Бідному все вітер в очі віє* присл. (PUSF, с. 50);

4) фауна (фауноніми): *Zamienić byka na indyka* przysł. ‘o niekorzystnej zamianie lub transakcji’, ‘operacja handlowa dotycząca kupna lub sprzedaży towarów lub usług’, ‘umowa handlowa na kupno lub sprzedaż towarów lub usług; też: zawarcie takiej umowy’ – *Проміняти бика на індика* присл. (PUSF, с. 125);

5) малі частки речей, дріб’язок: *Rozmieniać się na drobne* ‘zajmować się drobiazgi, wykonywać różnorodne niewielkie prace, zamiast skupić się na jednej większej’ – *Розмінюватися (розмінятися) на дрібниці (на дрібноту)* (PUSF, с. 59).

Цікавими для аналізу концептосфери грошових відносин видаються фразеологізми, які можна виокремити за методом "від форми до значення". Відомо, що в електронному "Лексиконі польської та української активної фразеології" Тимошука-Сосновського фразеологічні одиниці укладено за методом від значення до форми, а не навпаки, як у традиційних двомовних фразеологічних словниках, – від форми у мові джерела до форми у мові перекладу. Н., *Beczka / worek / studnia bez dna* ‘o kimś (czymś), kto (co) wymaga ciągłych nakładów’ – *Бездонна яма / бочка* ‘про когось (щось), хто (що) вимагає постійних витрат’. ‘Про когось (щось), хто (що) вимагає постійних витрат’ – спільне значення цих міжмовних фразеологізмів, за яким автори віднаходять форму вираження в польській і українській мовах (Tymoshuk, 2017, с. 271-272).

Однак традиційний перекладацький метод "від форми до значення" є достатньо дієвим і дозволяє побачити особливий тип міжмовних фразеологічних паралелей. Мова йде про фразеологізми, які в даному випадку мають "позагрошову" семантику, але їхнє формальне вираження (хоча б в одній із зіставляваних мов) пов’язується зі сферою грошових відносин. Н., *Suszyć (szczyżyć) zęby* ‘uśmiechać się szeroko’ – *Вишкіряти (шкірити, щирити) зуби; продавати зуби; сушити зуби; торгувати зубами* (PUSF, с. 126) мають спільне значення ‘широко посміхатися, сміятися’, а в українській мові набувають словесної форми, дотичної до понять грошової царини – торгівлі, купівлі-продажу. Зокрема, в давнину при купівлі-продажу рабів і худоби дивилися на зуби, які були показниками здоров’я "живого товару". Приклади українського слововживання підтверджуються і в СФУМ – "Словнику фразеологізмів української мови": *Продавати зуби*, зневажл. ‘сміятися,

реготати (перев. без причини)’. *Між людьми чесними зубів не продавай* (укр. присл.); *Але одного дня таки не витримав: він сказав їй, що взяв її не на те, щоб вона продавала зуби та реготалась з парубками* (М. Коцюбинський). В українській лінгвокультурі торгувати можна і витрішками, тобто ‘уважно розглядати щось чи когось, кокетувати’: *Торгувати витрішками* ‘грайливо, весело поглядати, задивлятися на кого-небудь, кокетувати з кимось’. *Не мальовані вони красуні, не модниці, не вертихвістки, зубів не продають, витрішками не торгують* (Ю. Шовкопляс) (СФУМ, с. 717).

Зауважимо, що більшість тематичних груп паралельної концептуалізації фразеологізмів грошових відносин знайшли відображення у PUSF – словнику Агати Пясецької і Іїї Блюменталь (2016). Хоча за аналізом інших актуальних фразеологічних словників польської та української мов (WSF PWN – Kłosińska A., Sobol E., Stankiewicz A. "Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami" 2005; WSFF – Fliciński P. "Współczesny słownik frazeologiczny" 2010; СФУМ – Білоноженко В., Гнатюк І. "Словник фразеологізмів української мови" 2003), за аналізом корпусів української та польської мов, послуговуючись традиційним методом "від форми до значення", можна відзначити низку додаткових тематичних груп паралельної концептуалізації фразеологізмів грошових відносин – антропоцентричні (заступники одягу, оплачувана робота) та абстрактно-наукові як вид антропних (поняття з логіки та математики):

1) позитивно марковані покриття на тілі людини, які зміцнюють або забезпечують тіло людини (згадаймо про суміжну антропну ТГ щодо оголеного тіла людини у PUSF): *Obrosnąć/obrastać w piórka / pierze* ‘stać się/stawać się zamożnym, uzyskać/uzyskiwać wyższy status w swoim środowisku’ (WSFF, с. 255; Korpus Języka Polskiego, 2023) – *Вбратися у нир’я* ‘поліпшувати своє матеріальне становище; ставати заможним, багатіти’ (Корпус української мови);

2) негативно маркована робота за гроші: *Czarna robota* ‘ciężka, męcząca, źle płatna praca, często fizyczna, przy której można się ubrudzić’ (WSF PWN, с. 51; Korpus Języka Polskiego, 2023) – *Чорна / важка / невдячна праця* (Корпус української мови);

3) математичні та геометричні терміни, зокрема протилежної оцінки (*плюс, мінус, нуль, лінія, plus, minus, zero, linia*): *Być na plusie* 'nie być zadłużonym, mieć czegoś więcej w ostatecznym rezultacie' (WSFF, с. 37; Korpus Języka Polskiego, 2023) – *Бути в плюсі* (Корпус української мови); *Opcja zero / zerowa; Zaczynać od zera* (WSFF, с. 271) – *Починати з нуля* (Корпус української мови).

Зазначені антропоцентричні, космоцентричні та абстрактно-наукові концепти відповідають системно-структурному підходу щодо класичного поділу універсуму за Р. Халлігом і В. Вартбургом, що демонструє лексика словника в рамках структурно-семантичної парадигми мовознавчої науки: "всесвіт", "людина", "людина і всесвіт", зокрема в третьому класі понять зазначаються "простір", "час", "причина", "рух", "наука і техніка" (Голубовська, 2011, с. 97-98). Подібні ділянки словникового складу мови відбиваються й у тематичних групах (ТГ) аналізованої концептосфери грошових відносин, в результаті чого можна зауважити як про слушність системно-структурного підходу до багат шарового польового утворення концептосфери, так і стосовно закоріненості лінгвокультурного феномену грошових відносин у мовно-ментальному досвіді людства та, зокрема, слов'янської спільноти.

3.2. Образно-оцінний, тропеїчний та міфопоетичний потенціал міжмовних фразеологічних паралелей концептуалізації грошових відносин у польській та українській картинах світу

Безпосереднім предметом контрастивного аналізу компаративісти вважають "слова, мотивовані різними семантичними ознаками", оскільки "цікаво дізнатися, чому саме і як одні й ті самі реалії іменуються в різних мовах: н., укр. *подарунок* (< 'дар', 'дарити') – болг. *принос* (< 'нести', 'приносити') – англ. *gift* (< to give 'давати')" (Манакін, 2013, с. 47). Зазначена дослідниками "семантична мотивація" пов'язана з аксіологічно маркованим поняттям образності, яке виступає, поруч із понятійною складовою, суттєвим компонентом структури концепту (Приходько, 2008, с. 55).

Як зазначають лінгвокультурологи, саме "у фразеологізмах яскраво виявляються національні особливості образного народного мислення й світосприйняття" (Малиновська, 2020, с. 137), а здатність до порівняння семантики різномовних фразеологізмів спирається на "принцип співвіднесення асоціативно-образної основи звороту"; цей принцип "не діє у рамках рідної для мовця лінгвокультурології, а є актуальним при перетині фразеосистем різних мов" (Дмитренко, 2012, с. 292-302). Зокрема, фразеологічна неповна еквівалентність і аналоговість, на думку перекладачів, "властиві таким порівнюваним фразеологічним одиницям, які мають однакове значення, але відрізняються образністю внутрішньої форми, національно-культурним колоритом". Так, наприклад, поняття "низька ціна, низька вартість" у німецькій мові виражається за допомогою "флоронімів", а в українській мові – "назвами дрібних монет, грошей низької вартості" (там само), що можна зазначити у загальних рисах і стосовно польської МКС.

Міжмовні фразеологічні аналоги сфери грошових відносин, проілюстровані в польській та українській лексикографії, в електронних корпусах досліджуваних мов, можуть включати у свої образно-синонімічні ряди спільні інтернаціоналізми, зокрема біблійний вираз про божественний вказівник народження Христа – зірку над Віфлеємом – із образним уподібненням смертної людини до Божого Сина (*Urodzić się pod szczęśliwą gwiazdą* 'mieć w życiu szczęście; bez żadnych przeszkód odnosić sukcesy w życiu osobistym i zawodowym' (WSFF, с. 439) – *Народитися під щасливою зіркою* (Корпус української мови)), і, паралельно, зрозумілі, мотиваційно-прозорі безеквіваленти, що метонімічно відсилають до традиційного хатнього побуту та добробуту заможних людей – срібного посуду (*Urodzić się ze srebrną łyżką w ustach* dawne 'urodzić się w zamożnej rodzinie i mieć z tego powodu zapewnione szczęście w życiu' (WSFF, с. 439). З міфопоетичних словників відомо, що срібло у слов'янській традиційній культурі символізує багатство; у давній Україні-Русі майже всі монети були срібні; в українському фольклорі збереглася така пісня про польських багачів: *Там жили ляхи, дуки-срібляники* (Жайворонок, 2006, с. 576).

Інтернаціональними образами насичена сучасна міжмовна еквівалентна та аналогічна фразеологія сфери грошового бізнес-спілкування. Зокрема, йдеться про

лінгвотип ділка, ділового партнера, впливового бізнесмена, крутія, загалом людини суто прагматичних зацікавлень (метафоризований економічний термін "інтерес" > концепт ІНТЕРЕС > концепт-лінгвотип ЛЮДИНА ІНТЕРЕСУ; первинна номінація про хижака акулу > метафоричний концепт АКУЛА в розгалужених лінгвокультурних сферах > концепт-лінгвотип ФІНАНСОВА АКУЛА): *Człowiek / ludzie interesu; Wielki człowiek do małych interesów; Nie ma karese bez interesu przys.; Interes (dobrze, źle, jakoś) się kręci; Ładny interes; Ruch w interesie; Ubić interes* 'doprowadzać do końca korzystne negocjacje, podpisać umowę, porozumieć się z kimś na temat sprzedaży, kupna, zamiany, wypożyczenia itp.'; *Zrobić na kimś (jakiś) interes* 'zarobić, realizując jakieś przedsięwzięcie z kimś; wykorzystać kogoś do zrobienia pieniędzy' (WSF PWN, с. 143-144) – *Людина (люди) інтересу (інтересів)* (Корпус української мови); *Rekin finansjery / finansowy* 'bardzo wpływowa osoba w świecie biznesu; świetny gracz na rynku finansowym' (WSFF, с. 346) – *Фінансова акула* (Корпус української мови).

Вплив іншомовної лексики (лат., фр. *partia*) на слов'янську аналогічну фразеологію бачимо у польсько-українських усталених висловах: *Dobra partia* 'korzystny wybór partnera' (WSFF, с. 85) – *Хороша / достойна / добра партія* (Корпус української мови). Вплив не лише лексики, а й самої іноземної реалії, зокрема географічної номінації і новітнього концепту АМЕРИКА на метафорично-гіперболізоване позначення широких можливостей до збагачення людей з усього світу або збагачення без попередніх стартових умов: *Amerykański sen* 'marzenie o życiu w dobrobycie' (WSFF, с. 8) – *Американська мрія* (Корпус української мови).

Символіка багатства у фразеологічній КС поляка і українця (окрім наведених усталених виразів *достойна, добра партія; американська мрія, сон; людина інтересу; фінансова акула; під щасливою зіркою; срібна ложка в устах*), включає у польській КС запозичений образ-топонім *Мадрид* із позитивною оцінкою (в рамках образного порівняння зі сполучником *як*), в українській КС відповідно запозичені топоніми *Париж* та *Ріо-де-Жанейро* у заперечувальних конструкціях образного контрасту із негативною оцінкою: *Zycie jak w Madrycie* 'dobrobyt, luksus, bez

kłopotów' (WSFF, с. 555) – *Це / тут Вам не Париж / не Ріо-де-Жанейро* (Корпус української мови).

Лінгвотип розбещеної молоді, що надмірно користується зі статків своїх заможних батьків, ґрунтується так само на запозиченій, не суто слов'янській символіці багатства в аналогічних фразеологізмах: *Bananowa / złota młodzież – 'rozpieszczona nadmiernym dostatkim młodzież, prowadząca beztroski tryb życia, korzystająca z pozycji społecznej i materialnej swoich rodziców'* (WSF PWN, с. 11); *'rozpieszczone nastolatki, dysponujący pieniędzmi na zabawę, zachcianki'* (WSFF, с. 15). У 60-х рр. ХХ століття така суспільна верства через "вільний стиль життя" утворювала "політичну категорію" (польська номінація – *bananowcy*): розпещена молодь, яка їсть недоступні для інших прошарків населення банани, ходить у модному одязі під назвою *bananowy*, протестує проти загального устрою (Słownik języka polskiego, 1997-2023). Український аналогічний варіант фразеологізму *Золота молодь* (Корпус української мови), відповідно до вище наведеного польського вислову *Złota młodzież*, відсилає до атрибутики (в рамках образного гіперболізованого епітету) здавна відомого слов'янам найдорожчого, найсокровеннішого металу – золота.

Сучасне розуміння багатства як швидкого збагачення і кар'єрного зростання, чудесного перетворення із людини чорної праці (пол. *pucybut – 'mężczyzna, który na ulicy czyści ludziom buty'* (Słownik języka polskiego, 1997-2023)) на найзаможнішого за мірками минулого століття (мільонера), яке в польській лінгвокультурі мотивоване результатом наполегливої та малооплачуваної праці (образний контраст від літоти до гіперболи): *Od pucybuta do milionera 'o czyjejs zawrotnej karierze, rozpoczynającej się od wykonywania pracy mało dochodowej, często pogardzanej przez innych, a dzięki wytrwałości i szczęściu kończącej się na zajęciu uznanej pozycji i osiągnięciu bogactwa'* (WSFF, с. 264). За наявності відповідного російськомовного аналога із образним контрастом між літотою і гіперболою *Из грязи в князи* в українській КС знаходимо близький варіант чудесного визволення з нужденності (з архаїчними образами *багна* та *грязюки*) завдяки іншому антропному фактору – допомозі багатій людини (метафора сакрального руху від "низу" до "верху" всесвіту

(Слухай, 1999, с. 5) заміщує контраст): *Витягти (витагнути) / витягати (витагувати) з болота (з багна, з калюжі, з грязюки) кого* ‘допомогти кому-небудь вийти з принизливого становища або позбутися злиднів’. Напр.: *Не заприміть її Олександр, може б, вона і досі у своїх дрантях завита ходила. Він витяг її з калюжі!* (Панас Мирний) (СФУМ, с. 91). В українській етнокультурі болото здавна символізує і моральний бруд, і дрібні матеріальні інтереси, і міфологізовану нечисту силу (*Сидить, як чорт на грошах у болоті; Кому болото, а кому злото*) (Жайворонок, 2006, с. 49).

Концептуальна протопозиція БАГАТСТВО – БІДНІСТЬ вербалізується у фразеологічних аналогах як за допомоги антропоцентрованої метафори, так і соматичної метонімії, що знаходить широке втілення у ФО польської та української мов. Так, кинути тіло людини на лопатки, на спину, на землю, у хтонічний "низ" всесвіту – метонімічно означає ‘принизити до бідності, до банкрутства, до суспільного дна’ – із фразеологічною опозицію підняття, зведення на ноги, широкого кроку (в значенні ‘збагачення’): *Leżeć na (obu) łopatkach* ‘przegrać, ponieść porażkę; zbankrutować; znaleźć się w bardzo trudnym położeniu’, напр.: *Podwyżki paliw oraz wprowadzenie szczegółowych licencji doprowadziło do utraty płynności finansowej wielu firm transportowych. Niektórzy właściciele mówią wprost o tym, że leżą na obu łopatkach* (WSFF, с. 166); *Stanąć / stawać / postawić na nogi / na nogach* ‘poprawić sytuację własną, firmy itp. po okresie trudnym, po niepowodzeniach, po bankructwie itp.’, напр.: *Robert stanął na nogi po dwóch latach dużych kłopotów finansowych. Jego firma upadła po tym, jak zniesiono cła dla importerów* (WSFF, с. 388); *Жити на широку ногу – Żyć na wysokiej stopie* ‘żyć w rozkoszy, bogactwie, wydawać dużo pieniędzy na gospodarstwo domowe’ (PUSF, с. 112).

Протопозиція БАГАТСТВО – БІДНІСТЬ в аналогічних фразеологізмах польської і української мовних традицій також спирається на соматичну метонімію і антропну метафору із символікою співу (високим, тонким чи низьким, басистим голосом): *Бас урвався / увірвався* перев. кому і без додатка ‘хтось втратив можливість збагачуватися або наживатися на чому-небудь, верховодити ким-небудь’, напр.: *Гуцалюк завагався. Що ж йому робити? Працював, скажуть, поки*

можна було шахраювати, а коли бас увірвався, то й покинув (С. Добровольський) (СФУМ, с. 23); *Cienko śpiewać* ‘mieć kłopoty materialne, biedować’, напр.: *Marian nie mógł się odnaleźć w nowych realiach. Zmieniał pracę co rusz, aż w końcu zasilił szeregi bezrobotnych. Od kilku lat cienko śpiewa i grozi mu eksmisja na bruk* (WSFF, с. 59).

Спільнослов'янська народнопобутова, а отже традиційна символіка багатства із залученням кулінарних образів, посуду для їжі та дотичних до харчової культури соматичних елементів, як-от органів травлення (н., *хліба*, зібраних з молока *вершків*, *солі*, *горщику* та *миски* з їжею, перенасичення їжею організму, переповнення *горла*) вплітається у фразеологічні аналоги (з метафорою, метонімією, гіперболою, епітетом) про нечесно здобуте багатство без застосування праці, за чужий рахунок, про надмір багатства, а також про суспільну і фінансову еліту: *Śmietanka towarzyska* ‘grono osób najbardziej wartościowych, wykształconych, wpływowych, zamożnych itp.’ (WSFF, с. 411) – *Сіль землі* із синонімами *передова верства*, *вищий клас* (Корпус української мови); *[Аж] із горла лізе* (грубо) у кого, зневажл., перев. безос. ‘хтось дуже багатий’, напр.: *Отож якраз він такий злидар... Не бійсь, в нього з горла лізе* (Ю. Збанацький); *З горла пре* у кого і без додатка, безос., грубо ‘усього вистачає у когось, хтось дуже багатий’, напр.: *Наче крохмаль картопля. Біла-біла всередині. Казала Уляна, що на сушню виміняє. У кого з горла пре, тому і Бог дає* (В. Дрозд); *Легкий хліб / легкі хліба* ‘засоби для існування, здобуті без труднощів, без особливих зусиль’, напр., *Ви не думайте, що я на легкім хлібу [хлібі] виросла* (І. Франко); *Бач – не зробив для держави добра ні на копійку, прожив життя ... при колгоспі на легких хлібах, а тепер йому пенсію* (Ю. Збанацький) (СФУМ, с. 745) – *Łatwy chleb, łatwe pieniądze / łatwy pieniądz* ‘środki materialne zdobyte bez trudu, bez wielkiego nakładu pracy’, напр.: *Opracowaliśmy procedury ochronne raz a dobrze. Poczta pantoflową rozeszło się, iż nasz produkt jest dobry, więc posypały się oferty z całego kraju. Bardzo nam to na rękę, bo to łatwy pieniądz do zdobycia i doskonały moment na rozwój firmy* (WSFF, с. 171); *Lekki chleb* ‘łatwy sposób zarobkowania, lekka praca’, ‘uprawianie prostytutki’ (WSF PWN, с. 36); *Łaskawy chleb* ‘życie na czyjś koszt, z czyjejś łaski’ (WSF PWN, с. 36); *Być / siedzieć / żyć u kogoś na garnuszku, na czyimś garnuszku (u kogoś)* ‘być zależnym finansowo od kogoś, być na czyimś utrzymaniu’, напр.: *Co ty*

możesz wiedzieć o pieniądzach, jeżeli jesteś na garnuszkę u rodziców (WSF PWN, с. 107) – *На хлібах (на хлібі) чийх (чийому)*, зі сл. жити, сидіти ‘за чийсь рахунок, на чийомусь утриманні’, напр.: *Санаторці жили на хлібах Якіма Івановича Потопальського мов у Бога за дверима* (Ю. Збанацький).

Якщо в українській мовній традиції про скромний домашній бюджет скажуть, згадуючи найперший харчовий образ: *лише на хліб вистачає* (Корпус української мови), то в аналогічній ситуації в польській традиції можна скористатися і сучасним іронічним висловом *Na waciki* (укр. *ватні палички*) *starczy / wystarczy* (‘о małej sumie pieniędzy z perspektywy osoby zamożnej; druga pensja w gospodarstwie domowym, najczęściej nieporównywalnie mniejsza od głównej’) (WSFF, с. 225). Заміна освяченого віками образу хліба на додаткові елементи комфортного життя демонструє переключення акцентів у сучасній лінгвокультурній традиції.

Надмірне багатство в польській лінгвокультурі специфічно вербалізується у ФО через традиційний символ хліба (який росте на дріжджах та, образно-персоніфіковано, розпирає людину зсередини) та новітній одухотворений символ газованої води із подібними функціями, а в українській лінгвокультурі – через образне порівняння із давнім символом меду: *Chleb kogoś bodzie* ‘dobrobyt sprawia, że ktoś staje się zarozumiały, arogancki, pyszny’, напр.: *Przeważnie są to synkowie bogaczy, których chleb bodzie i rozpiera* (WSF PWN, с. 36); *Sodówka odbija / uderza komuś / woda sodowa komuś uderzyła do głowy środowiskowo* ‘pod wpływem powodzenia w jakiejś dziedzinie stać się zarozumiałym, zadufanym, zapatrzonym w siebie; pod wpływem sukcesu zawodowego lub finansowego porzucić dotychczasowy tryb życia na rzecz hulawczego, rozrzutnego bądź elitarnego’, напр.: *Po kapitalnym sezonie 2002/2003 do głowy uderzyła mu sodówka. Zaczęło się menedżerskie mamienie pieniędzmi* *Naiwny Kalu tak bardzo uwierzył w transfer do Ajaksu Amsterdam, że się zbuntował i wyjechał z Krakowa* (F 2009/11/50) (WSFF, с. 377); *Як мед нити*, зі сл. жити ‘дуже добре, в достатках, заможнo’, напр.: *Землю оре [Іван], добро складає. Мотря порядкує з свекрухою в хаті. Живуть, як мед п’ють* (Панас Мирний).

Національно-специфічними, але зрозумілими загалу постулюються описи відсутності їжі, у метонімічний спосіб через образ зубів, яким немає що

пережовувати, отож відчутна незмога поїсти, а голод розглядається як крайня бідність: *Wbić / wbijać zęby w ścianę* ‘nie mieć pieniędzy na utrzymanie’ (WSFF, с. 446). Замість їжі виступає персоніфікована біда: *Їсти біду* ‘жити в нужді, в неволі; терпіти нестатки, утиски’, напр.: *Вашими б, д. Франко, устами та мед питу! Але ми дивимось на стан речей сумніше і думаєм, що нам ще не рік, не два їсти біду, доки здобудемо ...політичну волю* (Леся Українка) (СФУМ, с. 282).

Традиційними для слов'ян символами багатого помешкання та, метонімічно, багатства, є високі пороги, та навпаки – низькі пороги помешкання свідчать про бідність: *Wysokie progi / za wysokie progi dla kogoś* ‘dom zamożny, wyższa sfera, śmietanka towarzyska’, напр.: *W wysokich progach rodziców swojej wybranki czuł się skrępowany, więc unikał dłuższych konwersacji i odliczał czas do wyjścia. Zastanawiał się tylko, czy jego narzeczona będzie umiała z tego wszystkiego zrezygnować* (WSFF, с. 493); *Za niskie progi dla kogoś* ‘jakikolwiek związek z przeciętnym, ustawionym niżej w hierarchii społecznej, środowiskiem ludzi jest uważane za niewłaściwe, uwłaczające godności’ (WSFF, с. 512) – *Високі пороги* чий, в кого, для кого ‘непреступний хто-небудь для когось за своїм високим суспільним становищем; досить заможний, багатий’, напр.: – *Молодий, білявий, високий, тонкий і говорить дуже несміливо та тихо, – шепотіла Онися матері під самісіньким вухом, – але чорта з два: за дяка не піду; в нас високі пороги для дяків* (І. Нечуй-Левицький) (СФУМ, с. 545).

Концепт БІДНІСТЬ вербалізовано фразеологічними аналогами досліджуваних мов із символікою ткацтва і шиття (в слов'янській культурі шитий та вишитий одяг означає достаток (Жайворонок, 2006, с. 570), зокрема за допомогою метонімічних та метафоричних гіперболізованих образів тканини, дірявого чи залатаного одягу, одягу, в якого не зав'язуються навіть кінці, та лагодження дірок в одязі та у стінах помешкання, що відповідає синонімічним ФО із семантикою втамування голоду: *Zapychać, zatykać dziury* ‘zaspokajając najpilniejsze, najkonieczniejsze potrzeby’, напр.: *Brak pieniędzy sprawia, że tylko zapychamy dziury* (WSF PWN, с. 95) – *Латати* (залатувати, залатати, полатати) дірки (діри) (PUSF, с. 62); *Полатати злидні / убогість, убожество* ‘налагодити чий-небудь фінансові справи’, напр.: *Що генеральша придбала, те ї уплило за дочками. Треба, значить, знову складати, своє*

убожество полатати (Панас Мирний) (СФУМ, с. 536-537); Латка на латці / лата на латі) ‘дуже бідний хтось’, напр.: *Може, дівчина не любить За те, що убогий? І дівчина його любить, Хоч лата на латі* (Т. Шевченко); *Світити латками* ‘бути надзвичайно бідним’, напр.: *Батьки самі світили латками, тому не могли допомагати синові* (3 усн. мови) (СФУМ, с. 636); *Nie tós związać końca z końcem; ledwo (z trudem) wiązać koniec z końcem* ‘żyć skromnie biednie, z trudem się utrzymywać’ – *Zwoditи кінці; перебиватися з хліба (з юшки) на воду (на сіль, на квас)* (PUSF, с. 74-75). Із образом тканини старої, витонченої, обрізаної, худої, з дірками, яка легко рветься і символізує злидні, пов’язується народнопоетичний фразеологізм паремійного походження, наявний і в польській, і в українській лінгвокультурі: *Gdzie cienko, tam się rwie* przysł. ‘o przedsięwzięciu, które nie udaje się z powodu braku środków’ – *Де тонко, там і рветься; де коротко, там і рветься* присл. (PUSF, с. 106). Відсутність будь-якого одягу на тілі людини символізує сакральну, жертовну бідність, неприйняття матеріального світу або ж іронічне ставлення до бідності (в образних порівняннях): *Goły jak święty turecki* ‘biedny; o człowieku, który nie dysponuje akurat pieniędzmi’, напр.: *Na półpiętrze przemieszkowali studenci. Każdy z nich musiał być goły jak święty turecki, bo wiele razy w sklepie składali się na bochenek chleba i zagadywali o nienadające się do sprzedaży owoce* (WSFF, с. 112); *Kto goły jak święty turecki* ‘o kimś bardzo biednym, kto w danej chwili nie ma ani grosza’ – *Голий, як бубон (як турецький святий) хто* (PUSF, с. 118).

В польській лінгвокультурі існують і своєрідні вислови про бідність і багатство як ткацтво – із символікою прядіння занадто тонкими нитками, які можуть щомиті увірватися; із оброблянням кінців тканини різким заламуванням берегів, уподібненим до стрімкого нечесного збагачення: *Cienko prząść* (укр. *прядти*) ‘o człowieku: mieć kłopoty materialne; o firmach, instytucjach: przechodzić trudności finansowe’, напр.: *Co druga instytucja kulturalna w Polsce cienko przędzie. Wyjątkiem są placówki priorytetowe oraz dobrze zarządzane prywatne przedsięwzięcia, m.in. teatry i galerie* (WSFF, с. 59); *Robić kanty* (пол. *kant* – ‘ostro załamany brzeg czegoś’; пот. ‘oszustwo’ (Słownik języka polskiego, 1997-2023)) – ‘bogacić się nieuczciwie’, напр.: *Wielu w mieście podejrzewa, że robił kanty przy okazji skupu zboża i tak się dorobił*

(2010, с. 347). За аналізом ряду наведених прикладів можна побачити, що явище фразеологічної аналогічності часто включає в себе окремі випадки безеквівалентності.

Символіку ремесла ткацтва та людського помешкання продемонстровано у фразеологізмах української мовної традиції зі значенням пограбування до стану злиденності, а також банкрутства, яке метафорично-гіперболізовано уподібнюється до викинутого із помешкання сміття: *Обдерти (обідрати, обдирати) до нитки / до ниточки кого* і без додатка ‘позбавити майна, засобів існування тощо; обібрати, пограбувати когось’, напр.: – *Ви, захисник народу, обдерли народ до нитки, кинули на голодну смерть* (Л. Смілянський) (СФУМ, с. 446); *Вилітати / вилетіти в трубу* ‘зовсім розорятися, лишатися без будь-яких засобів існування’, напр.: – *Бізнес диктує темп... Даси маху – можеш погоріти, вилетиш в трубу* (Ф. Маківчук) (СФУМ, с. 76).

Із протоконцептом БАГАТСТВО та родовим концептом ГРОШІ перетинається аксіологічно марковані опозити концептів ЩЕДРІСТЬ – СКУПІСТЬ, ОЩАДЛИВІСТЬ – МАРНОТРАТСТВО (включаючи навіть ЗЛОДІЙСТВО у господарюванні чужими фінансами). Символіка гуманної щедрості і разом осуджуваної безгосподарності, марнотратства заможної людини (багатого шляхтича) із залученням позавербального комунікативного образу (широкого панського жесту відкритої, відхиленої руки) у межах соматичної метонімії присутня у польських фразеологізмах: *Mieć (szeroki, pański) gest* ‘być hojnym, szczodrym, wspaniałomyślnym’; *Pański, wielkopański, szeroki gest* ‘zachowanie świadczące o czyjejś hojności, wspaniałomyślności lub rozrzutności’ (укр. марнотратство) (WSF PWN, с. 109); *Mieć pański / szeroki gest* ‘okazywać hojność, być rozrzutnym’ (WSFF, с. 193, 199); *Dać coś hojną, szczodłą ręką* ‘przekazać dużo, szczodrze kogoś obdarować, czasem nie ze swojego’, наприклад: *Trudno w czasie kampanii wyłowić te deklaracje polityków, które są realne. Żaden, nawet najbardziej poważny polityk, nie stroni od dawania hojną ręką, lecz na wiecu wyłącznie, wielu grupom społecznym kolejnych przywilejów, podwyżek pensji, rent i emerytur itp. Opinia publiczna przyjmuje tę kielbasę wyborczą, łudząc się, że może tym razem będzie lepiej ze słownością przedstawicieli partii, które zdobędą mandaty*

parlamentarne (WSFF, с. 75; WSF PWN, с. 62). Суто позитивна оцінка ЩЕДРОСТІ надається фразеологізму польської мови із чуттєвим образом теплої, приємної на дотик, одухотвореної руки (метонімія-персоніфікація із епітетом): *Ciepłą ręką / dać coś ciepłą ręką, rączką* ‘o obdarowaniu kogoś czymś: za życia; hojnie, z ochotą’. Наприклад, *Wujek dał ciepłą ręką kilka tysięcy złotych na niezbyt dopracowane pomysły Majki. Dla niego ważniejsza był radość córki niż dopracowany biznesplan. Zresztą, stać go było na ekstrawagancję* (WSFF, с. 59; WSF PWN, с. 62).

Символіка позавербального соматичного жесту рукою у поєднанні із символікою християнського походження відзначаються в аналогічних фразеологізмах на позначення поданої, подарованої численної щедрості (мн. *щедроти*) та *щедрої руки*, що обдаровує, в українській мовній традиції: *Від щедрот чийх*, зі сл. *давати, дарувати* ‘за чиймись бажаннями або можливостями’, зокрема щодо грошового подарунку: *Кожен дає од щедрот своїх – хто мідяка, хто срібняка, – відказав, потерпаючи, Вересай* (Ф. Бурлака) (СФУМ, с. 781); *Щедрою рукою* ‘не виявляючи скупості, не шкодуючи’ (СФУМ, с. 625).

Із зазначеною символікою щедрості в польській і українській мовних традиціях пов’язані і вислови із образними у минулому (*ласкавість, лагідність*), але на разі клішованими номінаціями *ласка, łaska*: *Co łaska* ‘zgodnie z uznaniem, na tyle, ile kogoś stać’. Наприклад: – *Marek, ile się należy za tę wymianę wycieraczek?* – *Co łaska.* – *Dobrze, to 20 złotych wystarczy na tę łaskę?* (WSFF, с. 62) – *Як Ваша (твоя) ласка* (Корпус української мови).

Національно-специфічна символіка похідних концептів ПСЕВДОБАГАТСТВО та ПСЕВДОБІДНІСТЬ прикрашають польський та український аналогічний фразеологічний фонд різновекторними метафорично-метонімічними номінаціями показного багатства та показної бідності – *солома в черевиках* як показник приховуваного під багатим убранням примітивізму, селянства, бідняцтва, спрощеної у відповідності до елітарної культури; *бідний родич*, несправжній *сирота* із намаганням приховати свої статки, соціальний статус у відповідності до прикмети про те, що гроші є закритою темою, їх не слід демонструвати (Грошові прикмети, 2013): *Słoma komuś z butów wychodzi / wystaje /*

wyłazi pospolicie – ‘o kimś nieumiejącym się zachować, o prostackich, prymitywnych manierach; o dorobkiewiczu, który wszedł do warstwy ludzi zamożnych i nieumiejętnie ich naśladuje’. Наприклад, *Myślał, że ubranie za kilka tysięcy od razu zrobi z niego konesera sztuki, ale tak łatwo to w życiu nie ma. Wystarczy posłuchać, w jaki sposób próbuje włączyć się do rozmowy i od razu widać, że mu słoma z butów wystaje* (2010, s. 375); *Бідний родич* – ‘нешасний, невлаштований’. Наприклад, *Та що казати, коли ви усе це самі знаєте, тільки прикидаєтеся бідним родичем, я мусила б покликати вас до себе в кабінет, викласти всі папери* (В. Дрозд) (СФУМ, с. 603); *Морщити із себе сироту*, зневажл. – ‘видавати себе за бідного, нещасного; прибіднятися’. Наприклад, *Особливо ж смішна була величезна, могутча стаття Вовкуна, коли він кулився, і кривився, і морщив із себе сироту* (І. Франко) (СФУМ, с. 409).

Міжмовні фразеологічні паралелі польської та української мов відзначені образною вербалізацією спільного концепта ХАЗЯЙНОВИТИСТЬ / ГОСПОДАРНІСТЬ. Дослідники фразеологічного фонду зазначають, що "раціональне (деякою мірою) ставлення українців до всього, що їх оточує, хазяйновитість, яка обумовлює підхід до кожної справи з позицій обрахунку прибутків та втрат, пояснює існування групи ФО зі значенням "Господарська діяльність і товарно-грошові відносини". У цих одиницях реалізується семантика ‘дорого купити’, ‘дешево продати’, ‘завдати збитків’, ‘за все необхідно платити’ тощо: *влетіти в добру копійку; за п'ятак продати; бити карбованцем*" (Корнева, 2015, с. 89). Господарність у польській фразеологічній традиції представлено за допомоги метонімічного образу олівця, який знаходиться у руці в ощадливого господаря та ретельно занотовує усі домашні витрати, а також за допомогою гіперболізованого підрахунку грошей сімейного бюджету і економного ведення господарства: *Z ołówkiem w rękę / żyć z ołówkiem w rękę* ‘gospodarować oszczędnie; skrupulatnie planować wydatki’, напр.: *Wuj z ciotką byli zawsze dla mnie wzorem kochających się ludzi. Nie przelewało się u nich nigdy, więc żyli z ołówkiem w rękę. Mimo wszystko nigdy nie wspominali o braku pieniędzy i nie narzekali na swój los* (WSFF, с. 540); *Synonim – oglądać każdą złotówkę dwa razy* (WSFF, с. 557); *Wykonać, zrobić coś sposobem / systemem gospodarczym* (укр. економічним) ‘wykonać, zrobić coś

własnymi środkami, bez pomocy finansowej z zewnątrz i angażowania specjalistów’ (WSF PWN, s. 125).

ГОСПОДАРНІСТЬ та ОЩАДЛИВІСТЬ у поєднанні із тяжкою, наполегливою ПРАЦЕЮ має певні аналоги в польській та українській лінгвокультурних традиціях, пов’язаних із фразеологічною образністю найменших грошових одиниць національної валюти – *гроша, копійки*: *Ciulać, odkładać, składać, zbierać grosz do grosza* ‘oszczędzać pieniądze z trudem kosztem jakichś wyrzeczeń’ (WSF PWN, s. 49, 131); *Тулити копійку до копійки* (Корпус української мови); *Збивати / збити копійку* ‘відкладаючи, заощаджувати гроші’, напр.: *Скитався на чужині і зароблену копійку збивав до купи, щоб розбагатіть і назвать Наталку своєю вічно!* (І. Котляревський); *Збити копійчину*, напр.: *Він зіб’є якусь копійчину бувало Й чотири сеанси просидить в кіно* (Л. Первомайський) (СФУМ, с. 256).

Спектр аналогічних ФО на позначення господарності і ощадливості в польській мовній традиції розширено за рахунок образу малої грошової одиниці єврозони – *цента*, а в українській традиції маємо справу із національною грошовою одиницею, що за часів УНР заміщала копійку та друкувалася у вигляді марки – *шаг*: *Co do (ostatniego) centa* ‘o pieniądzach: bardzo dokładnie, uwzględniając najdrobniejsze monety, sumy, należności’, n. ...*zwróci Marcie co do centa cały dług* (WSF PWN, s. 34); *Co do grosza* ‘wszystkie pieniądze, resztę pieniędzy, wszystko (uwzględniając najdrobniejsze monety)’ (WSF PWN, s. 131); *До копійки / копійчки* ‘повністю, все, нічого не залишаючи (про гроші)’. Посилав [Багіров дружині] усе, до копійки, що платила йому армія (О. Гончар); – *Ні, я звідси не піду, поки мені до копійчки не буде заплачено* (Панас Мирний) (СФУМ, с. 307); *Ані шага*, напр.: *Грошей чортма, а в кишені ані шага* (І. Нечуй-Левицький) (СФУМ, с. 774).

Відповідно до постулатів господарності, грошовий обіг та корисна праця мають приносити свої результати, зокрема у грошовому еквіваленті, що знаходимо в аналогічних міжмовних ФО із метафоричним образом протилежної аксіології, похідним від історичних реалій ХХ ст., – відрізаних купонів: *Odcinać kuponu od czegoś* ‘korzystać z dawnej działalności, czerpać korzyści z wcześniejszych osiągnięć’, напр.: *Byłem zde gustowany poziomem spektaklu. Czuć było, że wielu z aktorów odcina*

kupony od swej popularności z czasów PRL-u. Mimo wszystko publiczność serialowa była zachwycona (WSFF, с. 259); *Жити, користатися з відсотків* (Корпус української мови); *Стригти купони* ‘користуватися ранніми здобутками, попередніми досягненнями’, напр.: *Утвердження письменника відбувається по-різному. Одні з першого виступу здобувають літературний олімп, блискавичну славу і популярність, продовжують далі вдосконалюватися або, навпаки, заспокоюються, "стрижуть купони" з ранньої удачі* (3 журналу) (СФУМ, с. 698).

Обапільна пристрасть як частини українців, так і поляків (зокрема польських євреїв) до процесу торгування на ринку, до пошуку компромісного рішення під час купівлі-продажу з елементами обдурювання, ошуківання, демонстрації власних хитрощів має аналогію у фразеологічному фонді концептосфери грошових відносин із задіянням різних образів – інтернаціональної соматичної метонімії *вдарити по руках* та національно-специфічної генитивної метафори *краківським ринком*, що відповідає вислову розмовного мовлення *ні вашим, ні нашим: Krakowskim targiem* ‘domówić się w jakiejś sprawie, np. sprzedaży w drodze kompromisu, umowa zawarta po obustronnych ustępstwach’, напр.: *Ja chcę za auto 16 tysięcy, pan chce dać 14, więc krakowskim targiem niech stanie na 15 tysiącach i każdy będzie zadowolony* (WSFF, с. 156); *Бити / вдарити по руках* ‘доходити згоди, домовлятися про щось (перев. при торгівлі)’, напр.: *Вони [купці] ... відразу починали прицінюватися, сперечатися, бити по руках і знов торгуватися, щоб виторгувати хоч зайвий гріш* (3. Тулуб) (СФУМ, с. 28).

В польській та українській лінгвокультурах фіксуємо аналогію у поєднання поняття обов’язкового мінімального стартового капіталу в будь-якій економічній справі (ВІДСУТНІСТЬ СТАРТОВОГО КАПІТАЛУ) із біблійним образом відомого своїми багатствами та мудрістю цара: *Z pustego (próżnego) i Salomon nie naleje przysł.* ‘nikt niczego nie zrobi, jeżeli nie dysponuje odpowiednimi środkami’ – *3 порожнього й Соломон не наллє* присл. (PUSF, с. 107).

Фіксуємо наявність еквівалентних конструкцій фразеологізмів української і польської лінгвокультур про ХАБАРИ яє негативне, але перманентне економічне явище: *Dać (wcisnąć, wsadzić) w łapę komu* ‘dać komuś łapówkę, przekupić kogoś’ –

Дати (покласти) у (на) лапу кому (PUSF, с. 81); *На / у лапу кому*, зі сл. *дати, покласти* / под., фам. ‘плата за які-небудь послуги або винагорода за щось; хабар’. Наприклад, *Спершу – дай йому на лапу... Не даси, то походи* (С. Олійник) (СФУМ, с. 329). Виявлено аналогічні конструкції про хабарництво із соматичною атрибутикою – правої, робочої руки, якою зазвичай беруться і видаються гроші, однак із різним образним навантаженням (у польській мові – персоніфікація руки і кишені, до якої, як до людини, промовляють, а в українській мові – метафора-гіпербола перманентно простягнутої руки для отримання грошей як хворобливого стану людини): *Слабість на праву ручку*, ірон. ‘хабарництво’. Наприклад, *У народі зберігається чимало пісень, які висміюють зажерливість і слабкість на праву ручку чиновництва та поліції* (3 газети) (СФУМ, с. 661); *Przemówić komuś do ręki / do kieszeni* ‘wręczyć komuś łapówkę, przekupić kogoś’: *Na szczęście w naszym życiu społecznym coraz rzadziej stykamy się z różnymi formami nieuczciwego postępowania ludzi, których obdarzamy zaufaniem. Czasem jednak media donoszą, że ktoś musiał przemówić komuś do kieszeni, aby coś załatwić* (WSFF, с. 330).

Відмічаємо й національно-специфічні образи на позначення хабара і хабарників в українській і польській фразеологічних традиціях. Так, в українській мові флора та флоризми позначають чиновників-хабарників: *Кропив'яне сім'я*, зневаж. – ‘чиновники, які беруть хабарі’ (пол. *niezrównana*, з описовим аналогом в польській мові) (СФУМ, с. 651). В польській мові відмічаємо загальнофілософські, логічні поняття на позначення хабара (*argument*): *Szeleszczący argument* ‘łapówka’, укр. ‘хабар’; *Wytrącić komuś argument, argumenty (z ręki)* (WSF PWN, с. 6) (пол. *niezrównana*, з описовим аналогом в українській мові). Однак в українській міфопоетичній традиції існує грошова прикмета саме із купюрами, які шурхотять: “...забобонні люди уважно стежать, якими купюрами видають заробітну плату бухгалтер або банкомат – якщо новими і такими, що шурхотять, то це обіцяє надбавку до заробітної плати” (Грошові прикмети, 2013).

Спільний концепт "дармовщинки" БЕЗКОШТОВНО / ЗАДАРМО або ЗАБЕЗЦІНЬ щодо отримання певних благ має фразеологічні аналоги в польській та українській лінгвокультурах, пов'язані із вірою та релігією_(біблійний образ Божої

винагороди та Божого суду, іронічно-метонімічний образ "пухлої" душі у мертвому тілі), пов'язані із кулінарією (*miska soczewicy*), соматичними елементами (*гарні очі*), клішованими елементами альтруїстичного змісту (*просто так, так за так*) та іронічно-похідною номінацією альтруїстичного змісту (*так-гроші*), етикетними словами подяки (*велике спасибі*) у синтаксичних конструкціях-відповідях на запитання ЗА ЯКУ ЦІНУ?: *За так* 'безкоштовно, задарма; без винагороди', напр.: – *Артисти наїхали! – Почому квитки? – Безплатно! Це культбригада з Христополя. За так виступатиме!* (А. М'ястківський); *Так за так*, напр.: *Що ж ти думала: я так за так дам тобі позичку ще й дякувати буду?* (М. Стельмах); *За так-гроші* зі словами *купити, викупити* і т. ін. 'недорого, дешево; вигідно', напр.: *Ото зажурився полковник і почав з журби роздивлятися нову рушницю, що купив недавно у якогось пана за так-гроші!* (М. Кропивницький) (СФУМ, с. 705); *За велике спасибі* (Корпус української мови); *Oddać coś za miskę soczewicy / sprzedać coś za miskę soczewicy / za miskę soczewicy* 'dla doraźnego zysku zrezygnować z czegoś bardziej wartościowego', напр.: *Marek sprzedał od razu wszystkie swoje akcje, które otrzymał jako pracownik prywatyzowanej spółki. Koledzy przestrzegali go, że oddaje te aktywa za miskę soczewicy, lecz on miał już dość życia na kreskę, a perspektywa wieloletniej inwestycji na giełdzie nie była dla niego zbyt kusząca. Marzył, by pierwszy raz od dziesięciu lat wyjechać z rodziną na wspaniałe wakacje* (WSFF, с. 260); *За Бóg zapłać* 'robić coś, pracować za darmo, bezpłatnie', напр.: *...firmy, które będą zbierać na twoją emeryturę, nie robią tego za Bóg zapłać* (WSF PWN, с. 23); *За велике спасибі* (Корпус української мови); *Na ładne oczy / na piękne oczy* 'bez wymaganych dokumentów, bez sprawdzenia; nie spodziewając się korzyści, za darmo' (WSFF, с. 219); *За гарні очі* (Корпус української мови); *За пухлу / пухлого душу*, зі сл. *працювати, робити* і т. ін. 'марно, даром'. напр.: *Робить за пухлого душу* (Укр. присл.) (СФУМ, с. 231).

Отже, в колі продемонстрованих аналогічних образно-оцінних елементів концептуальної сфери грошових відносин у фразеологічному фонді польської та української МКС переважає символіка БАГАТСТВА як благополуччя, щедрості, працелюбності, позитивності буття та унормовності, стратифікації соціального

устрою – попри існування скупості, безгосподарності, марнотратства, злодійського витрачання чужих грошей, розбещення розкішшю, приховування як багатства, так і бідності. Образно представлено і такі концепти грошової сфери, як ГОСПОДАРНІСТЬ / ХАЗЯЙНОВИТІСТЬ, ОЩАДЛИВІСТЬ у поєднанні із ПРАЦЕЮ, концепти БЕЗКОШТОВНО / ЗАДАРМО, ОБДУРЮВАННЯ / ВИТОРГОВУВАННЯ в рамках традиційної ринкової культури слов'ян, НАЯВНІСТЬ / ВІДСУТНІСТЬ СТАРТОВОГО КАПІТАЛУ, ХАБАР в бізнес-культурі, в також в межах стереотипу монетарного мислення ГРОШІ МАЮТЬ БУТИ В ОБІГУ, МАЮТЬ ПРИНОСИТИ ПРИБУТОК.

3.3. Безеквівалентні одиниці як національно-специфічні мовно-ментальні виразники грошової концептосфери в польській та українській картинах світу

Можна погодитися із думкою сучасних мовознавців про те, що, попри наявність достатньої кількості аналогічних фразеологічних висловлювань у близькоспоріднених мовах, якими є, зокрема, польська та українська, саме "у фразеологічному фонді знаходимо набуті суспільно-економічним досвідом національно-специфічні, етнокультурні аспекти концептуалізації дійсності" (Ужченко, 2007, с. 57).

У національно-мовних картинах світу можна відмітити деформацію архісем зі значенням багатства стосовно вищого кола влади, трансформацію самої символіки багатства від однієї історичної епохи до епохи. Наприклад, в польському фразеологічному фонді сфери грошових відносин відзначаємо особливий розвиток концепту БАГАТСТВО: від традиційно-народної символіки бажаного багатства у рамках народного лінгвотипу (*найліпшого гостя*), сталої для слов'ян символіки зернових культур як ознаки суспільного багатства (*висока ціна зерна*) поруч із прийнятною, народнопоетичною бідністю (*не смердіти грошем*) через образ необхідних партійних контактів за соціалістичного ладу (*червоної павутини*) до демократичного владнання економічних інтересів у рамках національного лінгвотипу (*випити як поляк із поляком*): *Lepszy gość* 'mężczyzna bogaty, hojny,

stojący wysoko w hierarchii społecznej’ (WSF PWN, c. 125); *Nie śmierdzieć groszem ‘być ubogim’,* напр.: *Dopóki pił, nie śmierdział groszem. Na wiosnę zaszła w nim wielka przemiana, przede wszystkim wziął się za siebie, otrzeźwiał i znalazł pracę. Mam nadzieję, że będzie się trzymał swego postanowienia* (WSFF, c. 243); *Płacić jak za zboże ‘bardzo dużo’,* напр.: *W tym roku za owoce trzeba będzie płacić jak za zboże, bo w sadach wymarzło wiele drzew* (WSFF, c. 291); *Czerwona pajęczyna* (укр. павутина) ‘dobre kontakty utrzymywane między działaczami systemu socjalistycznego mające wpływ na nieformalne kontakty koleżeńskie na styku polityki i biznesu’, напр.: *Tropienie czerwonej pajęczyny stało się przewodnim tematem wielu prawicowych dziennikarzy* (WSFF, c. 67); *Wypić jak Polak z Polakiem / porozmawiać jak Polak z Polakiem / dogadać się jak Polak z Polakiem / pogadać jak Polak z Polakiem* ‘napić się wódki na zgodę, po załatwieniu sprawy interesu itp.’, напр.: *Udało nam się omówić kontrakt, to teraz wypijmy jak Polak z Polakiem za powodzenie naszych wspólnych interesów* (WSFF, c. 221, 310, 489).

В українській лінгвокультурі відзначаємо особливі образи (давні та сучасні) в протоопозиції БІДНІСТЬ – БАГАТСТВО, де нужденність позначена часточками розрізаних малих макових зернин (традиційна народнопоетична літота *мак начетверо*), а багатство – пізнішим математичним терміном для метричного вимірювання грошей із образом округлості як об’єму і бескінечного розширення, включаючи додавання кількості нуликів до цифри (іронічний перифраз *кругленька цифра*): *Як той мак начетверо*, перев. зі сл. *бідний*; уживається для підсилення зазначеного слова; ‘дуже, надзвичайно (бідний)’. Напр.: [Настя:] *Ой бідний ти, кумочку, бідний!* [Микола:] *Ой бідний, кумочко, бідний, як той мак начетверо* (І. Франко); *Такий багатий, як той мак начетверо* (3 усн. мови) (СФУМ, с. 364); *Цифра кругленька (кругла)* ‘досить велика кількість чого-небудь або значна сума’, напр.: – *Проблема складна, – мовив він задумливо. Лишається понад дев’яносто тисяч кубометрів. Цифра кругленька, це п’ятнадцять-двадцять тисяч на місяць* (Г. Коцюба) (СФУМ, с. 757).

Українську лінгвокультуру як нащадка православної традиції відрізняє наявність подання милостині або милостивого грошового внеску, зокрема за ворожіння циганки у ФО: *Позолотити руку (ручку)* ‘дати гроші за ворожіння або

просто подати милостиню'. Напр.: *Мені циганка ворожити хоче, Лиш просить руку їй позолотить* (Д. Павличко) (СФУМ, с. 531-532).

ЗАБОРГОВАНІСТЬ, БОРГ як характерне економічне явище, присутнє в українській матеріальній культурі внаслідок малих заробітків більшої частини населення, хронічної нестачі коштів, безгрошів'я, сприяла виникненню ФО із запозиченим образом множини шовкових тканин, які, подібно впливу боргів на свідомість, обплутують тіло, знерухомлюють його, як кокон (хоча відомо, що у давнину на теренах України могли придбати і носити шовк лише заможні люди): *У боргах [як у шовках], перев. зі сл. бути. 'винний багато грошей кому-небудь', напр.: Був [колгосп] мільйонером. Та загули ті мільйони. Тепер у боргах як у шовках* (З газети) (СФУМ, с. 36). Навіть у грошових прикметах українців детально прописана ситуація ПОЗИЧКИ і БОРГУ: "За жодних умов не можна позичати після заходу сонця. Взагалі краще не виносити гроші з будинку після заходу... Не можна також позичати у понеділок. Краще взагалі не проводити жодних грошових операцій у перший день тижня. А ось брати в борг не варто у вівторок, тому що віддавати буде важко. Гроші слід брати правою рукою, а віддавати лівою" (Грошові прикмети, 2013).

В українській лінгвокультурі, в тому числі у фразеологічній традиції, зберіглося багатство образів із ярмаркової культури, поширеної на теренах України. Так, із образом зайвих, недоречних кіз на певному ярмарку пов'язані концепти НЕБАЖАНА ІНІЦІАТИВА, НАДМІРНА ЗАЦІКАВЛЕНІСТЬ чимось, що цієї людини не стосується (також і грошові прикмети передбачають не розпитувати про чужі статки (Грошові прикмети, 2013)): *Сунутися зі своїми козами на торг 'встрявати в щось, виявляти небажану цікавість, ініціативу', Напр.: – У кожній хаті свої звичаї, – продовжував Захар Максимович. – Поважай їх, сину, не топчи. ...І не сунься з своїми козами на торг* (В. Кучер); *– Справді, Вітольде Станіславовичу, що все це означає? – І Федь Масюта зі своїми козами на торг* (І. Головченко і О. Мусієнко) (СФУМ, с. 701). Навіть про надходження вікового періоду старості в українській лінгвокультурі можна сказати в світлі ярмаркової, купівельно-торгівельної культури: *Їхати (повертати) з ярмарку (з торгу) 'ставати немолодим;*

старіти’, напр.: *Безнадійні думки, що не на ярмарок він їде, а з ярмарку – отже, ні на що більше сподіватися, бо все найкраще, всі творчі вершини лишилися десь далеко позаду...* (Ю. Шовкопляс) (СФУМ, с. 283).

Польська лінгвокультура, як і українська, має національно-специфічні образи міфопоетичного характеру на позначення явищ грошової культури у межах фразеологічного фонду. Так, відмічаємо традиційний концепт КС поляка МАЛА / НЕЗНАЧНА СУМА ГРОШЕЙ, БЕЗЦІНЬ та протоконцепт БІДНІСТЬ, пов’язані з образом собаки, пса, який в польській міфологічній традиції втілює хтонічні божества темряви, підземного світу, смерті і Місяця, проводить душі змерлих людей до підземного царства, загалом є амбівалентним медіатором між Вищим і Нижчим світами (Koraliński, 2022, с. 316). Цей образ демонструє ціла низка польських ФО: *Marny, pot. psi grosz, pieniądz; marne, pot. psie grosze, pieniądze* ‘bardzo mała suma pieniędzy, niska opłata, cena’ (WSF PWN, с. 131); *Za psi grosz / pieniądze, za psie pieniądze* ‘śmiesznie tanio, za bezcen’: *Kupiłem podłokietnik do samochodu za psie pieniądze na aukcji internetowej. W salonie dałbym pewnie za niego kilkaset złotych* (WSFF, с. 514); *Schodzić na psy* 1. ‘zbiednieć; tracić na jakości’ lub 2. ‘podupaść moralnie’ (WSFF, с. 365); *Zejść na psy* ‘zbiednieć; tracić na jakości’, напр.: *Publicystyka w mediach dawno już zeszła na psy. Czym się oni zajmują? Że jakiś polityk trzeciego garnituru wyjechał na wakacje do ciepłych krajów i nie było go na głosowaniach? Nie ma ważniejszych spraw na świecie?* (WSFF, с. 524); *Laj, ale daj* (WSF PWN, с. 62); *Na biednego zawsze psy szczekają / Na biednego i psy głośniej szczekają* przysłowie ‘człowiek biedny zawsze musi liczyć się z przeciwnościami losu / człowieka biednego zawsze spotykają niepowodzenia / człowieka biednego spotykają większe nieszczęścia niż innych ludzi’ (WSF PWN, с. 16). Хоча і в УМ знаходимо відгомін образу пса при описі іншого грошового явища – зависоких цін, які, подібно до пса із символікою бідності, кусають незаможну людину: *Ціни кусаються* на що ‘що-небудь надто дорого коштує’, напр.: *Груші були здорові і надто запашині, тому на ярмарку і ціни на них кусалися* (3 журналу); *Ціни на сільськогосподарську техніку кусаються* (3 газети) (СФУМ, с. 758).

Низка сучасних, адаптованих до комерціалізованого суспільства прагматичних концептів (прагмаконцептів) відрізняє фразеологічний фонд сфери грошових відносин від української фразеологічної традиції. Так, концепт практичної вигоди / невигоди ГРОШОВА ВИНАГОРОДИ / ВТРАТА ГРОШОВОЇ ВИНАГОРОДИ у поєднанні із концептом ПРАЦЯ відбиває персоніфікований образ відрізаної, відтятої, перерахованої, такої, що від'їхала, виробничо-преміальної грошової винагороди за додаткову або високопрофесійну працю (термін від епохи ХХ ст.): *Ciąć / dostać / polecieć / pojechać po premii* ‘z powodu źle ocenianych wyników w pracy stracić część uznaniową wynagrodzenia’, напр.: *Choć wina pewnie rozkładała się po trosze na wszystkich członków zespołu badawczego, to po premii dostali tylko główni analitycy. I Paweł wziął to na klatę i nie stroił foch, zdawał sobie sprawę z tego, że niedługo wszystko wróci do normy. Natomiast Kamil zachowywał się okropnie, oskarżając na prawo i lewo szefa o brak kompetencji, oczerniając przy tym koleżanki i kolegów* (WSFF, с. 57, 92, 300, 303). Прагмаконцепт ВТРАТА ГРОШОВОГО ЗИСКУ із оцінною семантикою розчарування внаслідок відсутності очікуваного грошового надходження попри купівлю цінного паперу (білета, квитка, квитанції) вербалізовано у ФО: *Odchodzić / odejść / odprawić / odprawiać z kwitkiem* ‘nie załatwić czegoś, nie osiągnąć czegoś, nie kupić czegoś’ (WSFF, с. 259, 264).

До прагмаконцептів сучасної лінгвокультури Польщі можна віднести і концепти на позначення різного виду актуальних заробітків чи підробітків, нелегального працевлаштування, наприклад, періодичний виступ музиканта-аматора в ресторації (з кулінарним іронічним образом котлети) чи ризикована торгівля несертифікованим товаром, незаконне захоплення орендованої території тощо у 90-хх рр. минулого століття (із гіперболічним образом рубленого у великій кількості льоду, можливо, уподібненого до механізованого друкування грошей Монетним двором чи швидкого перераховування великої кількості купюр): *Grać do kotleta* ‘zarabiać na życie występami muzycznymi w lokalach gastronomicznych, przygrywać do tańca’, напр.: *Zawsze miał rękę do talentów. Wiedział jak z nimi postępować, aby z młodych nieoszlifowanych diamentów przerodzili się w prawdziwe gwiazdy, a nie w podrzędnych chałturników, grających po knajpach do kotleta* (WSFF, с. 114); *Kręcić lody*

‘bogacić się, zarabiać sporo bez wielkiego nakładu pracy’, напр.: *Niektórzy na początku lat 90. wydzierżawili na wiele lat tereny blisko centrum miast, a teraz kręcą lody, prowadząc płatne parkingi* (WSFF, c. 157).

Популярним у сучасному польському фольклорі і фразеологічному фонді є іронічний, десакралізований образ ікони "Божої Матері Грошової" на позначення дня виплати зарплати і загалом очікуваного заробітку: *Matki boskiej pieniędzy* °żartobliwe ‘dzień wypłaty’, poprawny zapis małą literą w wyrazach *matki, boski*: *Jutro jest matki boskiej pieniędzy, więc wróć od razu po pracy do domu, żeby cię nie kusilo* (WSF PWN, c. 22; WSFF, c. 177). Натомість первинна, християнська символіка образу цієї ікони відсилає до святого лику Марії, яка несе під плащем (під цільним покриттям, подібно до православної Покрови) тяжко здобуті гроші за викуп тіла розп’ятого Ісуса і символізує захист, охорону, опіку, турботу, милосердя: "Piękna ikona Matki Boskiej Pieniężnej. Matka Boska Katafigi – z greckiego Opiekunka, Dająca schronienie, ale również znana na południu Polski jako "Pieniężna" – pod płaszczem niosła pieniążki na wykupienie ciała Jezusa" (Słownik języka polskiego, 2023; Korpus Języka Polskiego, 2023).

Цікаво, що у сучасному польському суспільстві прагмаконцепти щільно переплітаються із духовними категоріями, матеріальна культура сполучається із духовною. Так, в польському фразеологічному фонді бути єдиних поглядів із кимось тлумачиться фразеологічним висловом із залученням грошового образу однакових, тих самих статків: *Być po jednych pieniądzach* ‘tacy sami, mający takie same poglądy, tak samo postępujący’: *Miałem nadzieję już kilka razy na wielką zmianę w życiu publicznym, ale wszyscy politycy są po jednych pieniądzach. Przestałem się katować informacjami z tego świata i to było najlepsze, co zrobiłem dla siebie od momentu uzyskania pełnoletniości* (WSFF, c. 41).

Отже, безеквіваленти фразеологічних одиниць мови джерела кризь призму концептуалізації грошових відносин представляють національно-специфічні мовно-ментальні елементи, що характеризують польську та українську картини світу розгорнутим контекстом традиційних, народно- і міфопоетичних концептів, а також сучасних прагмаконцептів та деформованих традиційних. В українській

лінгвокультурі – протоконцепт БІДНІСТЬ із народнопоетичним образом макової зернини, протоконцепт БАГАТСТВО із образом цифрових показників суми з багатьма нулями, давній лінгвотип ЦИГАН, концепт православної культури МИЛОСТИНЯ, концепти економічного оточення БОРГ і ПОЗИЧКА, концепти ярмаркової культури купівлі-продажу-виторговування, в тому числі для демонстрації основних періодів людського життя. В польській лінгвокультурі – національний об'єднаний лінгвотип ПОЛЯК ІЗ ПОЛЯКОМ, за давнини лінгвотип НАЙКРАЩИЙ ГІСТЬ, протоконцепт БІДНІСТЬ із міфопоетичним образом ПСА та ароматерапевтикою відсутності грошей, сучасні прагмаконцепти ГРОШОВА ВІНАГОРОДА / ВТРАТА ГРОШОВОЇ ВІНАГОРОДИ, ГРОШОВИЙ ЗИСК / ВТРАТА ГРОШОВОГО ЗИСКУ, НЕЛЕГАЛЬНИЙ / НЕЗАКОННИЙ / ТИМЧАСОВИЙ ЗАРОБІТОК, ОДНАКОВІ СТАТКИ, ДЕНЬ ВИПЛАТИ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ у переплетінні із видозміною християнських сакральних образів та стійкістю ментальних принципів поляків.

Висновки до розділу 3

Аналіз фразеологічних паралелей концептуалізації та семантичної лакуарності концептосфери грошових відносин в МКС поляка і українця відповідно до лексикографічного матеріалу цього дослідження та корпусів української і польської мов продемонстрував дієвість структуральних та лінгвосеміотичних методів пошуку міжмовних фразеологічних паралелей – "від значення до форми" і "від форми до значення".

За допомогою першого методу пошуку мовного матеріалу та методу структурного аналізу лексичного значення й семантичної структури слів опрацьовано фразеологічні еквіваленти і аналоги концептосфери грошових відносин, які набувають у перекладі додаткової атрибуції, метафорично переосмислюються в кодї нематеріальних цінностей або матеріальних цінностей малої вартості (дріб'язкового, але зрозумілого, близького для пересічної людини), утворюють синонімічні ряди із варіантами нових характеристичних ознак та із посиланням на спільнослов'янську традиційно-народну образність.

Використання методу співвіднесення картини світу і лексичної семантики, методу тематичного принципу розподілу мовного матеріалу допомогло побудувати лінгвокультурну модель концептосфери грошових відносин в рамках мовної картини світу близькоспоріднених етносів. В ядрі концептосфери знаходяться універсальний протоконцепт БАГАТСТВО, історично стабільні концепти ЗОЛОТО, СРІБЛО, МЕТАЛ та родовий концепт на позначення збірного поняття PIENIĄDZE / ГРОШ. Також ближче до ядра концептосфери грошових відносин, з продуктивною фразеологічною активністю, знаходяться мовно-культурні концепти на позначення супутніх економічних явищ (ПОЗИКА, ЦІНА, КАПІТАЛ, БАНК, ПРОЦЕНТ тощо), які у сучасній лінгвокультурі поляків та українців спроможні заступати прото- та історичні концепти. До ядра концептосфери долучаються, демонструючи вже меншу фразеологічну активність, концепти на позначення космоцентричних характеристик буття та позаантропні концепти, які фіксують найважливіші координати світу людини (час і простір, першоелементи буття та оточуючу природу, пізніші абстрактно-наукові, логіко-філософські та математичні поняття).

Видовий концепт ДРІБНІ ПЛАТІЖНІ ЗАСОБИ демонструє національно-специфічну для слов'ян периферію концептосфери (із амбівалентною опозицією меліоративної та пейоративної оцінки, із вербалізацією у пестливі чи фамільярні, персоніфіковані, образно насичені мовленнєві формули, із опертям на традиційно-народну та міфопоетичну символіку).

Об'ємна антропна концептосфера демонструє загальнолюдські, позанаціональні та національно-орієнтовані вектори концептуалізації грошових відносин – від концептуалізацій рис характеру людини, національних та інтернаціональних антропних типів, зовнішнього вигляду людини та її біологічних характеристик, від найнеобхіднішого тілесно-матеріального (ЇЖА, ОДЯГ, ЖИТЛО, РОБОТА, традиційні народні ремесла) до духовних потреб, вірувань.

За допомогою другого лінгвoseміотичного методу пошуку мовного матеріалу ("від форми до значення") описано особливий тип міжмовних фразеологічних паралелей, які представляють "позагрошову" семантику, але отримують переосмислення (хоча б в одній із зіставляваних мов), яке пов'язується зі сферою

грошових відносин. Питання метафорично-метонімічного перенесення цілісного фразеологічного значення із концептосфери грошових відносин на інші концептосфери потребує детальнішого аналізу.

Корпус вище зазначених антропоцентричних, космоцентричних та абстрактно-наукових концептів на позначення паралелей відображення грошових відносин у фразеологічному фонді поляка і українця відповідає системно-структурному підходу щодо класичного поділу універсуму за Р. Халлігом і В. Вартбургом, в результаті чого можна зауважити як про слухність системно-структурного підходу до багатшарового польового утворення концептосфери, так і стосовно закоріненості лінгвокультурного феномену грошових відносин у мовно-ментальному досвіді людства та, зокрема, слов'янської спільноти.

Існування цілої низки фразеологічних паралелей концептуалізації грошових відносин підкреслює близькоспоріднений характер МКС поляка і українця, які, однак, різняться образно-оцінним та метафорично-метонімічним наповненням. Відзначаємо, що в колі аналогічних образно-оцінних елементів концептуальної сфери грошових відносин у фразеологічному фонді польської та української МКС переважає символіка БАГАТСТВА як благополуччя, щедрості, працелюбності, позитивності буття та унормовності, стратифікації соціального устрою – попри існування скупості, безгосподарності, марнотратства, злодійського витрачання чужих грошей, розбещення розкішшю, приховування як багатства, так і бідності. Образно представлено і такі концепти грошової сфери, як ГОСПОДАРНІСТЬ / ХАЗЯЙНОВИТІСТЬ, ОЩАДЛИВІСТЬ у поєднанні із ПРАЦЕЮ, концепти БЕЗКОШТОВНО / ЗАДАРМА, ОБДУРЮВАННЯ / ВИТОРГОВУВАННЯ в межах традиційної ринкової культури слов'ян, НАЯВНІСТЬ / ВІДСУТНІСТЬ СТАРТОВОГО КАПІТАЛУ, ХАБАР у бізнес-культурі, в також в межах стереотипу монетарного мислення ГРОШІ МАЮТЬ БУТИ В ОБІГУ, ГРОШІ МАЮТЬ ПРИНОСИТИ ПРИБУТОК.

Безеквіваленти фразеологічних одиниць мови джерела крізь призму концептуалізації грошових відносин представляють національно-специфічні мовно-ментальні елементи, що характеризують польську та українську картини світу

розгорнутим контекстом традиційних, народно- і міфопоетичних концептів (пов'язаних із хатнім побутом, характером помешкання, ткацтвом і шиттям, їжею та посудом для їжі, соматичними елементами), а також сучасних прагмаконцептів та деформованих традиційних. Відмічаємо в українській лінгвокультурі такі: протоконцепт БІДНІСТЬ із народнопоетичним образом макової зернини, протоконцепт БАГАТСТВО із образом цифрових показників суми з багатьма нулями, давній лінгвотип ЦИГАН, концепт православної культури МИЛОСТИНЯ, концепти економічного оточення БОРГ і ПОЗИЧКА, концепти ярмаркової культури купівлі-продажу-виторговування, в тому числі для демонстрації основних періодів людського життя. В польській лінгвокультурі відмічаємо такі концепти: національний об'єднаний лінгвотип ПОЛЯК ІЗ ПОЛЯКОМ, за давненим лінгвотип НАЙКРАЩИЙ ГІСТЬ, протоконцепт БІДНІСТЬ із міфопоетичним образом ПСА та ароматерапевтикою відсутності грошей, сучасні прагмаконцепти ГРОШОВА ВИНАГОРОДА / ВТРАТА ГРОШОВОЇ ВИНАГОРОДИ, ГРОШОВИЙ ЗИСК / ВТРАТА ГРОШОВОГО ЗИСКУ, НЕЛЕГАЛЬНИЙ / НЕЗАКОННИЙ / ТИМЧАСОВИЙ ЗАРОБІТОК, ОДНАКОВІ СТАТКИ, ДЕНЬ ВИПЛАТИ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ у переплетінні із видозміною християнських сакральних образів та стійкістю ментальних принципів поляків.

Подальший лінгвокультурний аналіз об'єктивації ядра та периферії концептосфери грошових відносин на матеріалі польської та української мови зможе вказати на традиційні та новітні шляхи концептотворення, особливості функціонування та динаміки безеквівалентної лексики у мовній картині світу слов'янства, описати національні традиції поводження поляків та українців із грошми, а також доповнити наявний в лексикографічній практиці лексикон міжмовних фразеологічних відповідностей близькоспоріднених мов.

ВИСНОВКИ

Мовно-культурна традиція грошових відносин Польщі та України досліджена крізь призму вербалізації, концептуалізації та фразеологізації лінгвосоціокультурного феномену грошових відносин в польській та українській мовних картинах світу з опертям на лексикографічні джерела та матеріали електронних корпусів української і польської мов. Аналіз проведено на матеріалі фразеологізмів – усталених зворотів та висловів, які виступають семантично цілісним, синтаксично неподільним і семіотично навантаженим мовним знаком та які регулярно відтворюються у мові, демонструючи національну культуру в якості фразеологічної одиниці в межах функціонування мовно-етнічної картини світу, зокрема МКС поляка та українця. Концептуалізацію відповідно до антропоцентричного підходу опису мовної картини світу розглянуто як мовно-ментальну інтерпретацію дійсності із вибірковою, культурно-селективною польовою структурацією та семіотизацією етнічної картини світу. Саме на концептуальному рівні відбувається формування та узагальнення абстрактних понять, до числа яких відносимо і явище грошових відносин як суттєву частину соціальної взаємодії. Міждисциплінарне поняття ставлення до грошей розглядаємо як суб'єктивно-селективне інтерпретування соціального явища грошових відносин із подальшим формуванням та зміною уявлення про гроші у свідомості, із динамікою його мовної об'єктивації та соціопсихологічного прояву у грошовій поведінці.

Відзначаємо амбівалентність домінант ставлення до грошей поляків і українців як спільну концептуальну рису слов'янської КС, відображену у фразеологічному фонді польської та української мов, – схильність до ощадливого господарювання, хазяйновитість, щедрість до людей і скупість у повсякденному побуті, пізнавальна активність поруч із одноосібністю, замкненістю, недалекоглядністю у ставленні до грошей. Концептуальна метафора БАГАТСТВО – ЦЕ РЕЗУЛЬТАТ НЕЧЕСНОЇ ПРАЦІ, ОБМАНУ, ХИТРОЦІВ, ЗДИРНИЦТВА вербалізується поруч із концептуальними метафорами колективістської культури

БАГАТСТВО – ЦЕ ДОПОМОГА КОЛЕКТИВУ, ЦЕ СУСПІЛЬНА ЦІННІСТЬ, ОСОБИСТЕ ЩАСТЯ В ЩЕДРОСТІ ДО ІНШИХ, зрештою ЯКОСЬ-ТО БУДЕ і ВСЕ БУДЕ ДОБРЕ / ГАРАЗД. Тісно переплетені вербалізовані у фразеологізмах концепти БЕЗКОШТОВНО / ЗАДАРМА, ОБДУРЮВАННЯ / ВИТОРГОВУВАННЯ в рамках традиційної ринкової культури слов'ян, НАЯВНІСТЬ / ВІДСУТНІСТЬ СТАРТОВОГО КАПІТАЛУ, ХАБАР в бізнес-культурі, в також в межах стереотипу монетарного мислення ГРОШІ МАЮТЬ БУТИ В ОБІГУ, ГРОШІ МАЮТЬ ПРИНОСИТИ ПРИБУТОК.

Лінгвосоціокультурний феномен грошових відносин у фразеологічній картині світу поляка і українця демонструє спільну традицію запозичення та взаємовпливу фразеологізмів грошових відносин. Національно забарвлені сталі звороти відображають відмінні історичні пресупозиції, зокрема грошової політики держави, різне образно-оцінне навантаження, міфопоетичні посилення, елементи ярмаркової культури, сакралізовані і десакралізовані християнські образи, залежать від літературного контексту вживання та включаються у сучасні прагмаконцепти та деформовані традиційні концепти на позначення особливостей глобалізованого, комерціалізованого, цифровізованого та мережевого суспільства. Питомі фразеологічні вирази МКС поляка і українця відзначаються антропоцентризмом, метонімічністю і метафоричністю синонімічних рядів, а також антонімією фразеологізмів, пов'язаною в тому числі із суперечливою, традиційно-амбівалентною оцінкою грошей у слов'янській лінгвокультурі.

У якості свідоцтва мовно-культурної традиції грошових відносин Польщі та України побудовано лінгвокультурну модель концептосфери грошових відносин в межах мовної картини світу близькоспоріднених етносів. В ядрі концептосфери знаходяться універсальний протоконцепт БАГАТСТВО, історично стабільні концепти ЗОЛОТО, СРІБЛО, МЕТАЛ та родовий концепт на позначення збірного поняття PIENIĄDZE / ГРОШІ. Також ближче до ядра концептосфери грошових відносин, з продуктивною фразеологічною активністю, знаходяться мовно-культурні концепти на позначення супутніх економічних явищ (ПОЗИКА, ЦІНА, КАПІТАЛ, БАНК, ПРОЦЕНТ тощо), які у сучасній лінгвокультурі поляків та

українців спроможні заступати прото- та історичні концепти. До ядра концептосфери долучаються, демонструючи вже меншу фразеологічну активність, концепти на позначення космоцентричних характеристик буття та позаантропні концепти, які фіксують найважливіші координати світу людини (час і простір, першоелементи буття та оточуючу природу, пізніші абстрактно-наукові, логіко-філософські та математичні поняття).

Видовий концепт ДРІБНІ ПЛАТІЖНІ ЗАСОБИ із цифровою символікою 1, 3 і 5 демонструє національно-специфічну для слов'ян периферію концептосфери (із амбівалентною опозицією меліоративної та пейоративної оцінки, із вербалізацією у пестливі чи фамільярні, персоніфіковані, образно насичені мовленнєві формули, із опертям на традиційно-народну та міфопоетичну символіку).

Об'ємна антропна концептосфера демонструє загальнолюдські, позанаціональні та національно-орієнтовані вектори концептуалізації грошових відносин – від концептуалізацій рис характеру людини, національних та інтернаціональних антропних типів, зовнішнього вигляду людини та її біологічних характеристик, від найнеобхіднішого тілесно-матеріального (ЇЖА, ОДЯГ, ЖИТЛО, РОБОТА, традиційні народні ремесла) до духовних потреб, вірувань.

Корпус антропоцентричних, космоцентричних та абстрактно-наукових концептів на позначення паралелей відображення грошових відносин у фразеологічному фонді поляка і українця відповідає системно-структурному підходу щодо класичного поділу універсуму за Р. Халлігом і В. Вартбургом, в результаті чого можна зауважити як про слухність системно-структурного підходу до багат шарового польового утворення концептосфери, так і стосовно закоріненості лінгвокультурного феномену грошових відносин у мовно-ментальному досвіді людства та, зокрема, слов'янської спільноти.

Подальший лінгвокультурний аналіз концептосфери грошових відносин на матеріалі польської та української мови зможе вказати на новітні шляхи концептотворення, особливості динаміки безеквівалентної лексики у мовній картині світу слов'ян, а також доповнити корпус міжмовних фразеологічних відповідностей і семантичних лакун у близькоспоріднених мовах.

PODSUMOWANIE

W szerokim zakresie interdyscyplinarnych obiektów badawczych współczesnej zglobalizowanej nauki istnieje szczególny rodzaj stosunków społecznych. Opiera się on na unikalnym zjawisku pieniądza jako esencji społeczeństwa konsumpcyjnego. Zjawisko to znajduje konsekwentne odzwierciedlenie w przestrzeni języka i kultury.

Celem niniejszego badania jest analiza specyfiki werbalizacji, konceptualizacji i frazeologizacji zjawiska relacji pieniężnych w polskich i ukraińskich obrazach językowych świata w oparciu o źródła leksykograficzne i materiały z elektronicznych korpusów języka ukraińskiego i polskiego.

Osiągnięcie celu i rozwiązanie zadań wymaga zastosowania strukturalnych i lingwistyczno-semiotycznych metod poszukiwania międzyjęzykowych paraleli frazeologicznych. Jest to metoda "od znaczenia do formy" i "od formy do znaczenia". Stosujemy również zasadę tematyczną polegającą na podziale materiału językowego na grupy tematyczne zgodnie ze strukturą strukturalną i semantyczną języka. Stosujemy metodę analizy składnikowej znaczenia leksykalnego i podziału struktury semantycznej słów. Bierzemy pod uwagę metodę retrospekcji historycznej i zasadę korelacji między obrazem świata a semantyką leksykalną, wewnętrzną formą słowa w celu rekonstrukcji językowego i mitopoetycznego obrazu świata. Metoda modelowania służy do zbudowania językowego i kulturowego modelu konceptosfery relacji pieniężnych w ramach językowego obrazu świata. Stosujemy zasadę wyróżniania rdzenia i peryferii konceptosfery, rozkładamy pojęcia na skali wysokiej i niskiej, produktywnej i nieproduktywnej aktywności frazeologicznej.

Niniejsze opracowanie jest pierwszym, w którym przedstawiono wyniki werbalizacji, konceptualizacji i frazeologizacji zjawiska relacji pieniężnych w porównaniu światopoglądów językowych Polaka i Ukraińca, z uwzględnieniem interdyscyplinarnego podejścia do nauki języków obcych. Uwzględniono osiągnięcia socjologii, psychologii, pedagogiki i edukacji, historii i gospodarki, logiki i filozofii, semiotyki i kultury. Rozwinięto teorię strukturalnego i semantycznego uporządkowania zjawisk językowych w ramach językowych obrazów świata. W szczególności mówimy o strukturalnej i polowej

organizacji konceptosfery z jej semantyczną modyfikacją i deformacją. Udoskonalono metodologię analizy translacyjnej jednostek frazeologicznych "od znaczenia do formy" i "od formy do znaczenia". Potwierdzono naukowe stanowisko o metonimicznej i metaforycznej organizacji semantycznej struktury ludowego poetyckiego i mitopoetycznego obrazu świata Słowian, która znajduje odzwierciedlenie w funduszu frazeologicznym. Termin "pragmakoncepcja" został wprowadzony w celu określenia specjalnych formacji językowych i mentalnych, które pomagają interpretować współczesne zglobalizowane i skomercializowane zjawiska w ludzkim umyśle, w szczególności te związane ze zjawiskiem stosunków pieniężnych.

Zauważamy ambiwalencję dominujących postaw Polaków i Ukraińców wobec pieniędzy jako wspólną cechę konceptualną słowiańskiego światopoglądu odzwierciedloną w funduszu frazeologicznym języka polskiego i ukraińskiego. Tendencja do oszczędzania, bycia dobrą gospodynią, bycia hojnym dla ludzi i skąpym w życiu codziennym oraz bycia aktywnym poznawczo obok bycia osobą samotną, odizolowaną, krótkowzroczną w stosunku do pieniędzy. Metafora pojęciowa BOGACTWO JEST WYNIKIEM NIEUCZCIWEJ PRACY, OSZUSTWA, PODSTĘPU, WYZYSKU jest werbalizowana obok metafor pojęciowych kultury kolektywistycznej BOGACTWO JEST POMOCĄ DLA ZBIOROWOŚCI, BOGACTWO JEST WARTOŚCIĄ SPOŁECZNĄ, OSOBISTE SZCZĘŚCIE W TROSCE O INNYCH, JAKOŚ TO BĘDZĘ i WSZYSTKO SIĘ UŁOŻY, WSZYSTKO BĘDZIE DOBRZE. Ściśle powiązane są ze sobą pojęcia DARMO / ZA DARMO, OSZUSTWO w tradycyjnej kulturze rynkowej Słowian, BRAK KAPITAŁU STARTOWEGO, HABAR w kulturze biznesowej, a także w stereotypie myślenia monetarnego PIENIĄDZE MUSZĄ BYĆ W KURSIE, PIENIĄDZE MUSZĄ PRACOWAĆ.

Językowe i socjokulturowe zjawisko relacji pieniężnych we frazeologicznym światopoglądzie Polaków i Ukraińców pokazuje wspólną tradycję zapożyczania i wzajemnego wpływu jednostek frazeologicznych relacji pieniężnych. Stabilne frazeologizmy o zabarwieniu narodowym odzwierciedlają różne przesłanki historyczne, w szczególności politykę monetarną państwa, różne ładunki figuratywne i ewaluatywne, odniesienia mitopoetyczne, elementy kultury jarmarcznej, sakralizowane i

desakralizowane obrazy chrześcijańskie, zależą od literackiego kontekstu użycia i są włączane do nowoczesnych koncepcji pragmatycznych i zdeformowanych tradycyjnych pojęć w celu oznaczenia specyfiki zglobalizowanego, skomercializowanego, cyfrowego i sieciowego społeczeństwa. Specyficzne frazeologiczne wyrażenia językowego światopoglądu Polaków i Ukraińców cechuje antropocentryzm, metonimia i synonimia metaforyczna, a także antonimia jednostek frazeologicznych, co wiąże się m.in. ze sprzeczną, tradycyjnie ambiwalentną oceną pieniądza w słowiańskiej kulturze językowej.

Korpus antropocentrycznych, kosmocentrycznych i abstrakcyjnych pojęć naukowych na oznaczenie paraleli odzwierciedlenia stosunków pieniężnych w funduszu frazeologicznym Polaka i Ukraińca odpowiada systemowo-strukturalnemu podejściu do klasycznego podziału wszechświata R. Halligiem i W. Wartburgiem, w rezultacie można zauważyć zarówno znaczenie podejścia systemowo-strukturalnego do wielowarstwowego tworzenia pola konceptosfery, jak i zakorzenienie językowego i kulturowego fenomenu relacji pieniężnych w językowym i mentalnym doświadczeniu ludzkości, a w szczególności społeczności słowiańskiej.

Dalsza językowo-kulturowa analiza obiektywizacji rdzenia i peryferii pojęcia relacji pieniężnych na podstawie polskiego i ukraińskiego materiału językowego będzie w stanie wskazać najnowsze sposoby tworzenia pojęć, osobliwości dynamiki nieekwiwalentnego słownictwa w językowym obrazie świata słowiańskiego, opisać tradycje narodowe Polaków i Ukraińców w kontaktach z pieniędzmi za pomocą dodatkowego materiału językowego, a także uzupełnić leksykon międzyjęzykowych korespondencji frazeologicznych i luk semantycznych w blisko spokrewnionych językach dostępnych w praktyce leksykograficznej.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпрозванна, Т. А. (2020). Особливості генезису грошової культури сучасності. *Культурологія*, 42 (55), 153-159.
2. Болотнікова, А. П., Бечкало, Н. В., Маркіна, А. І., & Сидорова, А. К. (2020). Особливості перекладу фразеологічних одиниць із зоонімами. *Молодий вчений*, 7.1 (83.1), 20-23.
3. Бутко, М. П., Неживенко, А. П., & Пепа, Т. В. (2016). *Економічна психологія*. Київ.
4. Вежбицкая, А. (2001). *Понимание культур через посредство ключевых слов*. Москва: Языки славянской культуры.
5. Галинська, О. М. (2009). Фразеологічні еквіваленти і аналоги як засоби відтворення ФО на позначення суб'єктивної оцінки людини в українській та англійській мовах. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*, 19. Відновлено з <https://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1873/1/Phraseological%20equivalents.pdf>.
6. Голубовська, І. О., & Корольов, І. Р. (2011). *Актуальні проблеми сучасної лінгвістики*. Київ: ВПЦ «Київський університет».
7. Гольтер І. М. (2017). Міжмовні порівняння польської та української мов: лінгводидактичний аспект. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки. Мовознавство»*, № 7, 44-47.
8. *Грошові прикмети, в які вірять українці*. (2013, Серпень 26). УкрІнформ. Відновлено з https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1537509-groshovi_prikmeti_v_yaki_viryat_ukraiintsi_1857421.html.
9. Гусева, О. Ю., Легомінова, С. В., Воскобоева, О. В., Ромащенко, О. С., & Хлевицька, Т. Б. (2019). *Психологія підприємництва та бізнесу*. Київ.
10. Денисенко, С. Н. (2011). Відображення фразеологічної картини світу в семантиці фразеологізмів. *Актуальні питання фразеології*, 2, 5-11.
11. Дмитренко, О. П. (2012). Особливості міжмовної еквівалентності фразеологічних одиниць на позначення соціально-економічних реалій у

- сучасній німецькій та українській мовах. *Система і структура східнослов'янських мов*, 4, 292-302.
- 12.Єрмоленко, С. С. (2007). Мова і культура: деякі теоретичні та методологічні проблеми лінгвoseміотичної реконструкції традиційної народної моделі світу за даними паремій календарного циклу. *Мова і мовознавство в духовному житті суспільства*, Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 246-309.
 - 13.Єрмоленко, С. Я., Бибик, С. П., & Тодор, О. Г. (Ред.). (2001). *Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів*. Либідь.
 - 14.Жайворонок, В. В. (2004). Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство*, 5-6, 23–36.
 - 15.Зелінська, А. О. & Сітко, А. В. (2020). Способи перекладу англійських фразеологічних одиниць українською мовою. *Wissenschaftliche Ergebnisse und Errungenschaften*, 3, 120-122.
 - 16.Зеров, М. (1977). *Лекції з історії української літератури*. Торонто-Оквіл: Канадський Інститут Українських Студій.
 - 17.Зорівчак, Р. П. (1989). *Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою)*. Львів: Вид-во Львів. ун-ту.
 - 18.Зубіашвілі, І. К. (2013). Ставлення до грошей студентської молоді: моральнісний аспект. *Актуальні проблеми психології*, 6, 361-363.
 - 19.Карамушка, Л., Креденцер, О., & Паршак, О. (2020). Основні тенденції розвитку психології грошей у зарубіжній та вітчизняній психології. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 4 (21), 49-59.
 - 20.Коваленко, А. В. (2021). Переклад фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 32 (71), 269-273.
 - 21.Кононенко, І. (2012). *Українська та польська мови: контрастивне дослідження*. Вид-во Варшавського ун-ту.
 - 22.Корнєва, Л. (2015). Гроші у фразеологізмах: номінації та репрезентовані цінності. *Філологічні науки*, 20, 86-92.

- 23.Корунець, І. В. (2001). *Теорія і практика перекладу (аспектний переклад)*. Вінниця: Нова Книга.
- 24.Коцюба, З. Г. (2020). Різномірність колективних уявлень про щедрість і скупість у пареміях слов'янських, германських і романських мов. *Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство*, 31 (70), 111-116.
- 25.Кочерган, М. П. (2010). *Загальне мовознавство*. Київ: Академія.
- 26.Кочерган, М. П. (2006). *Основи зіставного мовознавства*. Київ: Академія.
- 27.Крайчинська, Г. В. (2004). *Функціонально-семантичний аналіз польських фразеологізмів з компонентами – назвами грошових одиниць* [Автореф. дис. канд. філол. наук, Інститут української мови НАНУ].
- 28.Кубрякова, Е. С. (2001). О когнитивной лингвистике и семантике термина «когнитивный». *Вестник ВГУ: лингвистика и межкультурная коммуникация*, 1, 4-10.
- 29.Лисиченко, Л. А. (2009). *Лексико-семантичний вимір мовної картини світу*. Харків: Основа.
- 30.Ложкін, Г. В., & Комаровська, В.Л. (2014). *Економічна психологія*. Київ.
- 31.Максімов, С. Є. (2017). Перекладацький аналіз тексту у світлі дискурс-аналізу. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ: Філологія. Педагогіка. Психологія*, 34, 124-127.
- 32.Малиновська, Г. (2010). Концепт «гроші» в українській мовній картині світу. *Українська мова*, 4, 75–84.
- 33.Малиновська, Г. Р. (2020). Національно-культурні особливості концептуалізації поняття «гроші» у фразеологічному фонді української і англійської мов. *Закарпатські філологічні студії*, 14, 136-142.
- 34.Манакін, В. М. (2013). Внутрішня форма слова і національне світобачення. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*, 28, 39-48.
- 35.Манакін, В. Н. (2004). *Сопоставительная лексикология*. Київ: Знання.
- 36.Мирошніченко, І. М. (2018). Паремійна концептуалізація дружини (на матеріалі польської та української мов). *Слов'янські мови*. 1 (13), 193-202.

- 37.Нагорна, М. (2016). Основні шляхи перекладу фразеологізмів українською мовою. *Наука. Освіта. Молодь*, 2, 47-48.
- 38.Нікітіна, О. П. (2010). Дослідження психологічних компонентів ставлення до грошей в юнацькому віці. *Вісник ХНПУ: Психологія*, 33, 175-183.
- 39.Огієнко, І. (1995). *Історія української літературної мови*. Київ: Либідь.
- 40.Ортега-и-Гассет, Х. (1990). Две великие метафоры. *Теория метафоры*. Москва: Прогресс, 68-81.
- 41.Опаєць, Л. С. (2022). *Взаємозв'язок ставлення до грошей осіб раннього дорослого віку з їхніми психологічними характеристиками*. (Дипл. роб. маг. рівня). Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці.
- 42.*Особливості ставлення українців до грошей* (2017, Березень 23). Соціологічна група «Рейтинг». Відновлено з https://ratinggroup.ua/research/ukraine/osobennosti_otnosheniya_ukraincev_k_dengam.html.
- 43.Охріменко, Т. В. (2009). Персонифікація як синкретичний троп псевдотождества и смежности (на матеріалі руских поетических подражаний фольклору XVII-XVIII вв.). *Мовні і концептуальні картини світу*, 25, 136-139.
- 44.Охріменко, Т. В. (2019). Лінгвоконцептуальний статус знаків матеріальної культури слов'янства. *STUDIA LINGUISTICA*, Vol. 15, 116-129.
- 45.Охріменко, Т. В. (2023). Концептосфера фразеологізмів грошових відносин в українській та польській лінгвокультурах. *Вісник КНЛУ: Філологія*, 26, 104-116.
- 46.Потебня, А. А. (1958). *Из записок по русской грамматике*. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР.
- 47.Потебня, А. А. (1926). *Полное собрание сочинений* (Т. 1). Харьков.
- 48.Приходько, А. М. (2008). *Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики*. Запоріжжя: Прем'єр.

- 49.Пясецька А., & Блюменталь І. (2015). Польсько-український фразеологічний словник (структура, зміст, перспективи). *Система і структура східнослов'янських мов* (с. 237–250). Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова.
- 50.Радзієвська, Т. В. (2010). *Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість*. Київ: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство".
- 51.Ричардс, А. (1990). Філософія риторики. *Теорія метафори*. Москва: Прогресс, 44-67.
- 52.Русанівський В. М. (Ред.). (2014). *Словник української мови: у двадцяти томах. – Т. 3. – Український мовно-інформаційний фонд*.
- 53.Русанівський, В. М., Тараненко, О. О., & Зяблюк, М. П. (Ред.). (2004). *Українська мова. Енциклопедія*. Українська енциклопедія.
- 54.Селіванова, О. О. (2004). *Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти)*. Київ-Черкаси: Брама.
- 55.Селіванова, О. О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. Полтава: Довкілля-К.
- 56.Серебренников, Б. А., Кубрякова, Е.С., & Постовалова, В.И. (1988). *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира*. Москва: Наука.
- 57.Синица, И. А. (2006). *Языковая личность ученого-гуманитария XIX века*. Киев: Издательский дом Дмитрия Бураго.
- 58.Степанов, Є. (2022). Ознаки полонізмів подвійного запозичення до української та російської мов. *Актуальні аспекти міжмовних відносин у сучасній науковій парадигмі*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 66-69.
- 59.Тимошук Р. П., Вільчинська Х. П., & Широков В. А. (2014). Принципи укладання українсько-польського електронного фразеологічного словника. *Прикладна лінгвістика та лінгвістичні технології*, 211–219.
- 60.Ткаченко, О. Б. (2007). Проблеми захисту мов і мовного відродження. *Мова і мовознавство в духовному житті суспільства*. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 5-129.

61. Ужченко, В., & Ужченко, Д. (2007). *Фразеологія сучасної української мови*. Київ: Знання.
62. Унук, З. І. (2000). *Словацька й українська фразеологія з компонентами-назвами метрологічних і грошових одиниць*. [Автореф. дис. канд. філол. наук].
63. Хайдарі, Н. І. (2018). Проблема розпізнання та виокремлення фразеологізмів у тексті. *Закарпатські філологічні студії*, 5, 82-86.
64. Хайдарі, Н. І. (2020). Шляхи відтворення фразеологічних одиниць роману О.С. Забужко «Музей покинутих секретів» в англійському перекладі. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*, 41, 61-67.
65. Хмара, В., & Миропольська, К. (2019). Особливості відтворення фразеологічних одиниць з зоосемічним компонентом при англо-українському перекладі. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*, 47, 176-179.
66. Шамне, А. В. (2018). Ставлення до грошей, монетарні установки і цінності сучасної молоді України. *Проблеми сучасної психології*, 1, 189-195.
67. Apresjan, V. (1997). Emotion metaphors and cross-linguistic conceptualization of emotion. *Cuadernos de Filología Inglesa*, 179-195.
68. Badania wiedzy ekonomicznej Polaków (2020). *Narodowy Bank Polski*. Retrieved from <https://nbp.pl/edukacja/badania-wiedzy-ekonomicznej/>.
69. Barselona, A. (2000). On the plausibility of claiming a metonymic motivation for conceptual metaphor. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective*. Berlin, N.Y.
70. Bartmiński, J. (1990). *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*. Lublin.
71. Dobrovolskij D., & Piirainen E. (2005). Cognitive theory of metaphor and idiom analysis. *Jezikoslovlje*, 6 (1), 7-35.
72. Furnham, A., & Argyle, M. (1998). *The psychology of money*. New York: Routledge.
73. Gąsiorowska, A. (2013). Skala Postaw Wobec Pieniędzy SPP. Konstrukcja i walidacja narzędzia pomiarowego. *Polish Journal of Economic Psychology*, 3, 20-39.

- 74.Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- 75.Lakoff, G. (1987). *Women, Fire and Dangerous Things*. Chicago: The University of Chicago Press.
- 76.Lynn, M. (1991). Restaurant tipping: a reflection of customer's evaluations of a service. *Journal of Consumer Research*, 18, 438-448.
- 77.Rogojsz, Ł. (2022, 29 lipca). "Jakoś to będzie" – polski sposób na walkę z kryzysem. "To taki nasz pozytywistyczny mit". *Interia.pl*. Retrieved from <https://wydarzenia.interia.pl/autor/lukasz-rogojsz/news-jakos-to-bedzie-polski-sposob-na-walke-z-kryzysem-to-taki-na,nId,6185460>.
- 78.Tymoshuk R., & Sosnowski W. (2017). About the Work on „The Dictionary of Active Polish and Ukrainian Phraseology”. *Conference: Svět v obrazech a ve frazeologii* (pp. 269-276). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Fliciński P. (2010). *Współczesny słownik frazeologiczny*. Adam Mickiewicz University.
2. Kłosińska A., Sobol E., & Stankiewicz A. (2005). *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
3. Kopaliński, W. (2022). *Słownik symboli*. Rytm.
4. Korpus Języka Polskiego (2023). *WN PWN SA*. Retrieved from <https://sjp.pwn.pl/korpus>.
5. Piasecka A., & Tulina-Blumental I. (2016). *Polsko-Ukraiński słownik frazeologiczny*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
6. Słownik symboli literackich. (2023). *Bryk.pl*. Retrieved from <https://www.bryk.pl/slovniki/sloownik-symboli-literackich>.
7. Słownik języka polskiego. (2023). *WN PWN SA*. Retrieved from <https://sjp.pwn.pl/>.
8. Білоноженко, В. М., & Гнатюк, І. С. (Ред.). (2003). *Словник фразеологізмів української мови*. Наукова думка.
9. Гейштор, А. (2018). *Слов'янська міфологія*. Київ: Кліо.
10. Грінченко, Б. (Ред.). (1958). *Словарь української мови* (Т. 1). Вид-во Академії наук Української РСР.
11. Грінченко, Б. (Ред.). (1958). *Словарь української мови* (Т. 2). Вид-во Академії наук Української РСР.
12. Жайворонок, В. В. (2006). *Знаки української етнокультури: Словник-довідник*. Київ: Довіра.
13. Корпус української мови. (2023). Відновлено з <http://korpus.org.ua/>.
14. Слухай, Н. В. (1999). *Міфопоетичний словник східних слов'ян*. Сімферополь: Кримське навчально-педагогічне державне видавництво.